

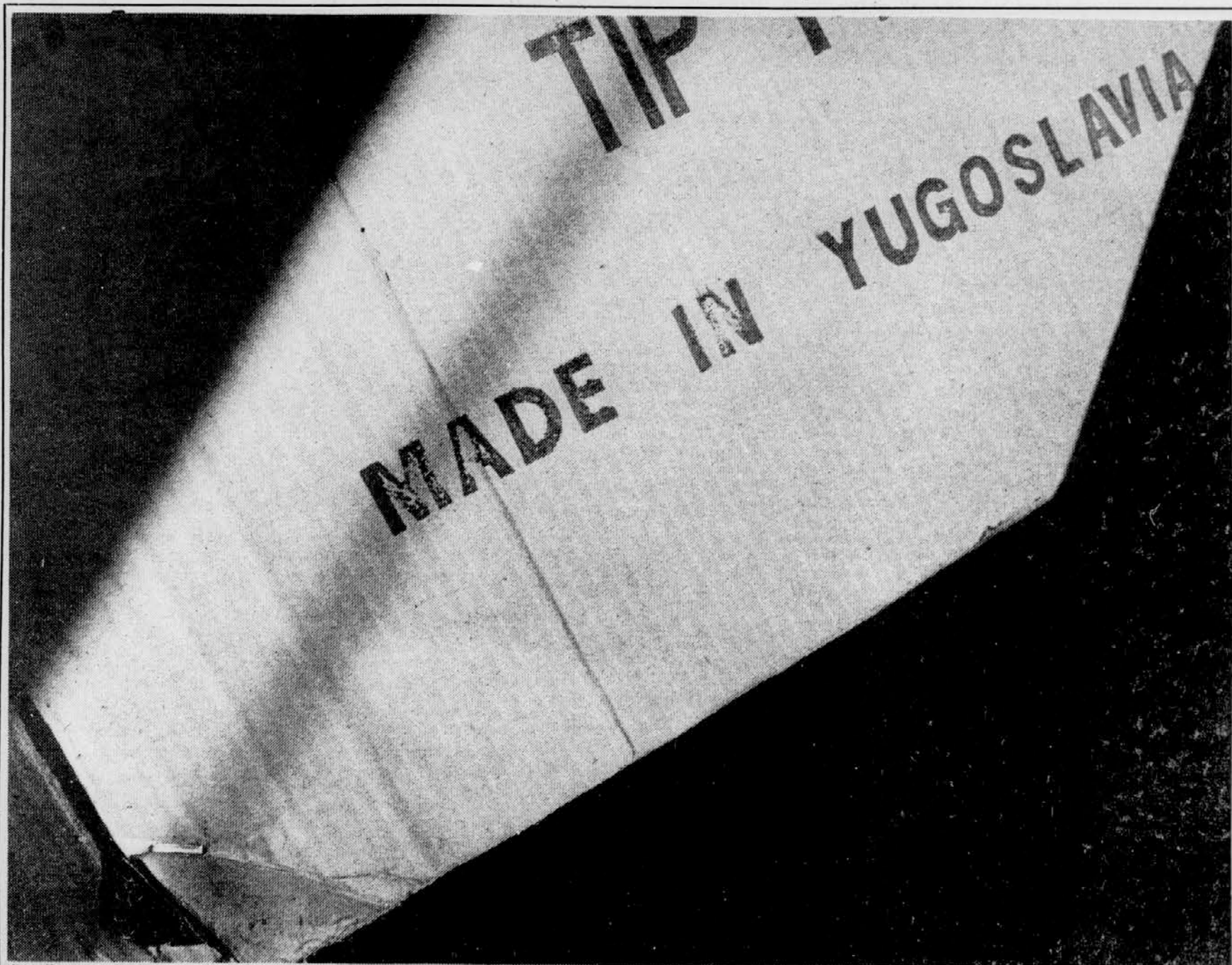
Devizo plača
samo deviza

foto Dragan Arrigler

Tega, da je bil izvoz v jugoslovanski družbi vse doslej nekaj pastorek, ne dokazuje samo velik primanjkljaj v zunanjetrgovinski in plačilni bilanci, ampak tudi nizek delež družbenega proizvoda, ki ga Jugoslavija izvozi in izredno skromen prispevek jugoslovanskega gospodarstva k svetovnemu izvozu. Lakota po razvoju in po sodobni opremljenosti na drugi strani odpirala uvozna vrata za blago in kapital. In carine od uvoza so nenazadnje polnile tudi zvezni proračun. Zato smo uvažali tudi reči, ki jih sploh nismo potrebovali, oziroma reči, ki bi jih lahko izdelali tudi doma.

Streznitev, da je treba porabo družbe uskladiti z njenimi stvarnimi možnostmi, je prišla dokaj pozno, ko so se pomanjkljivosti na posameznih področjih že dodobra nakopičile. Nabrati pa so se tudi dolgovi. Vendar se je že precej časa dobro vedelo, da je nekaj narobe, in nenazadnje se je vedelo tudi, kaj je narobe, ker se je potrebe po drugačnem obnašanju, po večjem izvozu in manjšem uvozu, zapisovalo v številne načrte in deklaracije.

Zahteva po odločnem preobratu v 1980. letu je bila zaradi vsega tega videti tako rekoč neuresničljiva. To, da so republike in pokrajine močno dvomile v tak preobrat, je nenazadnje dokazovalo tudi dolgotrajno usklajevanje načrta plačilne bilance Jugoslavije za 1980. leto, ki je bila dokončno usklajena šele v drugi polovici letošnjega leta. Nestvarno je pričakovati, so nekateri poudarili, da bo moč slabosti, ki so se kopičile toliko in toliko let, odpraviti v enem letu. Vendar nekateri ekonomisti zdaj priznavajo, da, sodeč po dosedanjih izkušnjah, lahko prinese resnično in postopno izboljšanje le odločen preobrat, ker bi postopnost v ukrepanju nekako dopuščala ohranjanje starega dela in ravnanja.

Oktobrski oziroma letošnji desetmesečni zunanjetrgovinski rezultati so v današnjih okoliščinah ugodni. Z njimi so lahko bolj zadovoljni v Sloveniji kot v Jugoslaviji. S tem, ko je Slovenija v prvih desetih mesecih letos izvozila po vrednosti za 31 odstotkov več kot v enakem obdobju lani in uvozila za 8 odstotkov več, je pokrila z izvozom skoraj 70 odstotkov uvoza. To je drugi najboljši

dosežek v zadnjih letih. V 1976. letu je sicer Slovenija pokrila z izvozom skoraj 72 odstotkov uvoza. Vendar je bil dosežen ta rezultat v precej drugačnih gospodarskih razmerah v svetu. Zaradi gospodarske krize, ki je pestila razviti zahodni svet, je namreč takrat tudi naše gospodarstvo lahko več izvozilo. Hkrati je bil v tem letu slovenski uvoz za približno 15 odstotkov manjši kot v 1975. letu. Zato so letošnji slovenski zunanjetrgovinski rezultati v prvem desetmesečju ugodnejši.

Seveda nekaj velja tudi 30-odstotno povečanje jugoslovanskega izvoza. Vendar jugoslovanski zunanjetrgovinski rezultati letos še zdaleč niso tako ugodni kot v Sloveniji, ki je oktobra z izvozom na konverziibilno območje pokrila kar 91 odstotkov uvoza s tega območja. Jugoslavija je v tem obdobju pokrila z izvozom le 57 odstotkov uvoza. Glede na vsesplošno prizadevanja za večji izvoz to najbrž ni kdove kako velik dosežek, še posebej zato, ker je imela v nekaj zadnjih letih še precej bolj ugodno izvozno-uvozno bilanco. Tako je v 1978. letu že pokrila z izvozom 56,7 odstotka uvoza, v 1976. ga je pokrila 66,2 odstotka, 1973. leta 63,2 odstotka in leto poprej 69,2 odstotka.

Letošnji izvozni rezultati tako v Sloveniji kot tudi v Jugoslaviji vzbujajo optimizem. Če bi se zdajšnja izvozna rast ohranila, je moč računati, da bi se ob odločnih ukrepih na vseh drugih področjih gospodarstva postopoma izklopali iz zdajšnjih težav. Če nečemo postati kolesce v tujih računih, potem se je treba zavedeti, da je moč sposojeno z devizo vrniti samo z delom oziroma z devizo. Zato je izvoz osrednja razvojna naloga Jugoslavije v letošnjem in v naslednjih letih. Tako je bilo sicer tudi že v preteklem srednjeročnem obdobju. Vendar nekateri ekonomisti opozarjajo, da je letos pokazala sprotne gospodarske politike več volje in pripravljenosti, da se spopade z resničnimi slabostmi v gospodarstvu. Razen nekaterih ukrepov na drugih področjih zunaj zunanjetrgovine so se, denimo, v Sloveniji pogovarjali z organizacijami združenega dela o njihovih izvoznih možnostih, uvedli so nekatere ugodnosti in olajšave za izvoznike in nenazadnje, kot zatrjujejo so dosegli sprotnejše izplačevanje izvoznih spodbud. To je na eni

strani dokaz, da so odgovorni resnično pripravljani po svojih močeh prispevati k uresničitvi zastavljenega cilja.

Vendar nas doseženi rezultati ne bi smeli uspraviti, češ da se je gospodarstvo naposled preusmerilo v izvoz. Treba je priznati, da so letošnji izvozni rezultati tudi v Sloveniji plod organizirane akcije za večji izvoz. Takih akcij pa najbrž ne bo mogoče ponavljati iz leta v leto. Organizacije združenega dela same priznavajo, da so marsikatero devizo le tudi »srečno« zasluzile. Nekateri so si na primer zastavili dokaj nizke izvozne cilje in jih zato zdaj lažje presegajo. Zato lahko izkoriščajo eno od spodbud za izvoznike, ki so jih uvedli v Sloveniji, namreč, da lahko devize, ki jih ustvarijo z nadplanskim izvozom, v celoti porabijo za lastni uvoz. Nekateri izdelovalci zahtevnejših izdelkov, v katere morajo vložiti več lastnega znanja, se ob tem čutijo prikrajšane, ker menijo, da svojega izvoza ne morejo tako skokovito povečevati kot tovarne, ki izdelujejo blago za široko porabo.

Zato kaže letošnje zunanjetrgovinske rezultate ob zadovoljstvu, da se nekaj le premika, preudarno presoja. Tega, da je izvoz nujen in da je od njega odvisen današnji položaj Slovenije in Jugoslavije, njena neodvisnost in tudi ohranjanje zdajšnje življenjske ravni, bi se morali zavedati. Le ob trdnem delu in gospodarjenju in zmanjšanju zadolžitve od tujine si je mogoče, gospodarsko in politično, zagotoviti boljše življenje.

Seveda pa dolgoročno izvažati ni tako preprosto, kot bi bilo moč soditi po letošnjih dosežkih, ko je gospodarstvo marsikaj izvozilo zato, ker je blago odtegnilo domačemu trgu. Tako je prihajalo do številnih, negospodarskih potez. Izvažali smo surovine, ki bi jih potrebovale druge naše tovarne. Te so morale po surovine zato spet na tuje. Skrb vsake republike in pokrajine za svojo bilanco vse bolj razbija jugoslovansko gospodarstvo na več zaprtih delov in bili so primeri, ko so nekatere domače tovarne zahtevale od drugih naših tovarnih plačilo za dobavljene surovine v devizah.

Omejevanje uvoza in na drugi strani izvoz nekaterih surovin pa je hudo prizadelo tudi izvoznike. Zato je bila toliko bolj dobrodošla odločitev v naši republiki, da je vsekakor treba zagotoviti kolikor toliko normalno delo izvoznikov. Sicer smo vseskozi nasprotovali omejevanju uvoza. Rekli smo, da kaže zunanjetrgovinsko bilanco popravljati predvsem na izvozni strani, s spodbujanjem izvoza. Vendar okoliščine doma in v svetu, ko se pravzaprav velik del svetovnega in tako tudi našega družbenega proizvoda preljuje v države, ki imajo nafto, sili našo družbo, dokler se ne izkoplje iz težav, tudi v nekatere omejitve in v nekatere druge navidezno nenormalne ukrepe, na primer v zavestno poslabšanje preskrbe domačega trga z nekaterimi izdelki ipd. Zakaj vsaka deviza je dragocena. Vendar ni dragocena le za posameznika, ampak tudi za vso družbo in rešitev, ki je morda ugodna za posameznika, ni nujno enako ugodna tudi za vso družbo.

Letos se je morda bolj kot kdajkoli pokazalo, kako malo je doslej jugoslovansko gospodarstvo mislilo na izvoz. Njegove skromne izvozne možnosti so krepko občutili tudi predstavniki naših organizacij v tujini, ki že lep čas zatrjujejo, da bi radi in tudi lahko kaj prodali, pa pogosto ne dobe blaga za izvoz. V določeni meri je zato kriva tudi gospodarska politika, ki je v minulih letih premalo podpirala izvoz in preveč pestovala domačega potrošnika. Pravice in ugodnosti pa je lažje deliti, kot pa jih jemati. Domači trg je bil zelo hvalečen odjemalec izdelkov domače industrije, ker je cenam sledila tudi politika osebnih dohodkov. Ko pa je nato naša organizacija hotela izvažati, ni bila konkurenčna ne po ceni, ne po kakovosti, pa tudi ne po izbiri, ker je največkrat premalo vlagala v lastno znanje.

Najbrž kaže pritrditi ekonomistom v gospodarstvu, ki pravijo, da je v izvoz treba vlagati, ker kupčij ni moč sklepati iz dneva v dan in usmeritve v izvoz ne pomeni, da izvozijo, kar imaš, ampak da se zavestno odločiš, kaj boš delal za doma in kaj za izvoz. O slednjem bi pri nas sicer težko govorili. Vendar nekatere organizacije z vlaganjem in odločno usmeritvijo v izvoz dosegajo dokaj ugodne rezultate, četudi niso vse najbolj sodobno opremljene. Tako na primer tekstilna industrija

nasploh nekako slovi kot nekaka neperspektivna dejavnost, vendar je ta, na primer, v letošnjih prvih desetih mesecih prispevala v Sloveniji 6,5 odstotka izvoznih deviz, kar je skoraj toliko, kot jih je prispevala slovenska pohištvena industrija. Begunjski Elan kljub hiperprodukciji v njihovi dejavnosti izvozi 70 odstotkov proizvodnje. Iskra je eden največjih slovenskih izvoznikov. Nemška partnerja v mešanem podjetju Afis pa se skupaj s Pekom potegujeta za to, da bi čevlje čimbolj ugodno prodajali.

To je seveda le nekaj uspešnih slovenskih izvoznikov. Ob velikih izvoznih potrebah utegnejo presenetiti tudi številni drugi, kot so nekateri, ki smo jih vseskozi očitno neupravičeno šteli za velike devizne aktivce, razočarali.

Če je gospodarska politika v Jugoslaviji zdaj torej sklenila odločneje podpreti cilje, ki si jih naša družba že nekaj časa zastavlja, potem je mogoče pričakovati, da bo še krepkeje in tudi bolj sproti podpirala izvoz, saj je ta naš osrednji razvojni in politični cilj. Ker je gospodarstvo močno navezano na uvoz, ki se mu na hitro težko odreče brez hujših posledic za industrijo, je izvoz toliko bolj pomemben. Ob njem bo moč tudi več uvažati. To zagotavlja tudi večja odprtost Jugoslavije. Ne moremo se namreč zapirati v nekakšno lastno samozadostnost in pričakovati, da bodo druga gospodarstva od nas samo kupovala. Čeprav je tudi res, da smo že marsikaj pomembnega uvozili, pa tega nismo znali plačati z recipročnim izvozom. Lep primer je na primer plinovod. V zameno zanj smo v Francijo izvažali konje. Če hočemo izgovorni uresničiti cilj, da bi v nekaj prihodnjih letih, predvsem v naslednjem srednjeročnem obdobju, zmanjšali dolgove do tujine, potem kaže pričakovati tudi smotnejše izvozne odločitve.

In nenazadnje, najbrž si stabilizacije na področju gospodarskih odnosov s tujino v Jugoslaviji ni mogoče predstavljati tako, da se bodo »stabilizirali« samo nekateri. Tudi za te je sicer taka »prisila« po svoje dobrodošla, ker bi jim pravzaprav morala zagotoviti večjo samostojnost. Vendar, če si ne bodo bremen približno enako in po svojih močeh razdelili vsi, potem tudi tisti, ki bi hoteli slediti skupnim ciljem jugoslovanske družbe, ne bodo od pričakovane samostojnosti imeli veliko.

Vesna Bertonec-Popit

Darila novonatisnjene denarja za dolgo vrsto čakajočih
Tema tedna: Primarna emisija denarja

Poštni predal 29

Zdrav duh v zdravem telesu
tokrat po študentsko
Okrogla miza

Franc Šifkovič
Klinični center je res velik,
vendar ne more biti sam sebi
zadosten
Aktualen pogovor

Slobodan Dukić
Petar Zečević
Portret tedna

Slavko Fras
Josef Krainer: Rad bi poudaril
prijateljski značaj sosedskega
razmerja
Pogovor pred obiskom v Sloveniji

Igor Torkar
Carstvo režiserjev

Boris Bergant
Kongres prodora v svet
Po Madridu

J. J. Servan-Schreiber
Možje iz Bandunga
»Svetovni izizz«

Dragiša Bošković
V desno, vendar do kod?
Pred čitko v ameriški prestolnici

Božo Mašanović
Obrambni mehanizmi spričo
»rokade« v Beli hiši
Pakt NATO

Ilija Marinković
Na samoupravnih socialističnih
načelih
Poljski sindikati

Vesna Marinčič
Ta spolzki predmet norčevanja
Ščuke pa ni, ščuke pa ne

Miha Tomšič
Uporabnikov prispevek naj bi
bil 25.000 din na kW
Gospodarna poraba energije

Emil Frelih
Od Prodane neveste do Jenufe
Slavje v Brnu

Artur Rubinstein
»Koliko klavirjev ste že uničili?«
Spomini

Roland-Pierre Parignaux
Malezijska federacija med
Meko in Pekingom
Iz tujega tiska

Jug Grizelj
Vse, kar leti, še ni ptič
Od sobote do sobote

Vsakomur gledati pod prste:
nobenega razmetavanja denarja,
nobene reprezentance
Anketa: Produktivnost

poštni predal 29

Delo, 6. novembra

Globlje ozadje drobnih opomb

Razmestitev vzgojnoizobraževalnih programov je eden ključnih problemov, ki sovpada z našim trenutkom pripravljenosti na usmerjeno izobraževanje. Ker lokacijo sleherne dejavnosti pogosto določijo lokacijski faktorji, s katerimi se ekonomske kot tudi neekonomske dejavnosti neposredno povezujejo, velja to načelo tudi za usmerjeno izobraževanje, ki ga v naših razmerah lahko opredeljujemo kot izrazito ekonomsko dejavnost, saj naj bi izobraževalno delovno silo kot enega poglavitnih ekonomskih faktorjev v sedanjem in perspektivnem razvoju slovenskega gospodarstva.

Razmestitev vzgojnoizobraževalnih programov pogosto pogojuje naslednji lokacijski faktorji:

- smotri in cilji usmerjenega izobraževanja;
- pedagoško organizacijske zasnove ter ekonomizacija usmerjenega izobraževanja;
- perspektivni razvoj dejavnosti, ki se navezuje na program usmerjenega izobraževanja kot uporabnik.

Med osnovne cilje in smotre usmerjenega izobraževanja sodi doseganje višje kvalitete znanj, ki temeljijo tudi na selekciji udeležencev izobraževanja, oziroma v izobraževalnem programu. Kvaliteta izobraževanja naj bi se tako odrazila v večji usposobljenosti udeležencev izobraževanja za delo v smislu kreativnosti njegove organizacije in tehnološkega napredka. Za doseganje teh smotrov ni toliko pomembno spreminjanje globalnega sistema izobraževanja, marveč predvsem oblik in metod pedagoškega dela, te pa so odvisne od delovnih navad, ki jih pogosto sodobna učna tehnologija in zavzetost pedagoških delavcev za stalno preverjanje veljavnosti vsebin svojih teoretičnih spoznanj v praksi uporabnikov njihovega pedagoškega dela. Tako vzgojnoizobraževalna koncepcija zavrača pedagoško polivalentnost učitelja, da bi lahko poučeval hkrati na več šolah različnih usmeritev. To dejstvo pogosto ustvarja težave pri organiziranju in izvajanju programa oziroma največ za usmeritev, kar je odvisno od velikosti šolskega okoliša.

Pedagoško organizacijske zasnove bodočih šol usmerjenega izobraževanja ne morejo biti odraz vzgojnoizobraževalne avtonomije, marveč odraz tesne navezanosti na združeno delo uporabnikov vzgojnoizobraževalnega programa, ki po svoji vsebinski zasnovi sledi dinamiki njihovega tehnološkega razvoja. S tem naj bi izobraževanje doseglo večjo fleksibilnost, odpravljena naj bi bila pedagoška inercija, ki je botrovala pedagoškemu larpulizmu ali pojavu izobraževanja zaradi izobraževanja. Kvalitetnejše izobraževanje, ki bi ga dosegli ob ustreznih kadrovske zasledbi s pedagoško naravnostjo dela za določenega uporabnika, s katerim se vzgojnoizobraževalna organizacija povezuje v organsko celoto, zagotavlja združenemu delu uporabnikov večjo avtonomijo, še posebej v primeru, ko se s svojim proizvodom srečuje z neusmiljeno konkurenco v mednarodni delitvi dela.

Enostavna reprodukcija v sleherni gospodarski organizaciji pomeni njeno absolutno stagnacijo in relativno nazadovanje v primerjavi s sebi enakimi, ki jim je pojem razširjene reprodukcije vsakodnevna briga. Tudi srednje šolstvo je živelarilo v mejah enostavne reprodukcije, pa so zato tudi delovne metode pedagoških delavcev bolj naravnane na preživetje oblike in metode dela. Vprašamo se lahko, v kakšni meri bi bila izkoriščena sodobna učna tehnologija, če nam bi bila v tem trenutku na vseh šolah na razpolago. Ne gre tu samo za rokovanje s posameznimi učili, marveč za oblikovanje metod vzgojnoizobraževalnega dela, da bi sodobna učna tehnologija dosegla tudi ustrezno amortizacijo, ki ni nobena imaginarnost, marveč točno izračunana ekonomska kategorija kot povratna vrednost učinkovitosti izobraževanja, ki se odraža v poslovnem uspehu v združenem delu uporabnikov.

Res je, da bo potrebno ponekod sanirati stanje prostorskih kapacitet posameznih šol, ki so doslej delovale s periodično organizacijo pouka, vendar pa naj bi bile namenjene investicije za usmerjeno izobraževanje v tem srednjeročnem obdobju predvsem za opremljanje obstoječih šolskih prostorskih kapacitet, ker reforma šolstva ne pomeni samo gradnje novih šol sodobnega videza, marveč upoštevanje sodobnih vsebin in organizacije dela. Vsako drobljenje v razmeščanju programov pomeni tudi drobljenje razpoložljivih investicijskih sredstev za opremljanje učnega prostora, s tem pa so ogroženi cilji usmerjenega izobraževanja. Težiti moramo k čim bolj enotnim pogojem (materialnim in kadrovskim) za izvajanje programov, ne da bi se v eni lokaciji isti program odvijal v najmodernejši opremljenih prostorih, drugod pa ob muzejskih eksponatih. Zato mislim, da so tudi sanje o dislociranih enotah povsem odveč in jih zavrača sleherni, ki je pravilno doumel smotre usmerjenega izobraževanja.

Kazalci potreb po kadrih uporabnikov v dejavnosti, ki se navezujejo na program usmerjenega izobraževanja, so ena poglavitnih osnov za razvoj obsega in lokacijo izvajanja posameznega programa. Načrtovanje obsega programa naj bi določal razvoj dejavnosti uporabnikov v določenem

demografskem okolišu, ki največkrat zajema več občin. Prav sedaj, ko se razpravlja o mreži šol, se dogaja, da v nekaterih občinah kratkoročno izkazuje večje potrebe po kadrih za posamezne vrste dejavnosti uporabnikov in že načrtujejo, da bi se morala tam ustanoviti ustrezna šola, oziroma razviti ustrezen program izobraževanja, čeprav bo po nekaj letih delovanja določenega programa tega kadra dovolj.

Oscilacijo priliva udeležencev izobraževanja prenašajo lahko le šole določenega programa, ki imajo dovolj veliko demografsko zaledje, s katerim se povezujejo v ustrezno dejavnost. Temu se pridružuje tudi vprašanje celovitosti izvajanja programa, če se ta deli na več smeri, saj se bo v tem primeru prenesla iniciativa usmerjanja mladine v poklic zaradi socialno-ekonomske biti na izvajalca izobraževanja, ne pa na uporabnika. Kako naj si drugače predstavljamo, če se v trgovinski program vpišejo trije oddelki za poklice: blagovni manipulant, prodajalec in komercialni tehnik, kot da učencem zagotovimo nemoten prehod brez sleherne selekcije skozi dokaj zahtevne skupne vzgojnoizobraževalne osnove v finalizacijo smeri na višji stopnji zahtevnosti, ter če naj zadostimo normativom racionalnosti izobraževanja.

Sistemske zasnove usmerjenega izobraževanja, ki smo jih oblikovali, zahtevajo večjo koncentracijo izobraževanja v lokacijah s širšimi demografskimi okoliši, ki zagotavljajo:

- permanentnost priliva udeležencev izobraževanja v program,
- racionalno trošenje učne tehnologije,
- ustrezen strokovni nivo pedagoškega kadra ter
- možnost interdisciplinarnosti izobraževanja med usmeritvami tudi na nivoju srednjega šolstva.

Prepričan sem, da bodo ta teoretična izhodišča dobila svojo praktično potrditev prav kmalu po uveljavitvi usmerjenega izobraževanja.

Valentin Trilar,
Kranj

Delo, 6. novembra

**Brez kmetov ne bo več moč
razvijati kmetijstva in Na
Brestu pitatišče namesto
mlečne farne**

V Delu z dne 6. novembra 1980 sta bila med drugim objavljena dva članka s področja razvoja kmetijstva. Prvi pod naslovom *Brez kmetov ne bo moč razvijati kmetijstva in drugi Na Brestu pitatišče namesto mlečne farne*.

V prvem članku avtorica Jana Taškar poroča z zborov domžalske občinske skupščine, ko so razpravljali o razvoju kmetijstva v občini Domžale. V drugem delu tega članka lahko preberemo naslednji odstavek:

»Razvoj kmetijstva v domžalski občini... ter Emonin tozd Kooperacija...«

Avtorica je tu očitno pozabila na toz Poljedelstvo-govedoreja s sedežem v Domžalah, ki upravlja cnote Pšata, Zadobrova, Moravce, Mengeš, Drnovo, Vodice in Smednik.

Toz Poljedelstvo-govedoreja daje na ljubljanski trg na dan 12.000 do 14.000 litrov mleka, poleg tega pa na leto še približno 2.500 pitancev v teži 500 do 600 kg. Kaj vse to pomeni za Ljubljano, si lahko izračuna vsakdo sam. Zaradi tega nepopolnega poročanja se čutimo delavci Toz Poljedelstvo-govedoreja močno prizadeti.

V drugem članku avtorica Mojca Kaučič razgrinja prvotni in novi načrt obnove posestva na Brestu. Prvotni načrt je namreč predvideval gradnjo mlečne farne s tristo kravami molznicami in letno proizvodnjo 1.000.800 l mleka. Prav ta podatek pa je pri današnji intenzivni proizvodnji tako rekoč nevzdržen. Ljubljanske mlekarne zagotovo niso načrtovale, da bodo novo farma naselile s kravami, ki bodo dajale 3300 l mleka na leto, ko že skoraj vsa družbena posestva v Sloveniji dosegajo na leto 5.000 l mleka na kravo.

Novi načrt predvideva tudi gradnjo pitatišča. Ob tem avtorica navaja ugotovitve: »Pri Ljubljanskih mlekarnah načrtujejo, da bi imeli na Brestu od 400 do 600 pitancev, ki bi jih spitali do večje teže (od 550 do 600 kg), kar pa pomeni dolgoročno rešitev težav preskrbe z mesom!«

Nepoučeni bralec dobi vtis, da bo farma s 600 pitanci dolgoročno rešila probleme preskrbe z mesom.

To pa prav gotovo ne drži. Res je, da farma ni nepomembna in da bo pripomogla k zboljšanju razmer na trgu z mesom, vendar ne v taki meri, kot je prikazano v članku. Razmere pri oskrbi z mesom lahko uredi le splošen razvoj celotne slovenske živinoreje.

Niko Šivic,
Domžale

Nadaljevanje na 30. strani

Tema tedna: Primarna emisija denarja

Darila novonatisnjenega denarja za dolgo vrsto čakajočih

V desetih letih smo natisnili za 234,5 milijarde dinarjev bankovcev – Poplava denarja brez kritja je dvignila porabo v višave, kar pospešuje nestabilnost gospodarstva – Denarna politika dela povsem drugače, kot smo se dogovorili in kot bi bilo pametno

Vprašanje, ki iz tega izhaja, se glasi: če ni jasnega pogleda nazaj, na to, ali smo s kreiranjem (v preprostem prevodu rečeno s tiskanjem denarja brez kritja) emisije spodbujali preveliko porabo – prav tako brez kritja – kako bomo potem lahko imeli jasn pogled naprej. To toliko bolj, ker tudi dosedanje ravnanje na kreditno monetarnem področju, kakor tudi težnje, da bi ta sistem dogradili, prihajajo v nasprotje s praktičnimi potrebami že ustoličene porabe, s tem v zvezi pa z odstopanji, ki jih vsiljujejo dosežena gospodarska gibanja glede na načrtovana.

To potrjuje tudi bežen pogled na leta minulega srednjeročnega razdobja od 1970 do 1975 (z vsemi omejitvami, zaradi katerih je v njem težko podrobno ugotoviti vpliv ukrepov monetarne kreditne politike, ker so med drugim bile v tem času sprejete tudi številne institucionalne spremembe). Tako je, recimo, leta 1971 skupna primarna emisija znašala 33,9 milijarde din. Od tega je bilo za kreditiranje selektivnih namenov uporabljenih 7,5 milijarde din ali 22,1 odstotka skupnih sredstev primarne emisije v tem letu; povečalo pa se je tudi število selektivnih namenov, ki se kreditirajo iz primarne emisije. V tem letu, ki ga ocenjujemo, da je tedaj kreditno monetarna politika pokazala visoko učinkovitost glede usmerjanja domačega povpraševanja, ublažitve visoke stopnje proizvodne rasti in glede izboljšanja plačilne bilance, so se sredstva za potrebe federacije še naprej povečevala in dosegla že 11 milijard din, delež v skupnem obsegu primar-

ne emisije pa se je povzpela na 32,7 odstotka. Torej je že deset let, odkar ugotavljamo, da bi morala primarna emisija uresničevati svojo usmerjevalno funkcijo v skladu s potrebami ozdov v gospodarstvu, te potrebe pa izhajajo iz njihovih blagovno denarnih poslov.

Še nenutiskan denar je vnaprej določen za 33stvari

ne emisije pa se je povzpela na 32,7 odstotka.

Torej je že deset let, odkar ugotavljamo, da bi morala primarna emisija uresničevati svojo usmerjevalno funkcijo v skladu s potrebami ozdov v gospodarstvu, te potrebe pa izhajajo iz njihovih blagovno denarnih poslov.

Še nenutiskan denar je vnaprej določen za 33stvari

Nič drugačen pa tudi ni položaj, kot ga imamo danes, le na nekoliko nižji ravni je. Tretjina primarne denarja pripada pro-

računu federacije, selektivni in drugi apetiti ter pretendenti za primarni denar pa se povečujejo. Do kod nas je to privedlo, kažejo naslednji podatki: leta 1967 so se financirali iz primarne emisije le štirje nameni, leta 1970 jih je bilo že 22, letos pa je njihovo število naraslo na 33. To nas sili k ugotovitvi, da če se pod vplivom z zakonom predpisanih obveznosti predvideva vnaprejšnje angažiranje primarne emisije za financiranje proračuna federacije ter drugih investicijskih, sanacijskih in podobnih namenov končne porabe, oziroma – če se ustvarjajo in širijo obveznosti za njeno angažiranje za selektivne in podobne namene, tedaj hkrati nastopijo tudi zelo veliki problemi v politiki monetarnega ureja-

nja. Posledice tega so prav tako znane: ali pride do večjega porasta bančnih kreditov in denarne mase, ki presega potrebni obseg, z vsemi znanimi inflacijskimi učinki, ali pa Narodna banka Jugoslavije, da bi to preprečila, uporablja restriktivno orožje, s katerim naj bi omejila porast bančnih plašmajev. To pa vedno pomeni zoževanje ravno tistih tokov primarne emisije, ki so z vidika sprejetih načel monetarnega sistema najpomembnejši. Gre seveda za monetizacijo vrednostnih papirjev ozdov.

Leta 1972 so hkrati z uveljavitvijo novega zakona o Narodni banki Jugoslavije ter zakona o bankah, monetarno kreditna gibanja presegla načrtovanja in denarno maso namesto za predvidenih 21 odstotkov kar za 42 odstotkov. To pa je bil tudi največji porast denarne mase v zadnjih dvajsetih letih. V tem letu se je obseg primarne emisije povečal za nadaljnjih 5,8 milijarde din, pri čemer je odpadlo na selektivne namene na ravni federacije 3,6 milijarde, za kredite in selektivne namene v republikah in pokrajinah pa 2,2 milijarde din. Sredstva za potrebe federacije še naprej naraščajo in znašajo 13,8 milijarde din, delež v skupnem obsegu primarne emisije pa se je povečal na 39,3 odstotka. Poglavitni vzrok visoke ekspanzije primarne denarja je bilo njegovo kreiranje z deviznimi transakcijami v razmerah suficitarne plačilne bilance. Ukrepi denarno monetarne politike so bili neučinkoviti, da bi z njimi to lahko preprečili. Kljub narasli reki denarja so bili ti ukrepi neučinkoviti, da bi spodbudili večje povpraševanje na trgu (njihov vpliv je bil namreč občuten šele čez eno leto).

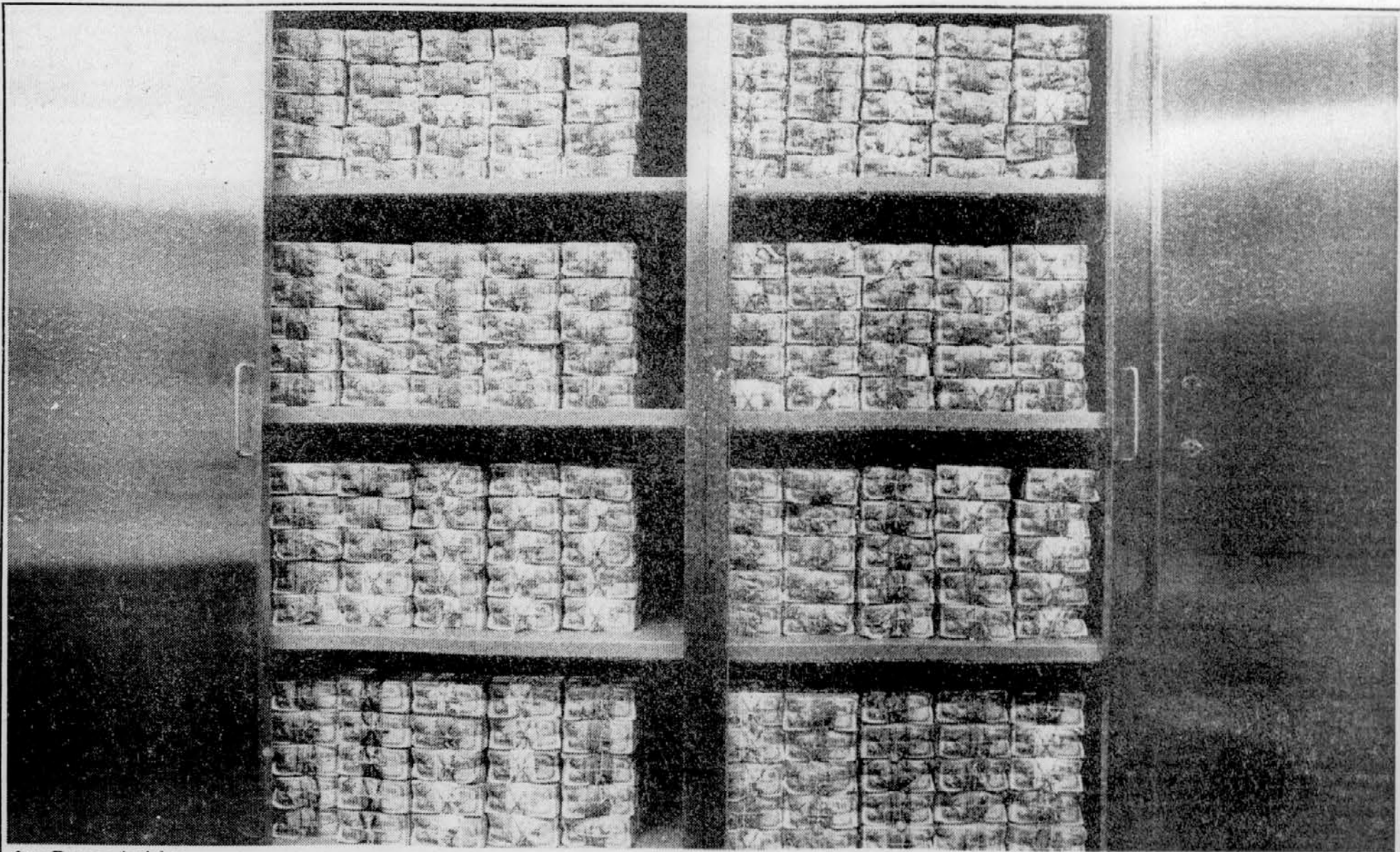

foto Dragan Arrigler

foto Dragan Arrigler

V razmerah nelikvidnega gospodarstva, pojemajoče proizvodnje in zaposlovanja, kreditno monetarna politika tudi v letu 1979 ni uspela izplavati med Scilo in Karibdo, ki jo predstavljajo nesorazmerja med razpoložljivimi sredstvi z ene strani ter potrebe po financiranju razširjene reprodukcije z druge strani. Denarna masa je bila v tem letu kar 3,7 odstotka višja kot leto prej, kreiranih pa je 31,1 milijarde primarnega denarja. Hkrati se pritisk na selektivno politiko NBJ in narodnih bank republik ter pokrajin krepil do stopnje, ko se praktično selektivna intervencija centralne emisijske banke vse bolj uporablja za finansiranje dolgoročnih potreb. Od skupnega obsega primarne emisije se 8,4 milijarde din prelija v selektivne namene. Pri tem tudi proračun federacije krije svoje potrebe izključno s krediti NBJ – 16,9 milijarde din od celotne primarne emisije se je prelilo v proračun.

Podarjenih je bilo 91 milijard dinarjev

Leta 1974 so bili z zakonskimi predpisi odstopljeni krediti iz primarne emisije v trajno uporabo organizacijam združenega dela in družbeno-političnih skupnosti. Skupna odstopljena sredstva so znašala 45,9 milijarde din, od tega so dobili ozdi s področja kmetijstva 26,5 milijarde, družbeno-politične skupnosti pa 19,4 milijarde

porabe, zlasti če so bili problemi posredovani kot vprašanja širšega pomena, je bilo treba iskati rešitev največkrat v uporabi primarne emisije. To je seveda povečevalo potrebo po tiskanju denarja, tiskanje denarja zunaj realnih gospodarskih gibanj pa nikoli ne mine brez posledic. Nasploh je dokaj težko oceniti to razdobje (1971–1975), ne da bi se hkrati vprašali, kako je mogoče, da so ta gibanja potekala v tolikšem nasprotju z načrtovanimi. Očitno gre za neučinkovito planiranje in za premalo prožen instrumentarij denarnega urejanja, prav tako pa tudi za neustrezno ravnanje v praksi. Če bi planiranje bilo učinkovito, se ne bi moglo zgoditi, da so devizne transakcije v tem razdobju povzročale tolikšne pretrese v denarni masi in v primarnem denarju, prav tako ne bi bila tako velika poraba primarnega denarja za finansiranje zveznega proračuna, za zagotavljanje sredstev za elementarne nesreče in podobno, kjer so bili prav tako prekoračeni planirani okviri. Iz vsega tega bi se morali nečesa naučiti. V skladu z ustavnimi načeli so bile iskane sistemske rešitve, ki naj bi omogočile, da bi se družbeno ekonomski odnosi na tem področju v celoti spremenili, predvsem pa naj bi se spremenili odnosi v zvezi s primarno emisijo. Zato so bili kmalu sprejeti zakoni s področja denarnega, kreditnega in bančnega sistema. Žal pa je tekoči srednjeročni načrt ostal obremenjen z istimi napakami.

ki daje v povprečju razmerje 1:3, to pa pomeni, da se emisijski denar preko bank trikrat poveča. Ko torej govorimo o skupnem obsegu primarne emisije do konca oktobra tega leta v višini 234,5 milijarde dinarjev, se je treba zavedati, da dejansko govorimo o trikrat večji vsoti denarja.

Denarja veliko v obtoku, gospodarstvo pa stoka zaradi nelikvidnosti

Teorija je jasno predočila, kaj se bo zgodilo, če se ne bodo finansiranje iz proračuna federacije ter druge oblike končne porabe odlepili od primarne emisije. To vedno privede do pomanjkanja denarnih sredstev oziroma do nelikvidnosti na določenih gospodarskih področjih, v panogah ali dejavnostih, kljub zadostni količini denarja v obtoku. Tiskanje dodatne količine denarja mimo tovarn ustvarjanja in delitve denarja ne proizvoda tako praktično vedno privede do iste posledice – nestabilnosti v gospodarskih gibanjih. Po tej poti gre tudi neposredna prerazdelitev akumulacije in dohodka med družbenimi subjekti, panogami in območji, s tem pa se tudi zamegljujejo dejanski dohodkovni odnosi. (Da ne prihaja do podobnih prelivov samo po kanalih primarne emisije, temveč tudi drugod, od cen, prek carinske politike in podobno, ne zmanjšuje pomena navedene ugotovitve.) Z dolgoletnim pokrivanjem

od primarne emisije konec leta 1979 (ko se je že povzpela na 205,5 milijarde din) kar 60 odstotkov sredstev usmerjenih v dolgoročne kredite ter v sredstva, odstopljena v trajno uporabo, okrog 40 odstotkov pa med kratkoročne potrebe gospodarstva, torej za monetizacijo in za selektivne kredite. Ko ugotavljamo, kako izjemno pozitivno je, da se širi kreiranje primarnega denarja iz izdanimi vrednostnimi papirji gospodarskih ozdov, pa si velja zapomniti, da je v omenjeni veliki vsoti skupne primarne emisije pripadalo monetizaciji komaj 14,5 milijarde din ali 7,1 odstotka. Zaključno z oktobrom letos je odpadlo na monetizacijo 18,3 milijarde din ali 8,8 odstotka skupno kreiranega primarnega denarja. Uporaba primarne emisije za monetizacijo vrednostnih papirjev se je začela šele leta 1977, po sprejetju novih sistemskih zakonov za kreditno monetarno področje. Vendar pa to ne zmanjšuje pomena ugotovitve, da se zdaleč ni ostala poglavitni spodbujevalec kreiranja primarnega denarja. Nasprotno, prevladujoči delež v teh tokovih ima še naprej končna poraba ter selektivno kreditiranje, sodeč po dosedajni praksi pa je vedno, ko je nekeje zaškripalo in ko je zmanjkovalo sredstev za druge namene, plačala račun ravno monetizacija.

Druga pogojna ugodnost je dejstvo, da se je delež končne porabe v skupni primarni emisiji zmanjšal od 67,3 odstotka konec leta 1976 na 38,3 odstotka konec lanskega leta. Če pa vemo, da je odšlo do konca letošnjega oktobra kar 79,2 milijarde din od skupno kreiranega primarnega denarja za kritje deficita proračuna federacije in da gre v glavnem za trajno odstopljena oziroma podarjena sredstva, je zadovoljstvo lahko vsekakor veliko manjše. Temu je treba dodati tudi angažiranje primarne emisije za odpravo posledic elementarnih nezdov, za zagotavljanje trajnih obratnih sredstev gospodarstvu Črne gore in Kosova ter za jugoslovanske železnice (za pokrivanje njihovih izgub), pa tudi za zagotavljanje sredstev za sanacijo jugoslovanske kmetijske banke in podobno. Ne bo odveč, če omenimo, da so bila dana iz primarne emisije tudi kratkoročna posojila, ki še vedno niso vrnjena (na primer za potres v Črni gori), čeprav je bila takšna obveznost z zakonom jasno določena.

Tretja, prav tako pogojna ugodnost, ima tudi svojo drugo stran. Gre za ugotovitev iz analize NBJ, da so bili v minulem razdobju selektivni krediti pomembna spodbuda pri uresničevanju prednostnih ciljev v planu in ekonomski politiki. Njihov delež se je v skupni primarni emisiji povečal od 26,7 odstotka, kolikor je znašal konec leta 1976, na 32,5 odstotka konec oktobra letos. Dosegli so znesek 76,5 milijarde din in prišli smo do ugotovitve, da ne bo lahko izvedljiva usmeritev, naj bi jih prenesli na poslovno bančništvo ter tako ustvarili razmere za monetizacijo ter za zmanjšanje stopen obvezne rezerve. Nasprotno, iz leta v leto se povečuje število selektivnih namenov, kar pomeni, da se neprestano povečuje znesek teh kreditov ne glede na okvire, ki ustrezajo določenim nalogam kreditno monetarne politike v zvezi z denarnim maso.

proračunskega deficita s primarno emisijo se spodbuja neracionalnost v celotni splošni in skupni porabi. Vse navedene postavke iz teorije je praksa v zadnjih petih letih nesporno tudi dokazala.

Če je zmanjkalo denarja, so ga pa natisnili

Tako smo zapisali, da bi morala primarna emisija denarja temeljiti na potrebah ozdov in gospodarstva oziroma na njihovih potrebah po denarnih sredstvih v tekočem planskem obdobju. V strukturi usmerjanja primarne emisije po potrebah gospodar-

Poglavitna naloga monetarnega urejanja, tako kot je predvideno z novimi predpisi s področja denarnega, kreditnega in bančnega sistema ter s tekočim srednjeročnim načrtom, je v tem, da bi morali zagotoviti potrebno količino denarja, ki bo omogočila nemoteno plačevanje, pri tem pa ne bi smeli razževati in ne spodbujati dodatne kupne moči. Takšnim načelom najbolj ustreza kreiranje primarnega denarja z monetizacijo vrednostnih papirjev, ki jih izdajajo ozdi v gospodarstvu v okviru svojih blagovnih denarnih poslov. Selektivna politika naj bi spodbudila planske cilje, pri čemer je bilo mogoče poleg določenih namenov z letnimi akti o gospodarski politiki predvideti tudi kreditiranje drugih namenov. Tako je tudi nastal obsejni seznam 33 selektivnih namenov. Samo izjemno naj bi primarno emisijo uporabljali za investicije, za proračunske in druge oblike končne porabe, in sicer v primerih, ki so bili določeni z zveznim zakonom. Da bi izboljšali položaj gospodarstva na območju SAP Kosova, je bilo predvideno, naj bi sprejeli zvezni zakon, ki naj bi zagotovil večji delež te pokrajine v primarni emisiji.

Drugeče povedano, tokove primarne emisije denarja in kreditov naj bi v tem srednjeročnem obdobju opredeljevali ekonomski odnosi v družbeni reprodukciji, to pa naj bi zagotovilo, da bi emisija dobila objektivno podlago in merila. V skladu s tem je veljalo zagotoviti tudi prevladujoč vpliv tozov na skupno emisijsko politiko ter na poslovno politiko bank. Politika primarne emisije naj bi preprečila porast denarne mase, ki povzroča motnje v blagovnih denarnih odnosih ter ustvarja kupno moč brez kritja. Upoštevati je namreč treba tudi dejavnik monetarne multiplikacije,

sti. V to jih prepričuje tudi praksa, da je denar centralne banke najcenejši in vedno na razpolago.

Tudi občasna konverzija teh kreditov v dolgoročne ali odstopanje v trajno uporabo je dobila značaj »darila«, za katera se številni potegujejo. S tega vidika je treba gledati tudi na »dvom« v poslovno bančništvo, ki naj bi učinkovito podpiralo cilje kreditne politike brez izdatneje podpore primarne emisije. Posledica vsega tega so stalni pritiski, naj bi bile ugodnosti še večje in naj bi v selektivni program vstavili še kakšen namen, v takšnem položaju pa so seveda manj zahtevna tudi merila pri selekciji navedenih prednosti. Tako se je dejansko selektivni kompleks spremenil v najneposrednejše spopadanje regionalnih in sektorskih interesov ter v prikazovanje parcialnih interesov, to pa seveda otežuje tudi sprejemanje ukrepov kreditno monetarne politike ter njeno učinkovitost. Zavedati se je namreč treba, da so določene skupine združenega dela zaradi strukture svoje proizvodnje prikrajšane za možnost, da bi izkoriščale zelo cenene in vedno zagotovljene selektivne kredite iz primarne emisije in da so prisiljene skupno s svojimi bankami priti do transakcijskega denarja oziroma banke do likvidnih sredstev s tako imenovanimi komercialnimi krediti ali z eskontom in reeskontom menic. To ni le veliko dražje, temveč je ta neprivilegirani del gospodarstva izpostavljen udarcem restriktivne politike primarne emisije. Praksa je namreč potrdila, da pridejo v takšnih potezah pod udar vedno ravno posli v zvezi z monetizacijo, veliko manj pa selektivni krediti.

Dober primer za to je ravno letošnje leto, ko sta se tako gospodarstvo kot kreditno monetarna politika znašla na gugalnici med obiljem in pomanjkanjem denarja. Končni učinek tega je, da bo emisija za celih 19,7 milijarde din večja, kot je bilo predvideno v začetku leta, in bo dosegla skupno okrog 53 milijard din. Ta učinek je bilo seveda realno pričakovati po devalvaciji zaradi plačilnobilančnih problemov, cen in podobno. V tem trenutku pa ni bistven obseg, temveč razporeditev tako povečane emisije. Predvideno je, naj bi ta dodatni denar banke uporabile za kreditiranje selektivnih namenov. Čeprav je bilo za kritje deficita proračuna federacije načrtovanih 9,5 milijarde dinarjev primarne denarja, je očitno, da bo tudi proračun dobil več. Prav tako je očitno, da je monetizacija vrednostnih papirjev spet ostala prikrajšana, oziroma da samo zanjo ni predvidena dodatna emisijska podpora, nasprotno, celo zmanjšuje se. Kako je to videti v dveh planskih letih, kažejo naslednji podatki:

Vrhovna monetarna ustanova je kot deklica za vse

Po besedah Zorana Žagarja, predsednika odbora zbora republik in pokrajin za kreditno monetarni sistem skupščine SFRJ, »je že dokaj dolgo jasno, da smo na napačni poti. Tako dolgo, da je to že neodgovorno. To kaže tudi vaša analiza, ki se zdi kot ena sama zaskrbljujoča kronika zmotnih potez, nemoči pa tudi krčevitega odpora še vedno močnih tudi etatičnih sil. Vedno pogostjeja opozorila, do katerih je prihajalo zlasti v skupščini, v zadnjem času pa tudi v zveznih družbenih svetih, očitno niso padala na plodna tla. Pri vsem tem pa je treba upoštevati, da smo imeli resnično idealne razmere, ki bi jih lahko izkoristili za preobrat, ki je bil nujen, dozorel pa je že v prejšnjem planskem razdobju. Imeli smo namreč zelo jasne ustavne opredelitve, že v prvem letu tega planskega razdobja smo sprejeli temeljne sistemske zakone, sklepi 11. kongresa ZKJ pa so dali politično podlago za boj, s katerim naj bi dosegli radikalnejše spremembe v gospodarstvu z denarjem. Kljub temu pa je že od vsega začetka šlo vse narobe. Leta 1979 smo bučno sprejeli »protinflacijski program«, s katerim naj bi zajezili inflacijo? Inflacija pa je po krajšem času začela še hitreje naraščati, tako da je leto 1980 – proglašeno za sicer leto stabilizacije – dejansko leto z najvišjo inflacijo sploh, ki je oktobra, če jo spremenimo v letno stopnjo, dosegla grozljivih 60 odstotkov. Eksplozija investicij, proračunov vseh vrst in drugih oblik porabe je napravila svoje. Ali lahko gremo racionalno in v izvoz, če je naša stopnja inflacije trikrat višja od povprečne stopnje v OECD?

Vsi dogovori ter sistemske opredelitve težijo za tem, da bi postal vpliv združenega dela na denarnem področju prevladujoč, da bi zmanjšali kreditne odnose in preprečili prelivanje akumulacije s posredovanjem neutrujenih monetarnih mehanizmov. Kje pa smo sedaj? Gospodarstvo je prezadoženo in odvisno od bank, banke so po vrsti nelikvidne ali preveč odvisne od tujih kreditov ter od Narodne banke Jugoslavije, vrhovna monetarna institucija, ki bi morala skrbeti za vrednost narodne valute in za stabilnost denarnega sistema, pa se je spremenila v neke vrste »deklico za vse«. Tako finansira proračune, potrebe, poplave in še 33 »prioritetnih namenov«, od katerih le kakšnih deset zasluži to ime. Kritje za vse to je papir iz uvožene celuloze! Samo v zadnjih dveh letih je poplava nekritega denarja porasla za skoraj 2,5-krat (od 64 na 150 milijard din do konca leta 1980), vrednost celotne jugoslovanske akumulacije pa je 100,5 milijarde dinarjev. Dosežena emisija je samo v tem letu enaka celotni obvezni rezervi bank pri Narodni banki Jugoslavije. Posledice takšnih udarcev pa dosežejo svoj polni učinek šele po enem letu. Naj sklenem: primarnega denarja je dosegla takšne razsežnosti, nameni, za katere pa se uporablja, so tako absurdni, da to terja najnujnejšo in najostrejšo družbeno intervencijo. Enkrat za vselej je treba radikalno razčistiti z iluzijami, da se z izmišljanjem denarja lahko nadomesti delo.«

Očitno postaja vprašanje funkcije primarne emisije v našem socialističnem samoupravnem sistemu eno izmed osrednjih vprašanj nujnega nadaljnjega dograjevanja denarnega kreditnega in bančnega sistema. Stališča glede tega so natančna in jasna (lahko bi poglavitne naloge s tega področja iz tekočega srednjeročnega načrta prepisali tudi v novi načrt), le zagotoviti je treba, da bi sredstva primarne emisije uporabili v skladu s sistemskimi zakoni, to pa pomeni, da naj bi družbeno delo imelo odločilen vpliv na njihovo namembnost in uporabo. Tega v resnici še vedno ni. Žal konkretne rešitve niso tako jasne oziroma opredeljene se očitno spotikajo ob nemogućnosti, da bi pri reševanju posameznih materialnih vprašanj (od proračuna pa naprej) našli ustreznejše vire financiranja. To dokazujejo tudi napovedi za prihodnje, prvo leto novega plana. Kako v luči vsega tega gledati na ekonomsko politiko, zapisano v predlogih resolucije za leto 1981? – smo vprašali Zorana Žagarja.

»Verjemite mi, da sem moral dvakrat ali celo trikrat prebrati, da sem dojel, da je zvezni izvršni svet resnično na vsej fronti odstopil od svojih lastnih stališč, ki jih je še pred kratkim zapisal v gradivu. Ukrepi in smeri aktivnosti za uresničevanje ekonomske stabilizacije«, ki so sicer naletela na široko podporo v skupščini SFRJ in zunaj nje. Primarno emisijo načrtujejo v znesku 53 milijard din, ta znesek pa zagotavlja nadaljevanje dosedanje politike prelivanja dohodka. Prostor za to so našli na podlagi nekakšnih deviznih transakcij, s katerimi bi Narodna banka Jugoslavije želela s svojo prodajo deviz usposobiti devizni trg na način, ki sploh ne bi zagotavljal, da bodo tuje kredite vračali tisti, ki so jih najeli. Tako imenovane selektivne namene, ki jim v sedanjem planu oziroma z njegovim potekom preneha pravna osnova, so ne samo zadržani, temveč jih celo širijo. Blokiranje bančnih plasmanjev, ki je sicer v zakonu predpisano kot izjemen in začasen ukrep, pa postaja pravilo. Banke bodo prisiljene v korist proračunov federacije odkupiti obveznice v višini 15 milijard din, čeprav je znano, da poslujejo pod mejo likvidnosti in da najemajo kredite za likvidnost iz primarne emisije. Naveza proračun – primarna emisija ostaja še naprej, pa tudi vrsta drugih nesistemskih rešitev ima v resoluciji tudi tokrat svoje mesto. Resnično je težko ne pomisliti, da so sile, ki zavestno ali nezavestno zagotavljajo kontinuiteto nestabilnosti in inflacije!

Zato menim, da je prišel čas, ko bi se morali dokončno zresniti. Ne moremo več živeti na upanje, kajti nihče razen nas samih ne bo plačal računov brez kritja. Sedaj, žal, račun je dosevaj v plačilo. Morali bomo podvojiti napore, zlomiti odpore etatičnih tendenc ter se spopasti z oportunizmom, ki preti povsod okrog nas. Nujno je treba mobilizirati delegatski mehanizem in vse okrog njega, ne zato, da bi si izmišljali kaj novega, temveč, da bi uresničili že dogovorjene in sprejete rešitve. Povsem prepričan sem, da bomo uspeli, če bomo tokrat maksimalno zaostriili odgovornost vsakogar za svoje delo, zlasti tudi še najbolj odgovornih.

Pregled skupnega obsega primarne emisije in njenega usmerjanja za selektivno kreditiranje in za potrebe federacije v razdobju od 1970 do 1980. leta

Leto	Skupaj za selektivno kreditiranje primarna emisija			Stanje 31. 12. v milijardah din					
				za monetizacijo		za federacijo		Drugo	%
1977	33,9	7,5	22,1%	—	—	11	32,7%	15,4	44,2%
1972	35,1	9,4	26,7%	—	—	13,8	39,3%	11,9	44%
1973	66,2	8,4	12,6%	—	—	16,9	25,5%	40,9	59,5%
1974	78,5	14,2	18,1%	—	—	2,3	29,2%	40,3	52,7%
1975	99,4	22,4	22,5%	—	—	29,9	30%	52,5	47,5%
1976	123,9	32,5	26,2%	—	—	37,5	30,2%	53,9	43,6%
1977	146,7	35,8	24,4%	3,6	2,4%	48,1	32,7%	91,8	42,9%
1978	168,2	43,8	26%	6,7	4%	58,9	35%	63,5	38,3%
1979	205,5	58,7	28,5%	14,5	7,1%	68,7	34,3%	78,1	37,2%
1980 (do 20. oktobra)	234,5	76,5	32,6%	18,3	8,8%	79,2	33,8%	78,5	33,5%

Drugo – v tej razpredelnici so zajeti krediti iz primarne emisije za elementarne nesreče, za likvidnost, za obratna sredstva v SR Črni gori in SAP Kosovu, iz dinarske protivrednosti in drugo. Odstopljena sredstva – skupaj znašajo 91 milijard dinarjev od tega federaciji 60,2 milijarde din gospodarstvu 28,1 milijarde din

din. V zadnjem znesku je bila federacija udeležena s 15,9 milijarde din. Za celotno razdobje od 1970 do 1980 so znašala odstopljena sredstva iz primarne emisije (lahko bi jim rekli podarjena sredstva) 91 milijard din. Od tega je dobila federacija 60,2 milijarde din, gospodarstvo pa veliko skromnejši del, 28,1 milijarde din.

Gibanja denarne mase in primarnega denarja v zadnjem letu prejšnjega srednjeročnega načrta spet kažejo, da so bili instrumenti kreditno monetarne politike premalo prožni, da bi se prilagodili odstopanju v gibanjih plačilne bilance. Doseženi 53-odstotni porast denarne mase glede na načrtovano rast 26 odstotkov je ugodno vplival na uresničevanje ciljev v proizvodnji, vendar pa je hkrati omogočal poslabšanje razmer pri uresničevanju ciljev na področju cen in v plačilni bilanci. Leta 1975 je bilo treba zagotoviti v delitvi primarnega denarja prevladujoči delež gospodarstva, selektivno usmerjanje kreditov bank pa bi moralo biti v skladu s cilji ekonomske politike. Na kratko, to srednjeročno razdobje smo končali s skupno primarno emisijo 99,4 milijarde din. V tej vsoti zajemajo selektivni krediti 22,4 milijarde din ali 22,5 odstotka, za monetizacijo ni bilo dano nič, federacija si je vzela 29,9 milijarde din ali 30 odstotkov, na »drugo« pa je odpadlo 52,5 milijarde din ali 47,5 odstotka. V tem znesku so zajeti krediti iz primarne emisije za elementarne nesreče, za likvidnost, za obratna sredstva v Črni gori in na Kosovu ter drugo. Čeprav na videz dokaj nedolžen, je pojem »drugo« pokazal, da dejansko neprestano narašča število interesov za primarni denar. Ko je bilo treba praktično zagotoviti sredstva za kritje različnih oblik končne

stva se delež monetizacije postopno sicer povečuje, vendar je še vedno daleč pod potrebnimi, pa tudi v nasprotju s sistemskimi opredelitvami. Še vedno primarna emisija odteka predvsem v dolgoročne kredite in v sredstva, odstopljena v trajno uporabo, pri čemer nam ni uspelo, da bi razredčili selektivne namene. Tako je bilo

Do odgovora, zakaj je tako, na splošno ni težko priti. Uporaba primarne emisije za selektivno kreditiranje pomeni praktično beneficiranje spodbudo nekaterim gospodarskim aktivnostim v zvezi z obrestno mero, reeskontom in z vračilnimi roki teh kreditov, zaradi česar imajo zanjo interes tako ozdi kot družbeno politične skupno-

Leto	Za namene v gospodarstvu (selek. krediti in monetizacija) načrtovano		Za zakonske obveznosti		proračun
	načrtovano	doseženo	načrtovano	doseženo	
1976	7.800	10.100	6.400	12.000	8.104
1977	5.500	7.000	16.439	15.000	10.863
1978	8.000	11.000	12.228	11.300	10.853
1979	13.100	25.700	10.851	10.100	9.678
1980	24.300	44.000*	9.900	11.260	9.200

*V desetih mesecih tega leta je bilo doseženo že 23.600 milijonov dinarjev

Aktualen pogovor

Klinični center je res velik, vendar ne more biti sam sebi zadosten

Franč Šifkovič: Po strokovni plati je naša medicina na evropski ravni, organiziranost nam pa šepa

Direktorja Kliničnega centra v Ljubljani Franca Šifkoviča smo zaprosili za pogovor, da bi kot vodilni delavec tako velike zdravstvene ustanove povedal, kako se zdravstvo vključuje v stabilizacijske napore, in da bi podrobneje spregovoril o predlogu za reorganizacijo Kliničnega centra, saj je to aktivnost z več pomembnimi cilji.

Med reorganizacijo centra sodi smotnejša organizacija stroškov in učinkovitejše in boljše strokovno delovanje ter prizadevanje za boljše samoupravno organiziranost delavcev Kliničnega centra in uveljavljanje svobodne menjave dela. Za Delo sta spraševali **Ziva Paulin in Marija Namorski**, ki je pogovor tudi pripravila za objavo.

DELO: Bolj ko poskušamo razčistiti, kaj je pokazala dosedanja praksa organizacije dela in samoupravne organiziranosti tega našega zdravstvenega kolosa, kakšne so njegove idejne zasnove ali morda že konkretne različice v njegovi prihodnji organizaciji, s katerih vidikov se kaže ekonomska plat morebitnih sprememb in napredek v skrbi za bolnika, bolj se zaradi razvejnosti problemov krepi vtis, da bo treba pred končnimi odločitvami, še marsikaj skrbno pretehtati in si razjasniti.

ŠIFKOVIČ: Imamo 32 tozdov, od teh 28 medicinskih, in v vsej Sloveniji ne poznam delovne organizacije s toliko tozdi. Nujno prihaja do različnih organizacijskih problemov, čisto konkretnih, in zatorej, če govorimo o reorganizaciji, ne gre za neko trenutno aktualno potezo, temveč moramo vedeti, da so razmišljanja o tem stara že tri, štiri leta. Mislim, da je celo republiška skupščina, da ne omenjam zahtev političnih organizacij, bila mnenja, naj se Klinični center tesneje poveže tako z onkološkimi inštitutom kot z medicinsko fakulteto, po svoje pa sodi v ves torej tudi zavod za transfuzijo. Zamisel torej ni nova, ostajala pa je dolgo res le bolj zamisel.

DELO: Če izhajamo iz tega, da se v ustanovi, ki ima tak značaj dela kot Klinični center, pretežno del naporov ljudi, ki delajo v njem, osredotoča na to, da bi čim boljše, čim hitreje in kar najbolj učinkovito pomagali bolnemu človeku do okrevanja, je za prvi pogled jasno, da morajo biti temu cilju namenjeni neposredni strokovni razvoj medicinske vede in – tudi organizacija dela ter samoupravna organiziranost. Kako se nam te poti kažejo v dosednji praksi?

ŠIFKOVIČ: Ugotavljamo, in takšno je tudi mnenje zdravnikov, ki so imeli priložnost videti, kako delajo drugod po svetu, da se s strokovnimi dosežki lahko pohvalimo, saj se lahko marsikje primerjamo z Evropo in naprednimi zdravstvenimi dosežki na drugih celinah. Na področju organizacije, informatike, spremljanja in uporabljanja podatkov pa močno zaostajamo, lahko bi dejali, da tudi za več kot deset let.

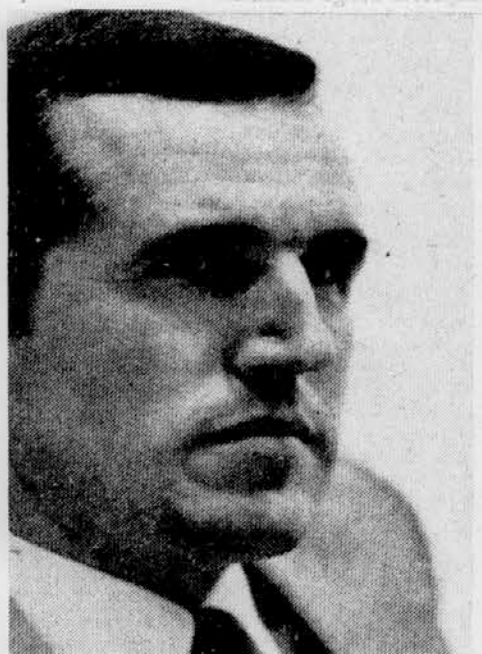
V Sloveniji nimamo služb, ki bi analizirale zbrane medicinske podatke. Res je, podatke zbiramo, zapisujemo, odposiljamo vsestransko in na vseh ravneh. Debele knjige, v katerih so zbrani, pa ostajajo premalo uporabne, težko se skozorjem, si zdaj v Sloveniji prizadevamo, da bi osnovali profesionalno, mešano ekipo, ki bi vključevala zdravnike, pravnike, ekonomiste, sociologe in brez kakršne bi bilo vnaprejšnje težko voditi utemeljeno strokovno politiko. Enaka hiba bremeni tudi Klinični center.

DELO: V šolskem sistemu in v praksi zdravstvenega dela nimamo tako imenovanih organizatorjev dela – že zelo dolgo pa poudarjamo, da jih potrebujemo. Kako naj bi to rešili?

ŠIFKOVIČ: Skoraj zagotovo se čisto samosvoja izobraževalna smer ne bi pričela za razmeroma ozko, četudi nujno potrebna zaradi delovanja organizatorjev zdravstva. Veliko pa bi nam lahko dala dodatna funkcionalna izobrazba po usmeritvi, ki jo terja praksa. Nekatere naše medicinske sestre so obiskovale in dokončale drugo stopnjo visoke šole za organizacijo dela v Kranju, z usmeritvijo v zdravstvo. To se je nato pri organizaciji dela v naši hiši izkazalo kot zelo koristno. Ne gre za neko mno-

žično obliko dodatnega izobraževanja, temveč za obliko, ki bi izhajala iz potreb zdravstvenih organizacij, bila prilagojena tudi profilom z visoko izobrazbo, tako da bi lahko v zdravstvenih inštitucijah snovali delovne skupine, ki bi se sistematično ukvarjale z vprašanji organizacije dela.

Mi smo se tega delno že lotili. Imamo zameetek – sicer še kadrovsko skromen – take skupine, ki naj bi posegla v koncept organizacije in pomagala pri funkcioniranju naših strokovnih organov, od raznih komisij do medicinskega sveta, ki je najvišje medicinsko telo v Kliničnem centru. Pripravljala naj bi gradiva, analize zbranih podatkov, z vidika celote, kakršno mora

Franč Šifkovič (foto Marjan Zaplatil)

upoštevati medicinski svet in ki mora pri svojem vodenju imeti pred očmi več kot le razdrobljene podrobnosti posameznih strokov.

DELO: V javni razpravi med delavci Kliničnega centra smo slišali, da stvari niso bile dobro analitično pripravljene. Se je tudi to kazala preskromna predstavitev problematike in položaja?

ŠIFKOVIČ: Mislim, da reorganizirati tako institucijo ni preprosta zadeva. Pred 1974. letom smo imeli eno bolnišnico, ki smo jo nato reorganizirali v 32 tozdov. To je pomenilo, da je ves aparat, ki je poprej obdeloval in spremljal eno bolnišnico, izdelal eno analizo, eno bilanco, postavil skupne cene, moral na hitro spremeniti utečeno prakso in delati vse to za vsako temeljno organizacijo posebej. Skupne službe tedaj niso bile kos tej nalogi. Številčnost nalog je presegala njihove možnosti, treba je bilo oblikovati nove službe, poiskati nove strokovnjake, ki obvladujejo tudi druge stroke, ne le medicinsko, vse delo pa je bilo moč opraviti le ročno, ne še s pomočjo računalnikov.

Tako sproti zamišljamo tedanja reorganizacija ni mogla zaživeti, stvari so se izboljšale šele v zadnjih letih. Predvsem smo okrepili ekonomski sektor, sedaj pripravljamo službo za računalniško obdelavo podatkov pri regionalni zdravstveni skupnosti.

Zagotoviti moramo tekoč, popoln pregled nad stvarmi in dogajanji, če hočemo realizirati zakon o združenem delu, razvijati samoupravne odnose, saj mora imeti temeljna organizacija tekoče podatke, če hoče spremljati svoje delo, fizično in merjeno v dohodku, samo tako lahko odloča in samoupravlja z bistvenimi kategorijami, to je predvsem z dohodkom.

DELO: Torej je reorganizacija v tako obsežni instituciji, da poudarimo našo ugotovitev, zahtevna in odgovorna naloga, cilji morajo biti dobro pretehtani, izvedba solidno pripravljena. Če hočemo hitreje uveljavljati novosti, morajo ljudje poznati prednosti, saj samo tako lahko dosežemo njihovo polno angažiranost. Kakšni so predvsem razlogi za zamisel o sestavljeni organizaciji združenega dela, ki bi povezovala več delovnih organizacij KC?

ŠIFKOVIČ: Vsekakor ne gre za reorganizacijo zaradi reorganizacije. Radi bi kar najbolj smotno razrešili nekatere vsebinske probleme, ki so do zdaj bili ob strani. Za reorganizacijo so pomembni predvsem štirje razlogi. Nujno je, da zdravstvo na ljubljanskem območju tesneje povežemo med seboj. Klinični center, kakor je velik, še vedno ni sam sebi zadosten. Brez sodelovanja z drugimi institucijami, kakor tudi brez njihovega sodelovanja s Kliničnim centrom, nismo celota. Če vzamemo za izhodišče bolnika in nalogo, da mu na poti do zdravlja učinkovito pomagamo z vsem, s čimer že razpolaga medicinska stroka, mora biti temu prilagojena organizacija dela, brez zatikanj in zastojev. Drugo zadeva uspešnost nadaljnjih korakov v delitvi dela na področju vse Slovenije, sedaj že v praksi, potem ko smo na papirju razčistili premočne dileme. Imamo enak problem znotraj Kliničnega centra, znotraj Onkološkega inštituta, znotraj Zavoda za transfuzijo. Tu je podvajanje, kar je seveda skrajno negospodarno in česar si v prizadevanjih za stabilizacijo ne moremo privoščiti. S tega stališča je smotno izvedena delitev dela bistvenega pomena. Pred očmi pa smo imeli še nekaj, in to smo tudi zapisali v gradivo za javno razpravo, želeli smo namreč najti oblike, ki bi ponovno v večji meri integrirale stroke. Vsa leta smo pričali strahovito naglemu strokovnemu razvoju. K temu je v naši instituciji močno pripomogla tudi samoupravna organiziranost temeljne organizacije dela, v katerih so delavci pokazali nešteto pobud za napredek, dobili so pravo osnovo za angažiranost, ki poprej, v večji organizaciji ni prihajala do tolikšnega izraza.

Proces specializacije še vedno teče, stroka in tehnika se neverjetno razvijata in ob tem se poraja težnja, da bi našli načine združevanja, namreč združevanja možnosti pomoči ob pacientu, kateremu je ves napredek namenjen in mu mora biti tudi na najbolj racionalni način dostopen.

Četrti razlog za reorganizacijo je ekonomskega značaja. Pri podrobnem pregledu dela lahko zasledimo celo kopico neracionalnosti, v dogovorjeni racionalni delitvi

● Če bi Kliničnemu centru pisali osebnostno izkaznico, bi bilo v njej med mnogimi drugimi podatki zapisano: 6.700 zaposlenih, od tega okrog 730 zdravnikov, med njimi 550 specialistov in 170 fakultetnih delavcev.

Z večnamenskostjo, kot regionalna bolnišnica za ljubljanski in delno gozrenski bazen, kot klinični center za univerzitetne storitve za vso Slovenijo in tudi za širši jugoslovanski prostor, sprejemajo na leto okrog 100.000 bolnikov v bolnišnični del in v 145 specialističnih ordinacijah do 600.000 bolnikov. Bolnišnični del ima na voljo okrog 4.100 bolniških postelj – vendar v največje predstavljamo pojmu sodobnega kliničnega centra, to je v novem traktu, le 1.100. Klinični center pa so tudi preostale tri četrtine bolnišničnih zmogljivosti v starejših (do 100 let starih) zgradbah, nekaterih že zelo ustrezno in funkcionalno preurejenih, drugih z dokaj skromnim standardom za bolnike. Od »glavnine« bolniških objektov ob Zaloški cesti šče Klinični center z dislociranimi objekti do Šiške, Trnovega, Polja in Golnika. Povprečno vzeto je znašala lani letalna doba 14,6 dneva, letos po najnovejših podatkih je celo že nižja – 14,3 dneva, kar je ugodno in razmeroma dovolj za tako veliko institucijo.

To je učna baza za najrazličnejše profile zdravstvenih delavcev in torišče znanstveno raziskovalnega dela najrazličnejših medicinskih vej.

Med zaposlenimi je 80 odstotkov žensk in to je narekvalo posebno skrb za ureditev stanovanjskih razmer in ureditev lastnega vrta, kjer sprejemajo do 200 otrok.

dela znotraj tega sklopa zdravstva pa vidimo možnost znatnih ekonomskih učinkov, gledano svedo dolgoročno. Možno je ustvariti neko jedro, središče, kjer bi se (posebej) če bo delo z računalnikom steklo) opravljalo številne posle skupaj, na enem mestu.

DELO: Pogovor nas je torej pripeljal do »vroče teme« – kako je torej zamišljena izpopolnjena organizacija KC, je možno o posamičnih variantah že kaj več konkretno povedati, da bi si ustvarili približno predstav?

ŠIFKOVIČ: Pri tem dela posebna, dokaj številna komisija, v kateri so ljudje, ki že dolgo leta delajo v zdravstvu, poznajo probleme našega centra pa tudi širši slovenski zdravstveno problematiko. Dosej je ta komisija izdelala dva koncepta reorganizacije. Osnovni koncept je združiti interdisciplinarno dejavnost, združiti kirurško dejavnost, povezati med seboj diagnostiko in pa spremljajoče, paramedicinske dejavnosti. To je bilo osnovno izhodišče k dvema različicama: po prvi bi bile samo te štiri dejavnosti delovne organizacije. Vendar je ostalo odprto vprašanje kam z Onkološkim inštitutom in delno Zavodom za transfuzijo. Odprto, ker je programsko usmeritev onkološkega inštituta pripravljala več mesecev komisija pri republiškem komiteju za zdravstvo in je šele zdaj posredovala sklepe in stališča, na katere naj

bi se opirali pri nadaljnjem reorganizacijskem delu.

Druga varianta predvideva nekaj več organizacij združenega dela. So zamisli, da bi oblikovali delovne organizacije tako, da bi povezali interdisciplinarno in kirurško službo, morda vzpostavili temeljno organizacijo za nego bolnikov, razmišljali smo tudi o tem, da bi vzpostavili delovne organizacije po nekaterih zgradbah, pa o morebitni samostojnosti specialistične poliklinike. Tako bi po tej drugi varianti lahko bila delovna organizacija, denimo ginekologija, morda skupaj z inštitutom za načrtovanje družine, samostojna bi lahko bila psihiatrija tudi o Golniku smo razmišljali. Razumljivo pa je, da bi bila ta koncepcija izvedena iz osnovne variante.

● Ljubljanski Klinični center se je uveljavil tudi zunaj naše domovine. Prav sedaj ima sklenjeni dve pogodbi o sodelovanju z nevrurčnimi državami, konkretno s Kuvajtom in Angolo. Tu gre za več kot klasično zdravstveno delo, namreč za delo naših zdravnikov kot organizatorjev zdravstva, kot pedagogov in kot sodelavcev pri raziskovalnih programih. Uspeh specifične službe, kot je mediko inženiring ljubljanskega kliničnega centra, pa je naloga, ki jo je sprejel v Kuvajtu, kjer programira in projektira ogromno rehabilitacijsko zdravstveno središče s predvidenim sorazmerno velikim finančnim učinkom.

Bolj odprta vrata v tuje države zagotavljajo v perspektivi možnosti, ki jih ima klinični center, da s takimi oblikami sodelovanja pridobiva dragocene devize.

Tu je tudi še del bolnišničnih zmogljivosti v Šiški, ob katerih je sem in tja slišati glasove, da bi bil tu morda lahko začetek posebne regionalne bolnišnice, vendar so pri sedanjih stopnjah razvoja, omejenih investicijskih možnostih v stabilizaciji bolj tehtne zamisli o tem, da bi točneje razmejili storitve, začrtali funkcije regionalne bolnišnične dejavnosti v celotnem kompleksu naše bolnišnične dejavnosti. Tako bi delo bolj jasno razmejili glede na to, ali gre za univerzitetne storitve, za katere je zainteresirana vsa Slovenija, v posameznostih, oziroma v enem delu vsa Jugoslavija, ali pa za storitve bolnišnične značaja, kakršne zagotavlja bolnišnično delo v regiji.

Skratka, zamisli, tehtanja, predvidevanj je veliko, osnovni koncepti postajajo jasnejši, je pa za zdaj še malo podrobnih konkretnosti.

DELO: So bila dovolj pripravljena gradiva in zasnove dovolj za javno razpravo in kaj je ta pokazala?

Bila je živahna, zbudila je zanimanje, dala precej zamisli in predlogov za oblikovanje nekaterih novih temeljnih organizacij. Vsekakor razprava ni bila formalna, toda čeprav je bilo precej odziva, z njim še nismo mogli biti povsem zadovoljni.

DELO: Do česa se je torej priklopala komisija, ki je predložila gradiva?

Prišla je do sklepa, da bo vendar treba nekatere stvari ponovno pretehtati. Ljudje so zahtevali natančnejše kazalce, kakšni bodo ekonomski učinki, kaj naj bi v tem pogledu prinesla reorganizacija, kako bi spremembe vplivale na bolnike, kako bi delitev vplivala na sodelovanje med posameznimi organizacijami, klinikami. Nekateri so poudarjali, da bi zastavljene cilje lahko dosegli tudi v izpopolnjeni funkcioniranju v sedanjih oblikah organiziranosti; in tudi takih zamisli ne gre zametavati.

Komisijo so najbolj motile težnje, ko so nekateri želeli sedanje temeljne organizacije zgolj preimenovali v delovne organizacije. Po nekaterih predlogih javne razprave bi tako nastalo kar veliko in preveč delovnih organizacij. Težko bi rekel, kaj naj bi to pomenilo, jasno pa je, da moramo iti v izpopolnjeno organizacijo pretehtano, upoštevati vse vidike posledic in tako dobro pripravljati, da bo stvar v praksi zaživela in tekla sproti, ne da bi izgubljali leta, ko bi se šele iskali in si oblikovali vlogo postopoma in z velikimi zastoji.

Javna razprava je tudi opozorila na nevarnost, da bi sestavljena organizacija združenega dela lahko predstavljala preohlapno obliko povezanosti in zamišljene organiziranosti tega zdravstvenega kompleksa. Sto stvari je, kjer je delavec lahko povsem samostojen samoupravljevalec, ima svoj tozd, svojo delovno organizacijo in kjer to nikomur ne škodi, delavcem pa je v korist – veliko stvari pa je takih, da imajo skupen pomen, izvirajo iz stroke, značaja dela, in tu mora obstajati trdna povezanost.

To niso preproste zadeve. Reorganizirati tako velik zdravstveni kompleks, kjer je človek, bolnik, središče prizadevanj, ni lahka stvar. To ni tovarna, ni industrija, zaradi posebnega pomena njene funkcije moramo paziti, da se ne zaletimo, da ne začnemo sprememb brez temeljitih priprav. Tega si ne moremo in ne smemo privoščiti. Javna razprava je odprla predvsem tole: o nekaterih strokovnih stvareh se moramo ponovno pogovoriti, jih razčistiti in pri tem se bomo opirali na medicinski svet, ki o tem odloča.

Nujnost stabilizacije pa narekuje tudi posebne naloge Kliničnega centra. Ne mislim samo na različne oblike varčevanja, ampak moramo dolgoročno vključiti elemente racionalizacije v naš celoten srednjeročni načrt. Tu na prvo mesto postavljamo nadaljni razvoj družbeno-ekonomskih odnosov in samoupravnih odnosov. Dohodek mora biti pomemben motiv v temeljni organizaciji, delo pa naravnano tako, da bo sleherni bolnik dobil najboljšo in najustreznejšo zdravstveno pomoč.

Portret tedna Petar Zečević

Nekoč ga je nekdo imenoval človek iz močvirja. Zdi se, da ne brez vzroka. Petar Zečević, ki je zdaj direktor kmetijsko-industrijskega kombinata »Beograd«, največje jugoslovanske tovarne hrane na prostem, je pred 32 leti, ko je prišel med močvirja Pančevskega rita pri Beogradu, našel tam 4.600 hektarov kmetijskih površin, 479 delovnih konj, 5 oslov, 51 mežgov itd. Leto pa so tu pridelali 600.000 litrov mleka in 462 vagonov pšenice.

In danes? Danes je PKB eno najbolj priznanih podjetij za proizvodnjo hrane, direktor Petar Zečević pa je avtoriteta za to področje in je znan tudi v tujini. To je bil tudi vzrok, da v sedanjem času, ko vsak dan govorimo o hrani, posvetimo dva daljša stolpca Petru Zečeviću, dobitniku nagrade AVNOJ in še 14 raznih drugih priznanj; pred vojno demonstrantu in jetniku v Beogradu, med vojno (od začeka do konca) pripadniku narodnoosvobodilnega gibanja, po osvoboditvi pomembnemu družbenopolitičnemu in predvsem kmetijskemu delavcu.

Ime Petra Zečevića je dokaj težavno ločiti od uspeha, ki ga je v svetu dosegel kmetijski kombinat »Beograd« – največji jugoslovanski proizvajalec hrane. Petar Zečević je kratkomočno sinonim za ta velikanski kolektiv, čeprav on sam, ko mu to omenijo, zavrača tako razmišljanje. Kljub temu pa priznava dejstvo, da 32 let vodi PKB. V omenjenih dobrih trest desetletjih je pod njegovim vodstvom kmetijski kombinat »Beograd« iz močvirja prerasel v največjo tovarno hrane na prostem. Danes ima 82.433 hektarov, od tega več kot 54.000 hektarov polj. Ostalo so sadovnjaki, vinogradi, pašniki, ribniki itd.

Lani so tu pridelali 99 milijonov litrov mleka. Tako količino bi vsi prebivalci Beograda pili leto dni. Pridelali so tudi 8.000 ton sadja in povrtin in priridili več kot 22.000 ton svežega mesa.

Ko smo te dni poskušali določiti čas pogovora s Petrom Zečevićem, so nam v PKB povedali, da njihov direktor nima delovnega časa in da je v kolektivu praktično »od jutra do večera«. To ne pomeni samo v pisarni, temveč tudi na poljih, farmah in povsod, kjer se razprostira kmetijski kombinat »Beograd«. Danes, ko se po 32 letih 26.500 delavcev tega kolektiva pripravljajo, da bodo Petru Zečeviću izrazili svojo hvaležnost, vam bodo nekateri od njih povedali: »Vsakih nekaj let izvedemo anonimno anketo, v kateri delavci povedo mnenje o vseh predstojnikih, začeni pri generalnem direktorju.« Petar Zečević in najozje vodstvo PKB so na takih referendurnih dobivali izjemno visoko število glasov, kar priča o velikem zaupanju delavcev. »Zato so priznanja našemu direktorju, kot na primer nagrada AVNOJ za izjemne dosežke v proizvodnji hrane, samo dodatni razlog, da smo imeli prav, ko smo glasovali zanj.« Ko omenjajo nagrado AVNOJ, ki jo je Petar Zečević dobil leta 1971, vam bodo delavci povedali, da niso pozabili tudi na kratko pismo, ki ga je njihovemu direktorju poslal, Edvard Kardelj. Vsebina pisma je taka: »Spoštovani tovariši Zečević, ker zaradi bolezni tega nisem mogel storiti prej, bi vam rad poslal svoje iskrene čestitke ob dodelitvi nagrade AVNOJ, zdaj, hkrati pa vam pri vašem ustvarjalnem delu želim nadaljnjih uspehov. Prisrčen pozdrav, E. Kardelj.«

Vseh 32 let, kolikor Petar Zečević vodi velikansko delovno organizacijo, ki ima povsem zaokroženo proizvodnjo – od surovine do končnega izdelka vsega, kar raste pod zemljo in nad njo in je človeku za hrano – se je ravnal po načelu da so odpadki surovine in da se torej nobene stvari ne sme zavreči. Tak koncept je danes, ko nam je dragoceno vsako zrno pšenice, zelo pomemben.

Da bi se po tem načelu lahko ravnal vseh 32 let, je moral Petar Zečević mimo mnogih šcil in Karibid. Mnogi, ki so prihajali k njemu prejšnja leta, ko PKB še ni bil tisto, kar je danes, in so z veliko težavo hodili po gostem banatskem blatu, so mu svetovali, naj opusti to nespametno delo in naj gre raje sedet v kakšno pisarno. Popisovalci dogodkov v jugoslovanski skupščini, katere član je tudi Petar Zečević (kot delegat v zboru republik in pokrajin), so zabeležili, da je bil ta mož pred nekaj leti izvoljen za predsednika gospodarskega zbora zvezne skupščine. Mnogi so to ocenili kot izjemno prilžnost za Zečevića, da pobege mast-

ni banatski zemlji. Takim je odgovoril: »Nikoli se nisem hotel izogniti temu delu. Ko sem bil izvoljen za predsednika zbora, sem to zvedel iz časopisov. Poklicali so me neki vplivni ljudje in rekli: 'Moral boš pustiti delo v PKB.' Jaz pa sem rekel: 'Če že moram pustiti delo, bi raje pustil tistega v skupščini.' Potem smo se dogovorili, da bom funkcijo v skupščini opravljal amatersko. Cenim vsako delo, vendar se s politiko rad ukvarjam iz prepričanja.«

Pred kratkim je v pogovoru z novinarji, med odmorom na eni od skupščinskih sej, Petar Zečević dejal, da je hrana pri nas še vedno velik problem. Po njegovem mnenju moramo upoštevati dva pomembna dejavnika. Bistvo prvega je v tem, da vemo, kaj bomo pridelali in izdelali v tem letu, da bomo torej po zaključnih računih vedeli, kaj vse nam še manjka. Ko vemo, kaj bomo proizvedli, se je treba pripraviti za proizvodnjo v prihodnjem letu. Dobro je, če poznamo zagotovljene in proizvodne cene. Drugo vprašanje je, koliko se kdo s temi cenami strinja in koliko lahko, če se kje ne strinjamo, z drugimi faktorji (s kompenzacijami in subvencijami) stvari spremenimo tako, da hkrati ohranimo standard naših ljudi. Republiški izvršni sveti so torej storili, kar je bilo v tem trenutku nujno in kar do zdaj še ni bilo storjeno.

Ko govori o hrani, Zečević trdi, da ne more biti pocieni, če je vasa reprodukcija za njeno proizvodnjo draga. Drugi so gnajli, nafta, rezervni deli, stroji. Zato je iluzorno govoriti, da bomo proizvajali ceneno hrano z drago reprodukcijo. Živimo v času, ko celo tisti, ki jim je kmetijstvo slaba stran, razmišljajo, ali bi lahko bili svetovni proizvajalci hrane. Kaj o tem misli Petar Zečević?

Da bi bralca s tem seznanili, se bomo vrnili za leto dni nazaj, ko je Earl Butz, znani svetovni kmetijski strokovnjak, rekel na kosilu v PKB, da »prihaja čas, ko držav ne bomo imeli za velesile glede na to, kolikšno ozemlje in kakšno orožje imajo, temveč po tem, koliko hrane pridelajo. Po teh merilih,« je dodal Butz, »ZDA in ZSSR že zdaj nista velesile, temveč sta čudovita in velikanska tovarna hrane, ki nam vliiva veliko upanje, da se mračne napovedi svetovnih strokovnjakov, ne bodo uresničile. Gre namreč za trditve, da bodo ljudje leta 2000 – če ne bomo pri proizvodnji hrane kar najhitreje izvedli industrijske revolucije ravno na tak način, kot to dela PKB – morali, da bi se prehranili, jesti drug drugega.« Tako kot mnogi strokovnjaki tudi Earl Butz trdi, da naša država lahko postane velesila v proizvodnji hrane. Petar Zečević pa je v tej zvezi nekoč rekel, da sta hrana in turizem brez dvoma področji, kjer imamo vse pogoje, da postanemo svetovna sila, vendar... Vendar pa bi bilo treba spremeniti celoten odnos do proizvodnje hrane, morali bi vedeti, kaj moremo in moramo proizvajati za izvoz, in to je po njegovem mnenju alfa in omega in – celotna stabilizacija.

Čeprav je zdaj že znano, da bo Petar Zečević iz PKB v kratkem odšel, vam bodo v podjetju povedali, da svojega ravnanja ni prav nič spremenil. Mnogi imajo vtis, da sploh nikoli ne odide, da je, zmeraj tu, tudi takrat, ko fizično ni prisoten. Povedali vam bodo tudi, da je Petar Zečević somišljenik ideje o ekonomični razporeditvi časa. Od svojih sodelavcev zahteva, da načrtujejo čas za cele tedne naprej, vsako uro posebej. Sicer pa smo to občutili tudi na lastni koži, ko nam je po telefonu govoril: »V torek sem zasedel, v sredo prav tako, v četrtek spet ne morem...« V zvezi z vsem tem so nam njegovi sodelavci svetovali, naj si vzamemo suho hrano, postavimo »zasedo« poleg njegove pisarne in čakamo... Ko smo ravno pri odhodu in rotaciji, naj še povemo, da je Petar Zečević rekel: »Rotacija je nenadomestljiv način preverjanja, v politiki pa verjetno predstavlja edini pravi način obrambe pred zlorabo moči. Ne govorim zaradi sebe – v gospodarstvu pa tudi zaradi sebe – toda kaj bi lahko dosegli, če bi obvezno zamenjaval je zato, da zamenjamo, voditelje podjetij ne glede na to, ali delajo dobro ali ne. Zakaj zamenjati »uspešno skupino«, ki bogati svojo organizacijo in celotno družbo?«

Kljub temu pa Petar Zečević, generalni direktor kmetijskega kombinata »Beograd«, odhaja s prepričanjem, da zapu-šča uspešno skupino.

Slobodan Dukić

Pogovor pred obiskom v Sloveniji

Drugi Josef Krainer ne prihaja v »neznano deželo«

Josef Krainer: Rad bi poudaril prijateljski značaj sosedskega razmerja

GRADEC, novembra (od našega dopisnika) – »Ne, nikakor ne«, pohiti z odgovorom na vprašanje, ali bo prišel v njemu »neznano deželo«, ko bo v ponedeljek prestopil državno mejo pri Šentilju. Štajerski deželni glavar Josef Krainer »izredno rad« prihaja k nam, z ženo in s petimi otroki je bil večkrat v Sloveniji in na jadranski obali na dopustu, kot dolgoletni »deželni minister« za gradbeno dejavnost in ceste pa je tako rekoč prijateljsko povezan z ljudmi svoje stroke, na primer z Livijem Jakominom ali Lojzutom Blenkušem. Ne, Slovenija zanj ni »neznana dežela«.

dr. Josef Krainer

Na dvodnevnem obisku v Slovenijo ne prihaja sam, spremlja ga njegov »konkurent«, sodelavec in namestnik deželni podglavar Hans Gross, predsednik štajerske organizacije avstrijske socialistične stranke, nekdanji visok sindikalni funkcionar. Tako je prvi uradni obisk štajerskega deželnega glavarja (izvoljen je bil šele v letošnjem juliju), hkrati prvi nastop celotnega koalicijskega vodstva graške deželne vlade v tujini, vodstva v sosedni republiki. Kot »tretji človek« štajerske delegacije, ki bo v ponedeljek obiskala Maribor in Ptuj, potem pa se bo od torka zvečer srečevala in se pogovarjala z vodilnimi osebnostmi slovenskega političnega življenja, je dr. Heinrich Riesenfeld, v Gradcu živeči upokojeni generalni konzul, ki je dolga leta zastopal avstrijske interese v Ljubljani in je zdaj uradni svetovalec štajerske deželne vlade za vprašanja mednarodnih stikov. Ze desetletja je prijateljsko povezan s Krainerjevo družino in je bil tudi ves čas navzoč pri glavarjevem pogovoru z dopisnikom »Delca« v prostorni, z dragocennimi umetniškimi slikami obvešeni in rahlo baročno opremljeni pisarni dveh Krainerjev »na sedežu štajerske vlade na graškem »Burgu«.

Politična kariera »Jožeta II.«

V takšnem krogu se pogovor mora zasuka- ti najprej okrog »očetov in sinov«. Ali je njegov oče istega imena, ki je bil 23 let štajerski deželni glavar in je še vedno po-

pularen, kakor da od njegove smrti ni minilo že devet let, kaj vplival na njegovo politično kariero, na njegove življenjske odločitve? »Očeta smo, povem preprosto, ljubili,« reče v imenu vseh petih otrok starega Krainerja in kot najstarejši sin je bil pod najmočnejšim vplivom izjemne, vulkanske politične angažiranosti svojega očeta.

»O teh stvareh sem sam večinoma prvič slišal,« pravi dr. Riesenfeld pozneje. Petdesetletni Josef Krainer mlajši pripoveduje, da o Josefu Krainerju starejšem kot »partizanskem Pepetu« (tako so ga prijatelji in nasprotniki po vojni večkrat označevali): kako so ga nacisti kot graškega podžupana in vodilnega katoliškega politika leta 1938 zaprli in potem »po čudežu« spet izpustili, kako je našel zatočišče v ženinini opekarni na zahodnem Štajerskem, kako je med vojno večkrat vdraval v zapor, pa ga je njegova popularnost med ljudmi vedno znova rešila, kako so ga jeseni 1944 nazadnje le nameravali vtakniti v koncentracijsko taborišče, pa jim je sredi noči pobegnil na Kozjak in se skrival po samotnih kmetijah in skednjih okrog radeljskega prelaza; kako se je srečeval s slovenskimi partizani in angleškimi zveznimi oficirji in se nekajkrat komaj rešil pred pijanimi vlašskimi esesovci, ki so prečesavali kozjaške gozdove in pobijali vse živo; in kako se je nazadnje v nemirnih majske dni leta 1945 prebil do Grada, takoj postal eden od članov začasne deželne vlade in tri leta pozneje tudi deželni glavar.

»V senci in svetlobi« takšnega očeta je

rastel današnji štajerski deželni glavar, ko je študiral pravo na graški univerzi, dopolnjeval svoje znanje v ZDA in v Bologni, doktoriral in se zaposlil kot asistent pri graškem univerzitetnem profesorju Tautscharju. Že zgodaj je segel v politiko; bil je generalni sekretar štajerske katoliške akcije, zvezni in deželni poslanec, kandidat za zveznega ministra za pravo, ko je vladala na Dunaju konservativna vlada, in kandidat za predsednika avstrijske ljudske stranke (ÖVP). Zveznim funkcijam se je vedno rad izognil, pravijo da zato, ker je rajši delal v specifičnem, bolj sproščnem štajerskem političnem ozračju, ki se močno razločuje od dunajskega. Zadnja leta je bil član štajerske deželne vlade in operativni vodja štajerske ÖVP, od letos pa je šef obojega.

»Napredni konservativci«

»Ste liberalni konservativci in kaj to sploh je? Vprašanje se je nanašalo na pisanje avstrijskega tiska, ki pravi, da na Štajerskem vlada »najbolj liberalna deželna struktura ljudske stranke«. »Saj, kaj pa to sploh je,« meni tudi Josef Krainer. Definicija, fiksacija ima vedno tudi »drugo plat«. Seveda se čutim notranje povezanega z liberalizmom, če to pomeni toleranco, razumevanje za ljudi, ki drugače mislijo, pravi Krainer. Hiša, v kateri živiš, mora imeti odprta vrata za marsikoga in včasih je treba odpreti vsa okna, da se hiša prevetri in prežari. »Konservativno« je Krainerju premalo, dinamični, napredni konservativizem, s to oznako bi se prej stri-

njal. »Človek, ki taji preteklost, se skravlja, človek, ki ni usmerjen v prihodnost, se skravlja prav tako. Združiti oboje, to daje človeku dinamiko.« Noče nobenih etiket. Za svojo idejno podlago razglasa »krščansko eksistenco, in Teilhard de Chardin, moderni krščanski teolog in ideolog, mu je očitno izhodišče za njegov odnos do sveta, do »stvarstva«, kakor pravi. Sicer pa govori predvsem o človekovi dolžnosti, spreminjati stvari na bolje.

Dr. Krainer v svoje javne govore dostikrat vpleta citate iz moderne literature. Peter Handke mu je vedno pri roki in tudi sicer slovi kot dober poznavalec moderne umetnosti. Rad pove, da je prijateljsko povezan z vrsto graških naprednih pisateljev, ki se zbirajo okrog »Forum Stadtspark«, da se z njimi »tikajo« in da je kot študent imel srečo, da so mu profesorji vzbudili zanimanje za novejšo, zlasti francosko književno ustvarjanje. Ponosen je, da se je Gradeč s svojim festivalom »Štajerska jesen« razvil v tako pomembno mednarodno kulturno manifestacijo, in poudarja pri tem zasluge nekdanjega in sedanjega deželnega kulturnega referenta Hansa Korena in Kurta Jungwirtha.

Ali bo dobil milijardo šilingov?

Štajerska je te dni v središču pozornosti kot dežela, v kateri prihajajo gospodarski problemi najbolj do izraza. Jeklarska kriza je pred vrati, območje okrog Donawitza, tako imenovana »brzda Mure in Murice«,

pa je polna podjetij, ki so povezana s proizvodnjo in predelavo jekla. Delavcem grozi brezposelnost. Zakaj štajerska »združena podjetja za plemenjenje jekla« (VEV) nimajo dovolj naročil in tičijo v »rdečih številkah«. Tudi na drugih industrijskih področjih je kriza; tovarno celuloze in papirja Leykam v Niklasdorfu blizu Leobna bodo morali zapreti, in ko je potekal naš pogovor na graškem »Burgu«, so imeli niklasdorfski delavci protestno zborovanje in so blokirali ves promet skozi mesto.

»Naša poglavitna naloga je, zagotoviti dovolj delovnih mest, to povem brez ovinkov,« zdi se Josef Krainer in opisuje splošne strukturne probleme, ki obvladujejo ves zahodni svet in Štajersko »brzdo« še posebej. Konjunkturalni položaj je skrajnje nezadovoljiv, številna podjetja prehajajo na skrajšan delovni čas, delavce poskušajo predašno upokojiti, tu in tam pa jih morajo tudi odpustiti.

»Tu je po mojem mnenju potrebna velika osredotočena akcija zvezne in deželne vlade,« sodi Krainer in opozarja, da so v deželah Evropskega skupnega trga žrtvovali okrog petnajst milijard dolarjev državne pomoči samo za ozdravitev železarske in jeklarske industrije. »V Belgiji, ki je približno tako velika kot Avstrija, so samo v zadnjih petih letih investirali 50 milijard šilingov (več kot štiri milijarde dolarjev) državnih sredstev samo v jeklarstvo.« Kaj hoče Krainer? Njegova ideja te dni kroži po vseh avstrijskih gospodarskih in političnih krogih: Štajerska je pripravljena žrtvovati za saniranje VEV sto milijonov šilingov, zvezni proračun pa naj bi prispeval milijardo. To bi bila osnova za temeljito prestrukturiranje zapletenega industrijskega spleta na štajerskem severu. Na Dunaju niso navdušeno reagirali, štajerska »žrtev« jim je premajhna, zvezna prevelika. Krainer ne skriva, da mu stališče socialistične zvezne vlade ni všeč. Če je Dunaj pripravljen podpirati ideje tujih avtomobilskih koncernov, ki se hočejo naseljevati na območjih, kjer ni delovne sile, zakaj ne bi podprli tudi Štajercev, ki imajo delovne sile dovolj in preveč?

Možnost regionalnega sodelovanja

Josef Krainer je bil nekaj časa predsednik delovne skupnosti »Alpe-Jadrano«, v kateri sodelujeta tudi Slovenija in Hrvaška. Na nedavnem graškem srečanju je predsedstvo prešlo na Benečana. Kako ocenjuje možnosti regionalnega sodelovanja med državami in njihove dosedanje rezultate? »Zelo pozitivno, če od rezultatov ne pričakujemo preveč,« pravi. Največji pomen takega sodelovanja je v možnosti, da se med seboj zares dobro spoznamo, da najdemo trdno podlago za pogovor, da vidimo skupne probleme in da sklenemo tudi kaj konkretnega, na primer na kulturno političnem področju ali glede načrtovanja cestnih povezav. Sicer pa se zdi, da se Krainer bolj nagiba k dvostranskim dogovorom, čeprav ima multilateralnost »razsežnost večjega prostora«. Obiski izvršnih svetov Bosne in Hercegovine ter Srbije, razvijajoče se sodelovanje s Slovenijo, to daje Krainerju »trdno podlago«, ta neposredni stik ga navdihuje.

Ko se zdaj odpravlja v Ljubljano, bi rad posebej poudaril »prijateljski značaj sosedskega razmerja« med Slovenijo in Štajersko. Med obiskom bodo pretresli vse kompleks vprašanj, od regionalne, gospodarske, kulturne politike, vse, kar so obravnavale številne mešane komisije. »Kar pa je zame posebej pomembno, je, da bom imel spet priložnost ponovno poudariti, kako sem pripravljen vsako obliko kooperacije nadaljevati in intenzivirati.«

Vprašanja udeležbe tujega kapitala, razširitev sejemskega sporazuma, višje oblike industrijske kooperacije – to bodo med drugim teme ljubljanskih pogovorov. Tudi o cestah se bodo pogovarjali – leta 1985 naj bi se »Slovenika« združila s štajersko avtomobilsko cesto. Krainer omenja velik pomen štirih novih sedanjih mednarodnih prehodov na tem delu državne meje in tudi pravi, da se bodo zelo zavzemali za drugi železniški tir od Grada do Špilja – zdaj teče samo po enem. Posebej se mu zdi koristno tudi »smiselno« sodelovanje med graškim in mariborskim letališčem, pa kooperacija pri energetskih vprašanjih in regulaciji Mure. Na kulturnem področju napoveduje celo paleto novih pobud, tako »Štajerski konec tedna« v Ljubljani in »Ljubljanski festival« v okviru graške »Štajerske jeseni, vse pozornosti vredna« se mu zdi zamisel kulturnega referenta Jungwirtha, da bi organizirali štajersko-slovensko mladinsko jezikovno olimpiado – »Tu se začne, pri medsebojnem razumevanju mladine,« pravi in »naznansko obžaluje«, da ni imel nikoli priložnosti učiti se srbohrvaščine ali slovenščine, kajti »znanje jezika je več kot samo to«. Dobri stiki lokalnih obmejnih oblasti, sodelovanje med sindikati, uspešno delo podkomisij za turizem in prostorsko načrtovanje – vse to je dobra podlaga za uspešno bilanco na ljubljanskih pogovorih.

O »občutljivih zgodbah«

In vprašanje restitucije arhivov, ki se nanašajo na zgodovino slovenskih krajev, pa jih že predvojne avstrijske oblasti niso hotele vrniti Jugoslaviji, in vseh tistih arhivov, ki so jih Nemci odvlekli v Gradec med okupacijo v drugi svetovni vojni?

»Občutljiva zgodba, za obe deželi, mislim pa, da smo v tej tretji fazi pogajanj o tem vprašanju na prav dobri poti« meni Krainer, »treba jih je nadaljevati.« Sicer pa pravi, da gre sprito velikega odškodninskega okvira, ki nas združuje, pri arhivskem vprašanju za razmeroma »majhen problem« in pričakuje »razumevanja za emocionalno plat« tega problema. Ne bi mu smeli prisojati večjega pomena, kot ga ima: za njegovo rešitev je treba več časa. Sicer pa so se v zadnjem času nekatere stvari »razrahljale«.

Druga »občutljiva zgodba« je seveda dejstvo, da 7. člen avstrijske državne pogodbe ne govori samo o koroških, marveč tudi o štajerskih Slovencih. V tako imenovani »praktični politiki« jih navadno izpuščajo, toda dejstvo je, da v vseh okoliščinah in tudi drugod ob meji živijo Slovenci in da kot narodnostna manjšina ne uživajo nobene zaščite. Ali obstajajo načrti deželne vlade, po katerih bi se nazadnje le lotili tega vprašanja in izpolnili določila državne pogodbe? Štajerski deželni glavar se o tem najraje sploh ne bi pogovarjal. Zanj je bistvenega pomena, da prebivalstvo pretežno slovenskih vasi dobi v dovolj izdatni meri pomoč, kakršna gre prebivalcem slabo razvitih območij, in govori o pozitivnih posledicah tesnega sodelovanja med obmejnimi kraji in »noče niti omenjati nekaterih dogodkov v sosednji Koroški. Humanistično nastrojenemu in za »narodnostno drugačnost« docela odprtemu Krainerju je nacionalizem očitno popolnoma tuj in zanj »obstajajo problemi, ki jih ni, problemi, ki to sploh niso,« ni pa se mogoče ubraniti vtisa, da mu je tesno pri srcu, če si predstavlja, da bi se utegnili kdaj pojaviti na občinskem uradu kakšne obradgonske vasi dvojezični napis. Strah pred valom šovinizma? Vprašanje ostaja odprto.

Slavko Fras

Prejeli smo

Carstvo režiserjev

Čeprav nameravam napisati dvojce, troje resnih misli o resni, pereči problematiki, ki se po deblih slovenskega gledališkega gozda razrača kot bršljan, naj za uvod vseeno zapišem šaljivo ugotovitev: Pri nas smo že dolgo priče države v državi. Poleg demokratične republike imamo tudi carjevino režiserjev. Ob tem dejstvu bo koristilo slehernemu, ki razmišlja o problemih gledališča, če se spomni, da je dinastija carjev režiserjev stara komaj osemdeset, devetdeset let. Natančneje: Zgodovina sodobne režije se prične marca 1887 v Franciji. Povezana je z imenom André Antoine, ki je ustanovil Svobodno gledališče.

Včasih torej poklica »režiser« ni bilo! Stoletja so bila številna gledališča – na primer: antična, sekularna, molierovska – živa in odmevna brez režiserjev. Kljub tej ugotovitvi seveda vem, da je v današnjem modernem gledališču – ob razvoju odrskih tehnik in ob pestrosti novih dramaturgij – režiser potreben. Seveda ne kot tiranski car gledališke predstave, temveč kot soustvarjalec ob avtorju teksta in igralcih.

Odnos »režiser – dramatik« že vrsto let razburja gledališke ljudi po vsem svetu. Temeljno vprašanje: Kako in koliko sme režiser spremeniti avtorjev tekst? Neomejeno! pravijo nekateri režiserji in njihovi somišljeniki kritiki. In še pravijo režiserji:

To je moja »vizija«, moje »videnje«, moje »branje«, moja »travma«, moja »terapija« ob dramatikovem tekstu. In če hočem to »videnje« uresničiti, lahko dramatikov tekst krajšam ali mu dopišem svoj tekst ali pa tekst iz drugih dramatikovih del!

Odgovarjam: Vse lepo in prav! Priznam, da niti dva bralca, ki bereta kako igro, ne razumeta povsem enako vseh njenih prizorov. Zato ne ugovarjam, če tudi režiser po svoje razume dramatikov tekst. Vem, da je v svetu na različne načine obravnavajo gledališko predstavo kot absolutni cilj, terja nastanek nove umetnosti, umetnosti režije, iščejo gledališko uprizoritev, ki naj bo sama po sebi umetnina, poskušajo v skraj-

nih primerih ustvariti umetnino – gledališko predstavo brez teksta. Vse to počno številni iskateljski gledališčniki, ki sledijo vzornikom, kot so bili: Antoine, Appia, Craig, Artaud, mladi Barrault in še in še, da omenim samo nekatere zahodne iskateljske gledališčnike. Seveda pa močna osebnost ve, da ni vse dobro, kar počno po svetu! Ve, da je enačba: inozemsko modno iskateljstvo je enako umetniška kvaliteta – le redkokdaj matematično točna. »Ideologija« sodobnih režiserjev je tedaj neštet. Eno, ki mi je blizu, je, na primer, taka: Prizore, ki režiserja najbolj »zagrabi« ali se mu zdijo sporočilni in odmevni tudi v našem času, lahko režiser poudari, prirostri, »izvleče na rampo« z odrskimi sredstvi (od luči, barv, zvokov, šumov, glasbe, kostimov do raznih projekcij). Lahko jih plastificira z magijo prostorskih silnic in seveda z ekspresivnimi režijskimi domisleki. Prizore, ki režiserja ne »zgrabijo« ali se mu ne zdijo pomembni za sodobno, moderno »videnje« teksta, pa lahko potisne »v drugi ali tretji plan«. Do sem režiserju ploskam!

No, pri nas se je že skoraj v vsa gledališča razširila epidemična moda (ki pa v svetu že mineva!) takšnih »videnj« režiserjev, da dramatikovo besedilo povsem oklestijo, mu dopisujejo svoje tekste ali tekste iz drugih dramatikovih del. Vse to v neomejenih količinah! In, recimo, glavnega junaka igre hladnokrvno kar ubijejo, čeprav je v dramatikovi igri do konca živ. In avtorjevo umetniško sporočilo postavljajo na glavo. Vprašujejo kako? Če uporabim šalo, takole: avtorjevo sporočilo, da je, na primer, lepa žival srna – režiser kar prečrta in nam sporoči, da je lepa žival prasica.

Tudi takim režiserjem bi kdaj pa kdaj zaploskal. Vendar samo takrat, ko bi za svoje »videnje« prasice v srni prevzeli polno osebno odgovornost. Da! Gre za odgovornost! Menim namreč, da režiser ni odgovoren le sam sebi in svojim »videnjem«, »travmam« ali »terapijam«, temveč bi moral biti odgovoren tudi gledalcem, še posebej mlajšim generacijam! Kaj mislim z »odgovornostjo« ob tematični tega članka, naj pojasnim z dvema konkretnima primeroma.

Dušan Jovanovič v Mestnem gledališču

in Mile Korun v Drami sta nam zrežirala takšni osebni »videnja« Cankarjevih »Hlapcev«, da ti dve »videnji« nista več »Cankarjevi« Hlapci« zato, ker je vanje vrinjenih pri Jovanoviču že po količini preveč Jovanovičevih »videnj«, od katerih nosijo nekatera modne nadzornike, ki so v svetu že zastareli. Pri Korunu pa je v »Hlapce« vrinjenih preveč Korunovih osebnih »travm« in terapijske filozofije, ki se – ponavadi v zadnjem dejanju – zmeraj znajde v kakšni bolnišnici ali norišnici.

Kljub povedanemu, ne protestiram proti njunima »videnjem« Cankarjevih »Hlapcev«. Ti dve »videnji« sta, kot gledališki predstavi, celo zanimivi ali vsaj vredni pomenka. Torej ponavljam: Ne protestiram proti Jovanovičevemu ali Korunovemu »videnju« Cankarjevih »Hlapcev«. Protestiram proti »Gledališkemu listu«.

Povprečni gledalci pa tudi številni študenti – od katerih zagotovo več kot polovica sploh še ni prebrala Cankarjevih »Hlapcev« – kupijo »Gledališki list«, kjer na naslovni strani piše, da bodo gledali Cankarjeve »Hlapce«. To pa je v naših dveh primerih popolna dezinformacija in zavajanje gledalcev – posebej mladine – da je neko »videnje režiserja« umetniško delo določenega dramatika, delo, ki je del slovenske literarne umetniške zakladnice. Za takšno dezinformacijo, preko osemdeset odstotkov gledalcev, so krive tudi direktije gledališč! Gledaliških predstav namreč ne uprizarjamo le za nekaj sto gledaliških strokovnjakov in sladokuscev ali za skupino režiserjev somišljenikov in prijateljev! Gledališča – ki niso prilagajene eksperimentalna – morajo poleg problemskih predstav – seznanjati gledalce in predvsem vsakokratne prihajajoče mlade generacije z verodostojnimi teksti slovenskih dramatikov, kajti tudi nekaj teh tekstov sodi v kulturno umetniško zakladnico Slovencev, s katero smo dolžni bogatiti duhovno podobo mladih generacij. V »Mestnem gledališču« bi morali na naslovno stran »Gledališkega lista« natiskati: »Napisal Dušan Jovanovič po motivih Cankarjevih »Hlapcev« ob uporabi Cankarjevih političnih člankov in takratnih šolskih učbenikov.« V Drami pa bi morali na naslovni strani »Gledališkega lista« natisniti: »Spisal Mile

Korun po motivih Cankarjevih »Hlapcev«. Kajti režiser, ki s svojim »videnjem« dramatikov tekst dramaturško, tekstovno, karakterološko in sporočilno povsem spremeni, naj se ne skriva za avtorjevim imenom. Pogumno naj s svojim imenom prevzame odgovornost ne samo za režijo, ampak tudi za tekst! Odgovornost pred gledalci, posebej pred mlado, literarno še ne dovolj informirano generacijo, pa odgovornost pred gledališko in literarno zgodovino! Torej, gre mi samo za dezinformiranje »Gledaliških listov«, ki od predstav edini ostanejo kot dokument za bodoče raziskovalce naše gledališko literarne zgodovine.

Režiserji, ki v naslovu »Gledališkega lista« s svojim imenom prevzamejo celovito odgovornost za režijo in tekst predstave, naj kar imajo svoja »videnja«, »branja«, »travme«, »terapije« in gledališke direktije, naj jim ta njihov »izpovedni ekshibicionizem« tudi omogočajo.

Zanimivo bi bilo poklicati na pomoč starega Freuda in s psihoanalitično razpravo odgovoriti na vprašanje, zakaj so si pravzaprav edino režiserji priborili pravico do teh svojih »videnj«. Tu mislim na preveč samozavestna, pretirano domišljava in modno škokarska »videnja«. V svetu je režiserjev, travmatiziranih od svojih osebnih »videnj« in »travm«, vedno več. Številni veliki režiserji se znova vračajo k spoštovanju teksta in igralcev.

Čeprav vem, da sleherni primerjanje še pa, naj vseeno primerjam režiserja in dirigenta. Najbrž so redki primeri dirigentov, ki bi imeli že kar medicinsko zanimiva »videnja« in »travme« kot nekateri naši režiserji. Najbrž so redke koncertne direktije, ki bi dirigentu dovolile preveč osebno »videnje« oziroma »slišanje«, recimo, Čajkovskega. Najbrž mu ne bi dovolili dirigitirati, če bi, na primer, v partituro »Patečih simfonij« s svojim »videnjem« oziroma »slišanjem« vrinil, recimo, na dveh mestih odlomke iz »Italijanskega capriccia«, na dveh mestih pa odlomke iz »Koncerta za klavir in orkester«. Če bi mu pa to dovolili, bi najbrž na programu pisalo, da dirigira »potpuri« Čajkovskega, ne pa »Patečično simfonijo«. Temu pravimo zaščita avtorstva!

No, preveč »videnjski« režiserji avtorstva dramatikov ne spoštujejo. Radoveden sem, kaj bi o avtorstvu rekla Jovanovič in Korun, če bi v »Gledaliških listih« pisalo, da je v Drami Korunove »Hlapce« režiral Jovanovič, a v Mestnem gledališču Jovanovičeve »Hlapce« Korun?

No, pa naj jim bo to nespoštovanje avtorstva dramatikov. Naj kar imajo svoja »videnja«, »branja«, »travme«, »terapije«, »modne šoke«. In vendar, s tem mojim razumevanjem pereča problematika okrog »videnjskih« režiserjev v slovenskem gledališkem prostoru še ni izčrpana. Zanimivo je namreč, da, na primer, ob dvojnih »Hlapcih« na odru, in številnih hlapcih »videnjskih« režiserjev v gledaliških kolektivih na čelu z direktijami – obeh režiserskih »videnj« »Hlapcev« samih na sebi, obeh gledaliških predstav samih na sebi, od danes še nihče ni strokovno analiziral in ocenil. So dobre ali slabe? So res osebno izpovedne ali ne le šokantno modne? Večina poklicnih kritikov je v glavnem napisala le obnovo dogodkov na odru in obnovo režijskih domislekov. Zato bom o obeh »videnjih« samih na sebi, o obeh gledaliških predstavah samih na sebi napisal kritičnih pripombe kot človek, ki že dolga leta živi s slovenskim gledališčem. Pri tem si seveda ne domišljam, da bodo moje kritične pripombe bleščeča strokovna kritika, ker pač nisem profesionalni kritik.

Jovanovičovo »videnje«

Jovanovič je nekaj Cankarjevga teksta črtal ali premetel. Dopisal je veliko novega besedila. Na novo uvedenim osebom – otrokom – je dal govoriti odlomke iz takratnih šolskih učbenikov, iz katerih je dodal besedila tudi Cankarjevemu učitelju. In čeprav priznam, da tudi za režiserja velja, »da je umetnost najbolj intenzivna oblika individualizma, kar jih svet pozna« – kot je dejal Oscar Wilde – se je Jovanovičeva predstava predvsem in hudo spotaknila prav ob preveč individualističnem vrinjenju otrok v Cankarjevo dramo. Za učne ure teh otrok in za predpriprave nekaterih učiteljev na te učne ure ni v Cankarjevem tekstu nikakršnih namigov ali izpodbud! V tekst so vrinjene nasilno. Najbolj škodi predstavi pa način tega vri-

Po Madridu

Kongres prodora v svet

Socialistična internacionala kot samostojen
mednarodni dejavnik

Ko so se minulo nedeljo nekaj po poldnevu v veliki dvorani madridskega hotela Melia Castilla ob koncu štiridnevnega zasedanja 15. povojnega kongresa Socialistične internacionalne razlegli zvoki Internacionalne, je marsikdo nehoté pomislil, kako raztegljiv pojem je pravzaprav socializem. Pothierjevi in Degeyterjevi himni mednarodnega proletariata je pritegnila pisana množica pripadnikov socialnodemokratskih, socialističnih in njim sorodnih strank, ki bi jim v vsakdanji praksi mogli pripisati le malo revolucionarnosti in tudi odločenost za reformatorstvo bi bila pri mnogih vprašljiva.

Toda če današnja Socialistična internacionala ne odseva vseh zamisli klasikov gibanja za delavske pravice Marxa, Engelsa in še zlasti Lenina, ki je himno mednarodnega proletariata razglasil tudi za himno Sovjetske zveze (kot taka je bila v veljavi do leta 1944), potem je bila madridska vsaj po svoji internacionalistični razsežnosti vsakakor na mestu. Kajti 15. povojni kongres Socialistične internacionalne je zaokrožil prodor te organizacije na vse celine našega planeta. Kot je dejal voditelj španskih socialistov Felipe Gonzales, kongres dokončno prelamlja z njeno evrocentristično usmeritvijo. Po besedah starega in ponovno izvoljenega predsednika Willyja Brandta, pod katerim se je po ženeškem kongresu leta 1976 tako naravnano Socialistične internacionalne tudi začela, dobiva le-ta z Madridom dokončno novo »svetovno identiteto«.

»Mir, svoboda, solidarnost«

Madridski kongres, ki je potekal pod geslom »mir, svoboda in solidarnost«, je bil nesporno največji kongres te organizacije v vsej zgodovini. Udeležilo se ga je več kot 40 polnopravnih strank-članic in opazovalci iz 56 držav z vseh celin. Med njimi so bili vidni zlasti številni gostje iz držav v razvoju in predstavniki osvobodilnih gibanj. Na kongresu so sprejeli v članstvo štiri nove stranke, vse štiri so iz tako imenovanega tretjega sveta, kar je dovolj zna-

čilno. Jumblatova Parti Socialiste Progresiste iz Libanona je prva polnopravna članica internacionalne iz arabskega sveta, druge tri prihajajo iz Latinske Amerike (Ekvador, Grenada in Paragvaj), ki je bila že sprito tradicionalnih vezi s Španijo na kongresu poudarjeno navzoča. Pa ne samo zategadelj: socializem reformatorskega tipa ima v Latinski Ameriki v primerjavi z Afriko in Azijo veliko razsežnejšo in daljšo tradicijo, na to celino so bila usmerjena tudi prva prizadevanja Socialistične internacionalne, ko se je ta jela raztezati.

Madridski hotel Melia Castilla, kjer si v znamenju duha novega demokratičnega sožitja španske družbe zdaj že nekaj let podajajo kljuko najbolj imenitni predstavniki finančne oligarhije, pa tudi socialisti in komunisti, ki so prav v tem hotelu imeli svoja prva javna kongresa po Francovi smrti, je bil te dni zares pravi svet v malem. V hotelu prebiva namreč glavina delegacij, ki se udeležujejo madridskega sestanka konference o varnosti in sodelovanju v Evropi in zborovanja Socialistične internacionalne, ki se želi uveljaviti predvsem kot vpliven dejavnik v mednarodnih odnosih. (Ali kot pravi Brandt: »nekakšna alternativa med obema supersilama«.) V Madridu konference tisti čas prav gotovo niso sklicali po naključju. Po eni strani je šlo za priznanje obnove parlamentarne demokracije v Španiji, ki jo je premier Adolfo Suarez ob otvoritvi KVSE označil kot najbolj celovit prispevek k uveljavitvi duha Helsinkov, po drugi pa je šlo za očitno podporo španski socialistični delavski par-

tiji (PSOE), ki si pod mladim in sposobnim Felipom Gonzalezom kot naslednikom enega od očetov Internacionalne Pabla Igleciasa (1889) postopno, a kot je videti stanovitno, utira pot na oblast. Seveda pa je bila vsaj toliko, če ne še bolj pomembna težnja Socialistične internacionalne, da s kongresom v Madridu podkupi latinskoameriško in obenem s KVSE tudi evropsko in nasploh prvo popuščanja. In izkazalo se je, da navzočnost tako velikega števila uglednih državnikov, kot so Brandt, Krejnsky, Palme, Mitterrand in številni drugi, zlasti še v usodnih trenutkih za KVSE v Madridu, ni mogla ostati brez velikega, četudi samo moralnega odmeva.

Internacionala in nevrščeni

Brandt, po srčnem infarktu, ki ga je doletel na predzadnjem (in prvem zunajevropskem) kongresu Socialistične internacionalne 1978 v Vancouveru, očitno spet čil in izredno iskričnega duha, je v Madridu znanen del svojega poročila in tudi zaključne besede namenil globalni strategiji Socialistične internacionalne in s tem v zvezi zlasti navezavi stikov z državami v razvoju. Znanim pomislekom in kritikam navkljub je že uvodno podčrtal, da »želi biti internacionala partner in ne rival nevrščenih«, gibanje nevrščenih je izpostavil kot »nenadomestljiv dejavnik v mednarodnih odnosih« in ob zaključku kongresa so izmed vseh pozdravnih brzojavak prebrali samo Castrovo, ki je bila napisana v imenu »predsedujočega nevrščenih držav«.

Najsi bodo ocene prodiranja strategije in taktike Socialistične internacionalne v nevrščenem svetu takšne ali drugačne – in na dlani je, da niso v celoti identične s temeljnimi izhodišči nevrščenih (že zato ne, ker vnašajo v gibanje, ki ga združujejo ideali na naddeoloških in nazorskih postavkah, povsem določeno ideološko naravnano. In ker ta ni edina, ki je »na pohodu«, grozi, da bo v končni posledici prispevala k omajanju enotnosti – poleg tega pa povzroča sleherni uvoženi model družbenih odnosov v nerazvitih okoljih tretjega sveta nepotrebne polarizacije (in travme), pa je vendarle treba upoštevati, da niso samo negativne. Razširitev Socialistične internacionalne od države v razvoju, države tako imenovanega tretjega sveta, ima nedvomno tudi neustavljivi povratni učinek. Socialistična internacionala se posleje ne more več odrekati naprednejšim in pravičnejšim izhodiščem v mednarodnih odnosih, kar je posredno izpričalo že poročilo Brandtove komisije (Sever-Jug) in že zlasti kongres v Madridu. Govorniki v razpravi o razvojnih vprašanjih, zlasti senegalski predsednik Senghor in nekdanji predsednik Venezuele Carlos Andres Perez, so bili tako ostri, konkretni in neizprosi, da so vtisnili internacionali neizbrisni pečat za daljše prihodnje obdobje. Razširitev internacionalne od države v razvoju in nevrščeni svet ima torej tudi povraten in nesporno koristen učinek, saj gibanja in države tako imenovanega tretjega sveta dobivajo v socialističnih in socialnodemokratskih strankah razvitega sveta (zdaj je na oblasti 15 partij, volilni potencial v najrazvitejših državah zajema okrog 80 milijonov volivcev) dragocene in nedvomno dolgoročne zaveznika.

Pomanjkanje vizij

Poleg teh tem je madridski kongres vse-skozi preveval srhljiv izziv 80. let, in to na vseh področjih delovanja in snovanja.

Izkazalo se je, da so bili zamen vsi poskusi, da bi vzporedno z usklajevanjem mednarodne dejavnosti in uveljavitvi Socialistič-

ca njegovega »videnja«. Prav. A kaj, ko Jovanovič to svoje – Cankarjevemu sporočilu povsem nasprotno »novo sporočilo« – ko ljubezen zamenja s smrtjo in Jermana ubije – režijsko, dramaturško, psihološko in odsko tehnično uresniči *neprepričljivo*!

Skratka, ob tej predstavi se strinjam tudi s kritičnimi stavkami, ki ga je kritik Andrej Inkret obzirno skril v sicer dolgo, naklonjeno poročilo o tej predstavi. Stavek, ki pravi, da so Jovanovičeve dokumentarne intervencije učinkovale nekam gostobesedno in žurnalistično in v velikih Jermanovih prizorih s Kalandrom, Lojzko in župnikom tudi nasilno in moteče!

Menim, da je Jovanovičovo »videnje« »Hlapcev«, samo na sebi, v režijskem, dramaturškem, tekstovnem pa tudi odsko tehničnem pogledu na več mestih porozno, čeprav predstava kljub temu zasluži vsaj strokovni pomenek.

Korunovo »videnje«

Ob Korunovem »videnju« Cankarjevih »Hlapcev« je mojnih pripomb manj.

Scena s svojo belino poudarjeno zarisuje fizično in duhovno temnost figur. Prvo in drugo dejanje tečeta tekstovno in igralsko verodostojno, intenzivno, prepričljivo. Motivo le nekakšne stilne disonance. Mešanje stilov, ki je v moderni umetnosti sicer dovoljeno, v gledališki predstavi le redkokdaj deluje prepričljivo. To velja tudi za Korunovo »Hlapce«. Igra, v kateri ne občutiš napovedane groteske, je preizkušeno realistična, dež je naturalističen (pri gledalcih zbudi smeh!), scena je stilizirana.

Tretje dejanje čudno zaniha, intenziteta vseh odskih komponent predstave blede zaradi premalo jasno izraženih režiserjevih zamisli in megleno uresničenih režiserjevih namenov. Prvič tudi zmoti neprimerna fizična pojavnost Lojzke. V Cankarjevem tekstu ni izpodbude za materinski Lojzko. No, Korunova Lojzka je vodena tako, da pravzaprav ne veš, kaj je s to njeno nasluto materinskostjo, saj jo v enem prizoru režiser z Jermanom zavalja kar na tla, kot ljubeče dekle, v razvidne erotične objeme.

foto Miško Kranjec

ne internacionalne kot vplivnega mednarodnega subjekta – sprito izziva mednarodne gospodarske krize in domnevne usmeritve v desno – naposled tudi doslednejše pristopili k enotnejšim izhodiščem socialne in gospodarske politike. Torej notranjih politik nasploh. Antidogmatični in pragmatični duh, ki opredeljuje osnovo obstoja Socialistične internacionalne po eni plati ter nespornost in nepravičnost, da se kljub resni krizi soočijo in izrečejo o njenih koreninah, vse to je ob tradicionalni idejni razcepljenosti na radikalnejše socialiste in pragmatistične socialne demokrate povzročilo, da je ta del madridskega kongresa v celoti zvođenel.

Zborovanju so sicer predložili dopadljivo gradivo o vzrokih čedalje večje brezposelnosti, med katerimi so napovedali vojno Friedmanovim konceptom obnavljanja zgodnjekapitalističnega liberalizma in se zavzeli za selektivno rast ter proti brezposelnosti žensk in mladine, toda konkretnih rešitev niso ponudili. V razpravi so v duhu gospodarske krize, ki da jo izkoristi desnica za križarsko vojno zoper socialne pridobitve zadnjih let, celo ugibali o umestnosti dosežene stopnje participacije oziroma sodelovanja delavcev.

Toda veliko pomembnejši in spodbudnejši so kongresni sklepi o mednarodni razsežnosti tega problema, zlasti globalni strategiji Socialistične internacionalne.

Možnost za ohranitev delovnih mest in za odpiranje novih v državah v razvoju v okviru Socialistične internacionalne samo v dosledni uveljavitvi novega, pravičnejšega mednarodnega gospodarskega reda, samo v uresničitvi in povečevanju izločanja 0,7 odstotka narodnega dohodka razvitih za učinkovito in nesebično pomoč nerazvitim,

v reformi mednarodnega denarnega sistema in njegovih institucij, zlasti IMF in svetovne banke (ki sta po prepričanju večine sprito neokolonialističnih in kapitalističnih pritiskov med drugim tudi kriva za poraz Manleya na Jamajki). V povezavi razorožitve in razvoja sluti večina v Socialistični internacionali tudi edino perspektivo razvoja v 80. letih.

Razorožitev kot stična točka?

Osrednja pozornost kongresa je veljala poročilu 12-članske študijske skupine o razorožitvi, v katerem so nanizali izhodišča internacionalne za ohranitev in spodbujanje politike popuščanja mednarodne napetosti. Izčrpano poročilo te skupine, ki ji je predsedoval predsednik finske socialnodemokratske stranke in bivši premier Kalevi Sorsa – razen poziva vsem miroljubnim silam sveta, naj podvojijo prizadevanja za omejitev oboroževanja – po vsebini (kljub dvehletnemu delu) nedvomno ne bi zaslužilo tolikšne pozornosti, saj v glavnem ponavlja ugotovitve in smernice prvega posebnega zasedanja generalne skupščine OZN o razorožitvi (poletje 1978), če se Socialistična internacionala ob tem delu in prek njega ne bi poskušala potrditi kot samostojen subjekt v mednarodnih odnosih. Ne smemo pozabiti, da so člani komisije (odposlanci Socialistične internacionalne s štirih celin), ob tej priložnosti prvič uradno obiskali Washington in predvsem Moskvo. Uradni predstavniki KPSZ pa so sodelovali v pripravljanju razorožitvenega poročila (v Helsinkih in Moskvi) in tako prelomili zgodovinsko distanciranje od Socialistične internacionalne kot organizacije revizionistov.

Prav. A kaj, ko je to »videnje« uresničeno neprepričljivo in v tem primeru celo balno.

Najbolj meglen je Korunov župnik, ki je v zadnjem dejanju ves čas na odru. Zakaj ima razpeto duhovniško obleko? Je pijan? Ga peče vest? Je utrujen in ves poten, ker je v mučnici nataknil Jermanu prisilni jopič, kot upirajočemu se zaporniku? Mogoče to zadnje, kajti ko Kalandar hoče od črnih tercial na pol zadušenega Jermana na koncu predstave postaviti na noge, plane proti njemu župnik, da bi najbrž preprečil zapornikovo rešitev. In zastor pade. Tudi Korun črta Cankarjev sklepni prizor z Lojzko. Tudi Korun tedaj črta sklepno Cankarjevo umetniško sporočilo in premakne na konec besedilo, da bo Kalandarova roka kovala bodočnost. Besedilo, ki ga pove Jerman. Prav. A kaj, ko je Korunova »šlus poanta« izpeljana šibko. Zakaj šibko? Ker je izpeljana megleno. Saj gledalec ne ve, ali govori, komaj slšno izgovarjane, sklepne besede Jerman, kot od davljenja umirajoči bolnik ali Jerman, zamaknjen v sanjski prived, ali Jerman v prisilnem jopiču kot norec?!

Luč, glasba, pesem, zvonec so bili v predstavo vključeni tako, da so prepričljivo podpirali določeno »štimungo« ali dram-sko napetost. Vsi igralci so, kljub nekaterim režiserjevim meglenim »videnjem«, odigrali svoje vloge kot zrel ustvarjalci.

Mimogrede: V predstavi se spet pojavijo Korunov neogibni črni dežnik, ki ga nekakšen vaški bebec ali mežnar drži nad župnikom. Ta sablonski črni dežnik – tako kot režiserjeva terapijska filozofija, ki gledalcem scensko že prevečkrat kaže bolnišnico ali norišnico – me spomni na upravičeno opozorilo nekega kritika, da postaja Korun večkrat plagiator samega sebe.

Menim, da je tudi Korunovo »videnje« Cankarjevih »Hlapcev« samo na sebi – predvsem v zadnjem dejanju – uresničeno preveč megleno. Kljub temu se mi zdi njegovo »videnje«, v svoji izvedbi, boljše kot izvedba Jovanovičevega »videnja«.

Vse to sem napisal predvsem zato, da bi v slovenskem gledališkem prostoru pričeli razmišljati o dveh stvareh. O odgovornosti

Po vsej priliki sodeč, še daleč je dan – če ga bomo sploh dočakali – ko utegne priti do tvornejšega sodelovanja med razcepljenimi krili v mednarodnem delavskem gibanju (kot je izpričal kongres v Madridu, ne samo po krivdi dogmatskih, prosmoskovskih komunistov). Toda dejanje ob študiji o razoroževanju je bilo vendarle prelo-mno. Zdaj torej niso več samo objektivno identificirana možna področja sodelovanja in sprave, marveč so tudi že preizkušena in odobrena.

To in pa izpričana razsežnost globalne svetovne naravnosti Socialistične internacionalne bosta nesporno poglaviti prvini, ki bosta zapisani v letopisih o 15. kongresu v Madridu.

Na zborovanju so se med drugim izrekli za nove pobude pri odpravljanju krize na Bližnjem vzhodu (kljub temu, da sprito članstva Peresovih izraelskih laburistov in njihove predvolilne taktike ni bilo uveljavljeno prepričanje Kreiskega o nujnosti priznanja PLO kot pogoja za razrešitev krize), za novo akcijo na jugu Afrike in za ustanovitev mednarodnega odbora za obrambo revolucije v Nikaragvi, izrazili so simpatije do delavskega gibanja na Poljskem, vendar tudi do razumnosti poljskih oblasti ter posvarili pred tujo intervencijo.

Skratka, Socialistična internacionala je hotela s kongresom v Madridu izpričati, da želi biti predvsem samostojen mednarodni dejavnik. Odmevnosti in prisotnosti v angažiranju ji vsekakor ne kaže odrekati, kakor tudi ne pozitivnosti v splošnem učinku pri tem.

Boris Bergant

njenja. Prizor med Lojzko in Jermanom, na primer, teče vzporedno z »pripravo« ene od učiteljic za učno uro: Lojzka in Jerman rečeta dve, tri replike, potem pa morata mirno stati in čakati, da učiteljica nekaj prebere o Kitajski in potem Lojzka in Jerman spet rečeta nekaj replik in spet negibna, molče čakata, da učiteljica še nekaj prebere o Kitajski. Prizor med Jermanom in župnikom na isti način prekinja in trga učitelj, ki vzporedno s prizorom uči otroke, kaj je dušik in kaj je kisik. S tem sta, navedena prizora in še kateri, razrezana na koščke – enovitost Cankarjevih besednih sklopov zbledi, notranji psihološki ritmi prizorov zbolijo za hudo aritmijo in s tem je tudi temo celotne predstave sunkovit in razvlečen v dolgočasje. Torej zgrehen in slab! S takom prekinjanjem osrednjih prizorov seveda niha in blede tudi igralska intenziteta glavnih vlog. Iz povedanega je jasno, da ne po krivdi igralcev, ki so kljub navedenim in še drugim režiserjevim oviram ustvarili nekaj nadpovprečnih figur, kot, na primer, Sugmanov župnik, Škofov Komar, Kuntnerjev Hvastja, Drogenikov nadučitelj in seveda Hočvarjev Jerman, čeprav je moral Hočvar zaradi režiserjevega »videnja« premagati največ težav. Proti koncu predstave jih je premagoval že z očitnim naporom!

Druga napaka te predstave se je razrasla okrog novega »videnja« Jermana. Dialogiziran članek, v katerem Cankar pripoveduje, kako je postal socialist, mora Jerman na začetku predstave v odlomkih pripovedovati Kalandru. Že politično žurnalistični stil besedovanja v tem članku je tujek v malec privzignjenem besedilu drame. Sama dolžina Jermanovega govorjenja Kalandru, Cankarjevo ekspozicijo drame razvleče, zavre in ji uniči dramsko napetost! In režijsko vodenje Jermanove figure skozi vso predstavo nikakor ni takšno, da bi bila grobost tega »sodobnega« Jermana do matere in predvsem njegov samomor psihološko ali kakorkoli drugače verjetni! Oboje je za gledalca le šok. Da ne rečem, modni šok! Mimogrede: Le zakaj mora Jerman nesti težak materin invalidski voziček na visoko dvignjenih rokah po strmih stopnicah navzgor na srednji podj? In to tik pred samomorom! Ta telovadba ne veča dramske napetosti, ampak veča samo gledalčev strah, da igralec s težkim tovo-

rom ne bo padel po stopnicah ali da voziček z mrtvim Jermanom ne bo po teh strmih stopnicah zgabel navzdol.

Tretja napaka te predstave je scena. Sama na sebi je sicer likovno in kompozicijsko zanimiva, a kaj, ko otežuje igralcem gibanje, kretajo in tudi govorjenje do neslišnosti tam visoko pod stropom. Tako visoko, da gledalci v zadnjih vrstah prizore tam pod stropom vidijo prerezane na pol. Predstava mi tudi ni dala odgovora, kakšno dramaturško ali simbolno funkcijo imajo po sceni razpostavljeni naturalistični kamni.

Četrta pripomba k tej predstavi podčrtava tu in tam neizvirno, nedramaturško uporabo svetlobnih efektov pa sablonsko uporabo glasbe in kdaj pa kdaj vsiljivo petje, posebej petje otrok, ki le redko podpre določeno »štimungo« ali dramsko napetost.

Moja zadnja pripomba k tej predstavi razmišlja o njeni »šlus poanti«. Otrok objema mrtvega Jermana in za gledalce nikakor pretresljivo, temveč mučno ponavlja: Mi gremo naprej... mi gremo naprej... mi gremo naprej... Ta režiserjeva dominacija, ki za ščepec diši po konformizmu, na gledalca nikakor ne deluje kot: »samo še ugasla Jermanova pesem«, kakor je zapisal eden od kritikov. Mnogo bolj deluje kot cena agitka izpred dveh, treh desetletij! Ta prestava torej sklepno Cankarjevo umetniško sporočilo tako korenito predrugači, da je v popolnem nasprotju, recimo, z razlago tega sporočila, kot jo je zapisal prvi urednik Cankarjevih zbranih spisov. Ta namreč pravi, da je sklepno umetniško sporočilo »Hlapcev« »slavospev na vsepričujočo, s skrivnostnimi moči obdarjen ljubezen, ki čudežno izravna konflikte, katerim um ni kos in ki je – po intenciji Cankarja – najvažnejša, najdragocenejša med elementarnimi silami življenja«. – V to ljubezen se torej – sicer kot slabič – umakne in »odreši« Cankarjev Jerman. Jovanovič pa Jermana na koncu drame kar ubije. Recimo, da je to pravica njegovega »videnja«. Napaka je v tem, da ga ubije zelo neprepričljivo!

Jovanovič torej črta ljubezen in izpostavi smrt. Številni so, ki pravijo, da je to pravi-

Igor Torkar

Pred čistko v ameriški prestolnici

V
desno,
vendar
do kod?»Konservativna armada« Ronald
Reagana začena osvajat prestolnico

WASHINGTON, novembra (od našega dopisnika) – Mož na drugi strani točilne mize v baru na avenijski Connecticut meri spremembe v prestolnici po svoje. »Brž se jih navadite ločevati,« pravi, »saj demokrati spijejo dvakrat toliko kot republikanci, v lokalni pušte dvakrat manj napitnine.«

Seveda so še druga zunanja znamenja, po katerih na prvi pogled zaslužiš, kolikšne so spremembe v tej prestolnici, kjer se po enem od ameriških opisov »človeški ostanke zamenjanih vlad kopičijo v plasteh kot ruševine, ki jih za sabo puščajo vojske nenehnih osvajalcev«.

Zadnja, »konservativna armada« Ronald Reagana šele začena osvajat mesto in brska po seznamih z imeni in prošnjami tisočev ljudi, ki se nadejajo, da jih bo desničarski val zanesel na katero od 3000 ali 4000 mest, kolikor jih bo ostalo praznih po čistki. Nekateri mislijo, da jim to pripada po pameti, nekateri pa, da zato, ker so »Reaganovi prvoborci«, oziroma ker so se za novega predsednika odločili davno, že tedaj, ko so ga največkrat opisovali in tudi odpisovali kot »nekdanjega igralca«. Metla še ni začela pometati, vendar je vzemirjenih iz najrazličnejših razlogov na tisoče ljudi. Ta vznemirjenost najbrž novaki dodatno občinstvo za nenavadno anketo, ki se je začela v baru na avenijski Connecticut.

Ze po zunanosti se ta nova vojska osvajalec močno razločuje od tiste, ki se je zgrnila v mesto pred štirimi leti. Tedaj se je prestolnica zabavala na račun dolgotrajnih fantov iz Georgije, njihovega naglasa in naivne zaupljivosti, da je vse lahko in da je vse mogoče storiti, pa tudi na račun njihovega šefa, ki se ni nikoli znebil navade, da sam nosi svojo prtljago iz letala, še tudi po novembru 1976 ne, ko je zmagal na predsedniških volitvah. Ta vojska je v Washingtonu zbuja la vtis, kot da bi prikorakala naravnost iz burnih šestdesetih let, resda nekolikant stilizirana. Predsednik je nadaljeval po tej poti in kot enega od prvih ukrepov je ukazal gardi, da brž sname okitene uniforme in čelade v slogu francoskega tretjega kraljevstva, vse tisto, v kar jih je odel Richard Nixon, zadnji iz dotedanje serije ameriških »imperialnih predsednikov«. Iz garde so celo premestili tri vojake, ker so se prekratko postrigli.

Le napol v šali nekateri prestolniški veterani zatrjujejo, da se je Jimmy Carter sam obsodil na štiriletni mandat, ko je dal nesrečni zglede varčevanja in ko je ukazal, da prodajo predsedniško jahto Sequoia. Napaka je bila, pravijo, potrgati vse avreole okoli Bele hiše in nad njo ter se odreči takšnemu sredstvu prepričevanja, kot je jahta, ki je od nekdaj bila za plovbo po mesečini, pa za to, da so se ob kozarku omehtali še posebej trdoglavi in trmasti senatorji. Tedaj se je menda v prestolnici skovalo geslo, ki se ni spremenilo v vseh teh letih: »V Washingtonu se nihče ne boji Jimmyja Carterja.«

Ena od ugank, s katero se ubada prestolnica, se glasi: v kolikšni meri dolguje predsednik izvolitev »novi desnici« in kakšno ceno je za to pripravljen ali morda prisiljen plačati?

Ne to, kolikšna je cena, ne to, kakšna je, ni znano. Nova desnica je namreč videti enotna le pri enem vprašanju in pri eni stvari: pri vprašanju sovražnikov. Toda stvar ni jasna, kot je bila v petdesetih letih, ko je grozil sovražnik od zunaj in ko je bilo zlo uvoženo. Desnica zdaj vidi na vseh straneh ljujko, ki se bohoti in poganja iz domačih tal.

Kakšen slog bo zavladal na dvoru v drugi polovici januarja, se bo še pokazalo, čeprav preroki s časopisnih modnih strani že napovedujejo, da bo najbolj zaželen gost v novem letu v Beli hiši neki kalifornijski

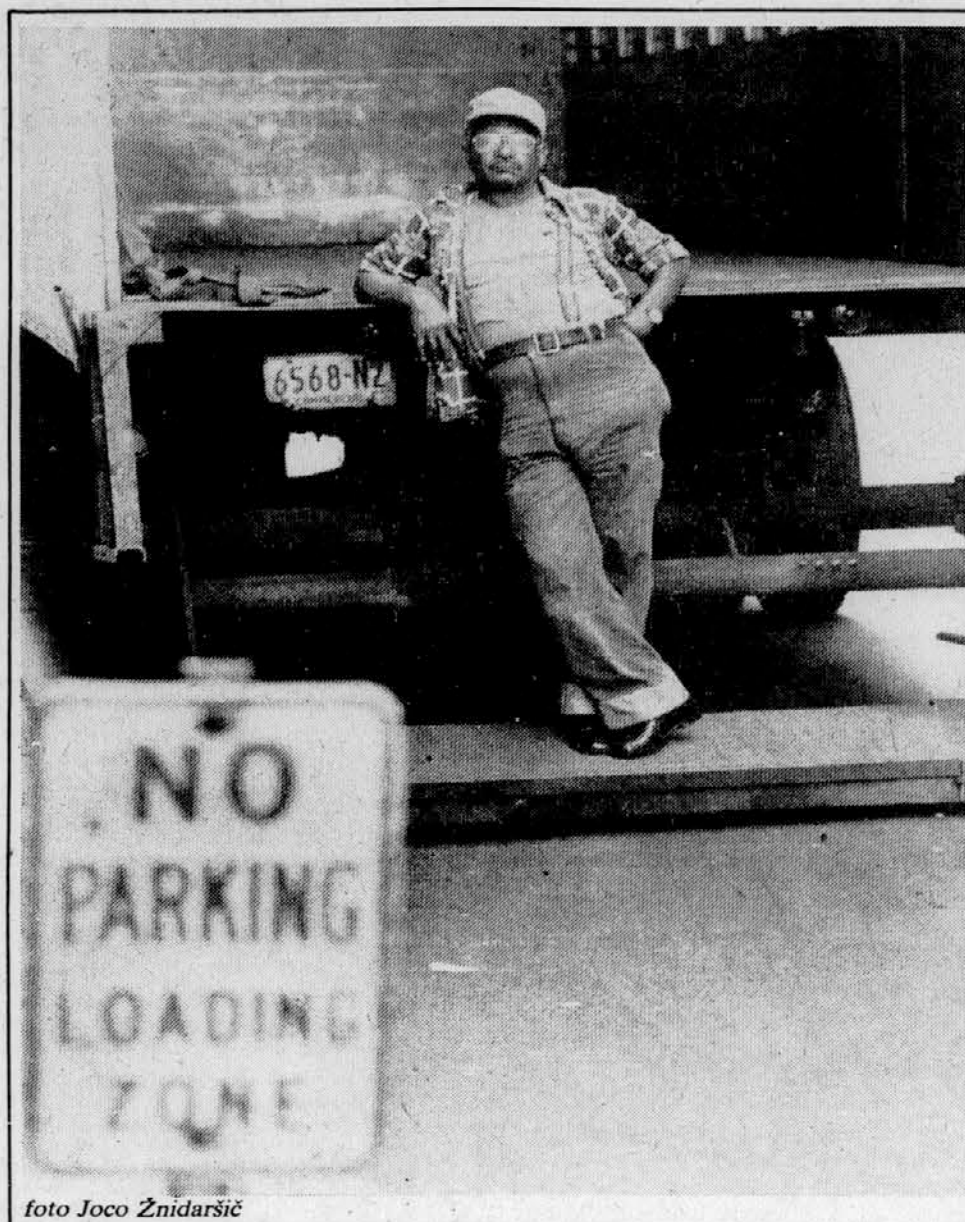

foto Joco Žnidaršič

kralj kozmetike in ne, kot na primer doslej, Pablo Casals. Že zdaj je mogoče po »oficirjih« najnovejše vojske, ki osvaja Washington, slutiti, da se pripravljajo velik prevrat. Ti ljudje so na kratko, skoraj vojaško pristrženi, v oblekah, kakršne nosijo poslovni možje; kot da bi s svojo zunanostjo hoteli dati vedeti, da jim res ni do šale.

Njihovo delo je – če bodo izpolnjevali svojo nalogo, kot jo, na primer, opisuje Wall Street Journal – ne le izgnati iz prestolnice funkcionarje bivše vlade, temveč tam ustvariti »konservativni« establishment namesto »liberalnega«, ki naj bi narokoval dnevi red in dajal ton ameriški politiki še dolgo potem, ko se bo Ronald Reagan umaknil s prizorišča. Najbolj pomembna stvar je, menijo v poslovnih krogih, spraviti državo čim dlje od socialnih odnosov, pa tudi od gospodarskih, če ne gre za večja naročila orožja, spodbujanje investicij, tveganje in podjetništvo na račun socialne pomoči in porabe. Njihovo delo pa je – če bodo sledili zahtevam desničarskih gibanj, ki se združujejo okoli gesel, kot so bog in domovina, oltar in zastava – da izberó ljudi, ki bodo vnovič uvedli smrtno kazen, prepovedali ubijanje nerojenih otrok, uvedli molitev v šole, utišali ženske, ki so povzdignile glas, nagnali homoseksualce nazaj v mišje luknje, prestrašili France, pa Ruse, Arabce, črnce in, če bo treba, tudi nevaležne zaveznike.

Zmagovalska vojska ima torej mandat, da vse to opravi, zdaj pa ugibajo, za kaj se bo odločil njen vrhovni poveljnik. Vsa prestolnica, prerokuje Mary Grory, eno od najbolj ostrih prestolniških peres, se norčuje: »Novinarji živimo v povsem novem svetu. Telefoniramo v urade, kjer sedi Richard Vigueire, Paul Weyrich in drugi veljaki nove desnice, katerih tiskovne konference smo še do včeraj prezirali. Zbiramo se okoli televizijskih ekranov, da bi slišali, ali bo prečastiti Jerry Falwell razkril, kdo bo prevzel katero mesto v bodoči vladi.«

Jugoslovanski bralec, ki ni nikoli slišal za ta ameriška imena, se lahko tolaži s tem, da ni zanje slišala niti večina Američanov. Prva dva sta po poklicu »politična svetovalec«; njuna moč je po eni strani v računalniki, kjer so se nakopičila imena in naslovi desetih milijonov Američanov, pripravljenih dati denar za »desničarske cilje«. Po drugi strani pa v »luknji« v zveznem zakonu, ki določa, koliko denarja se sme porabiti, da bo ta ali oni politik izvoljen, vendar ne omejuje vsote, ki jo smejo potrošiti, da nekoga potolčejo na volitvah. Zlobneži trdijo, da je obema svetovalcema, ki sta spretnost prepričevanja spreminila v nadvse učinkovito politično orožje, manj od desnih idej in bolj od lastne obogativne. Za ponovno izvolitev skrajno desničarskega senatorja v južni Carolini sta, na primer, zbrala po vsej državi okoli 13 milijonov dolarjev, vendar sta od tega več kot pol spravila v svoj žep na račun strokov. Tretji s tega seznama, prečastiti Jerry Falwell sodi med vidnejše v krogu novih televizijskih pridigarjev, ki prav tako dobro služijo z odkritjem, da je mogoče dobilo – za kar gre zaslug televiziji – dobro spravljati v denar.

Večina se je do teh volitev norčevala iz takih »ameriških apostolov«. Demokratiški senator Donald Stewart iz Alabame se je poleti pošteno nasmejalo, ko mu je delegacija s shoda »Washington za Kristusa« sporočila, da si je z glasovanjem na Capitol Hillu po »moralni plati« prislužil samo 23 od 100 možnih točk in da mora zdaj poklekniti pred delegacijo in se z molitvijo odkupiti za ta greh. Ni pa znano, ali se senator še smeje, saj ga tega nihče ne vpraša. Odstavljen je, tako kot je odstavljenih še šest ali sedem liberalnih politikov, in Alabama je na njegovo mesto v Washington poslala bivšega admirala.

Ena od ugank, s katero se ubada prestolnica, se glasi: v kolikšni meri predsednik dolguje izvolitev »novi desnici« in kakšno ceno je za to pripravljen ali morda prisiljen plačati?

Ne to, kolikšna je cena, ne to, kakšna je, ni znano. Nova desnica je namreč videti enotna le pri enem vprašanju in pri eni stvari: pri vprašanju sovražnikov. Toda stvar ni jasna, kot je bila v petdesetih letih, ko je grozil sovražnik od zunaj in ko je bilo zlo uvoženo. Desnica zdaj vidi na vseh straneh ljujko, ki se bohoti in poganja iz domačih tal: ženske, ki so se prevzele, učitelji, ki nočejo brati molitve v šoli, homoseksualci, ki se ne sramujejo družbenega prezira, liberalni novinarji, televizija, ki širijo »nemoralo« itd. Bolj ali manj je vsa »nova desnica« združena v sovražstvu do tistega, kar opisujejo kot »establishment vzhodnega obalnega pasu«, z bančniki, univerzitetnimi profesorji, »tristransko komisijo«, Wall Streetom, časopisi in glavnimi televizijskimi mrežami.

In s te vzhodne obale, še zlasti pa iz osvovljenega New Yorka, se je začelo to, v čemer »nova desnica« vidi »propadanje Amerike«. »Nova desnica« spreminja to podobo v personalne zahteve in hoče ameriški vrh očistiti takega sveta. Že zdaj grozi Ronaldu Reaganu z maščevanjem, če bo poskušal »skleniti mir z establishmentom«. Kot pravijo, je že nezahelen podpredsednik George Bush v kakršni koli vlogi, razen ceremonialni. Henry Kissinger pa združuje v sebi s svojim harvardskim poreklom in nemškim naglasom vse zlo »vzhodnega establishmenta«; odrezal je, kot pravijo, kos ameriškega mesa, ko se je strinjal s tem, da prekop vrnejo Panami, v še hujše težave pa je spravil državo, ko jo je »uspaval« v detant z Moskvo.

Redki prestolniški prijatelji bodočega predsednika, kot je komentator George Will, v čigar washingtonski hiši je Ronald Reagan večerjal v četrtek, svetujejo, naj ne bi posvečali pozornosti takim zahtevam, saj je veliko nujnejših stvari. »Napoleon je po Austerlitzu imel opraviti z veliko kaplarji, ker so bili mneneja, da so enako zaslužni za zmago,« je dejal Will. Nujnejše stvari so seveda to, da bi pospešili oboroževanje, povečali predsedniško moč v primerjavi z močjo kongresa, dosegli, da bi bile snete uzde z ameriškega vohunstva, in da bi največ pozornosti posvetili tistemu, kar terja poslovni svet, namesto da bi zapravljali moči v aferah, ki jih bo razburil vsak poizkus »moralne preobrazbe« Amerike.

Težava je v tem, da vodstvo zmagovite Reaganove vojske misli enako kot »nova desnica«. Senator Paul Laxalt iz Nevade, dolgoletni najboljši politični prijatelj Ronald Reagana, na primer, tako kot desničarski vrh velikega ameriškega businessa, pri katerem se je velikim družbam menda zataknilo in pri čemer je običajla nekdanja ameriška podjetnost. »Čas je, da z državo spravimo s pleč tudi 500 najvišjih družb s seznama fortune,« je dejal senator.

Najbolj ugledni politični prijatelji novega predsednika v senatu pa gore od nestrpnosti, da bi na novih položajih, na katere jih še niti ustoličili niso, začeli uresničevati svoje davne sanje o patriarhalni in bogaboječji Ameriki. Senator Strom Thurmond iz Severne Caroline, ki je nasledil Edward Kennedyja na položaju šefa zakonodajnega odbora, ne skriva, da bo precej zahteval ponovno uvedbo smrtno kazni. Kako strahoten prizor za tiste iz Reaganovega kroga, ki menijo, da je napočil čas za osvojitve oblasti tam, kjer je to najpomembnejše: Amerika, ki se prička o smrtni kazni, namesto da bi oboroževala predsednika z nekdanjimi pooblastili, krepila svoje vohunstvo in širila korporacije in jih reševala iz mreže omejitev, v katero so jo menda spravili liberalci zaradi čistega zraka, vode ali česa drugega.

Nekateri napovedujejo, da se bo vrnil mechartizem ali celo nekakšna oblika ameriškega fašizma, vendar moramo povedati, da je težko uvideti objektivne razloge za takšno usmerjanje. V petdesetih letih je namreč imela vladajoča elita pred seboj jasen obrazec za vzpon in videnja je, da se začenja napredek, zato je dušila intelektualne disidente, da je ne bi ovirali. Zdaj ne gre za problem razlik v intelektualni eliti, temveč za to, kako prisiliti ljudi k delu, kako opraviti s tisto vrsto upora, ko vodja »nezakonitih« stavkajočih rudarjev

v rudniku odgovori na sodnikovo grožnjo, da bo postal nanje državno gardo, takole: »Bi pa res rad videl, koliko premoga je mogoče nakopati z bajoneti.«

Nekaj podobnega kot negotovost na Poljskem, kjer je oblast očito spoznala, ali pa je na poti do takega spoznanja, da je obrzdanje intelektualnih razlik brezpredmetno pri osrednjem problemu, da v okviru obstoječega sistema ni mogoče ljudi prisiliti k delu. Ameriški mechartizem, gledan v taki luči, kot orožje proti intelektualnim disidentom v okviru vladajoče elite, je enako brezpredmeten, kar zadeva bistveni problem, kako bi za enak ali manjši denar več delali.

Ronald Reagan je menda s prvimi koraki pokazal, da si ne želi prepričev z establishmentom, čeprav pravi, da ne bo pozabil tistih, ki so mu pomagali priti v Belo hišo. S prvimi imenovanji je pokazal, da ustvarja nekakšno os Kalifornija – Teksas (Ed Meese iz Kalifornije kot bodoči šef ožjega Reaganovega »politbiroja« in Howard Baker iz Teksasa kot šef osebja v Beli hiši), pa tudi po imenih, ki krožijo v washingtonskih pogovorih, bo bodoča vlada sestavljena še iz uglednih mož Nixonovega in Fordovega krila republikanske stranke in iz »novincev« z Zahoda. Najbolj verjetno pa je, da se bo Ronald Reagan v »idejnem« pogledu bolj usmerjal k »novi desnici«, kot se je moral Jimmy Carter proti svoji volji in stališčem usmerjati k »liberalnemu newdealovskemu« krilu demokratske stranke.

Vendar nas te idejne etikete, ki si jih nadevajo razni deli ameriške elite, ne smejo preveč prevzeti. Evropskemu bralcu, navajenemu drugačne teže političnega razvrščanja, lahko primer uglednega washingtonskega odvjetnika rabi kot živ dokaz za sklepanje o ameriškem sistemu kot o cinično enostranskem, in to v najbolj trdi izdaji. Odvjetnik Edward Bennet Williams je bil namreč tista ugledna osebnost med demokrati, ki je na konvenciji v Madison Square Gardenu predlagala senatorja Edwarda Kennedyja za predsedniškega kandidata, češ da je bliže sredu, duši in tradiciji stranke kot ta oljar, južnjak Jimmy Carter. Kdor je tedaj verjel, da se politiki dajejo zaradi velikih idej, je danes razočaran, brž ko zve, da se je Kennedyjev predlagatelj pridružil Reaganovemu zunanepolitičnemu odboru. Ameriška elita se besno prepriča vse do konca volitev, potem pa v skladu s tistim, kar bi drugje opisali kot demokrati centralizem, tu pa kot »državno enotnost« in v interesu države, da vodi »dvostransko politiko«, sklepa politične pogodbe.

Po nekaterih znamenjih je videti, kot da se zares začena nekakšna »nova era«. Ozračje se je že dovolj spremenilo, da kongres lahko prepove ministrstvu za pravosodje začenjati tožbe proti krajam, ki ne spoštujejo določil zakonov, tistih, ki prepovedujejo rasno seregacijo. Seveda bi bilo težko pretehtati, koliko je to povezano z izidom volitev, vendar je ena od razsod v mestecu v Južni Carolini pravkar začela buriti najbolj zavedne dele Amerike. Sodišče v mestecu Greensboro je obsodilo šest članov kukluksklanda in nacistične stranke, ki so lani sredi belega dne pred televizijskimi kamerami pobili pet ljudi, štiri belce in eno črno, člane »maoiistične« komunistične delavske stranke. Porota, sestavljena z golj iz belev v tem mestu, kjer je večina prebivalstva črnska, je ugotovila, da so obtoženi nedolžni. »Država je kukluksklanovcem in nacistom dala dovoljenje pobijati,« je obupanu pripomnil voditelj neke črnske organizacije.

Zdaj se zastavlja tudi vprašanje: ali bo Carterjeva administracija preprečila omejitve, vsiljene pravosodnemu ministrstvu v boju proti segregaciji, in ali bo prisilila na rasiste v Južni Carolini ali pa bo to zadevalo, tako kot še mnoge druge, prepuštila ljudem »nove ere«, ki se menda začena v Washingtonu.

Dragiša Bošković

J. – J. Servan – Schreiber: Svetovni izziv (3)

Možje
iz Bandunga

Bandunška konferenca se začne 19. julija 1955, v trenutku, ko se Albert Einstein pogrezne v smrt. Nemški genij, ki je postal ameriški državljani, ne more več prenašati sveta, na katerem sta razvijajočo se znanost zaplenili super sili ter jo namenili arzenalom. Misli, da je odgovoren za to. Veroval je v človekovo inteligenco; izgubil je to vero.

Tistega dne so se voditelji 29 držav, ki so predstavljali že poldrugo milijardo človeških bitij, sestali v skupnem letoviščarskem mestu v slogu art-déco, ki so ga Nizozemci zgradili sredi čajnih plantaž 200 kilometrov od Džakarte.

Pobudo za to je dal Ahmed Sukarno, novi predsednik Indonezije. Leta 1949 je izbojeval neodvisnost za tri tisoč otkov, ki sestavljajo njegovo deželo.

Med letom 1945 in 1955 so Indija, Pakistan, Filipini, Ceylon, Burma, Laos, Kambožda, Vietnam, Singapur, Indonezija postale neodvisne države. Znebili so se nizozemskega, britanskega in francoskega kolonialnega skrbništva. Mao Zedong vlada zdaj na Kitajskem. Odslej je Azija last Azijcev. Toda večina Afrike je še vedno v okovih. Sukarno razglasi: »Dokler bodo narodi kolonizirani, ne bo srečnih narodov.« Gibanje se sproži in ne ustavi se več.

Izdelal je načrt za konferenco, »na kateri naj bi azijska in afriška ljudstva soočila svojo skupno misel in skovala isto politiko«. To je torej Bandung.

Najprej gre za romantično dejanje, v katerem imajo udeleženci občutek, da so se v svetovnih razsežnostih znašli pred nečim podobnim kot voditelji francoske revolucije na večer pred 4. avgustom 1789, ko so odpravili privilegije.

»Najrevnejši, ponižani, zaničevani, zmerjani in zatirani člani človeške rase«, kot je pozneje zapisal ameriški črnski pisatelj Richard Wright, ki je bil tudi na konferenci, so napovedali svoj prihod na mednarodno prizorišče.

Tedaj so imeli s seboj krvavi in ponosni pečat osupljive zmage pri Dien Bien Phuju, ki je zaznamovala ves tretji svet: tam so bili belci premagani v bitki, v kateri sta obe strani uporabljali njihovo orožje. Torej je belci mogoče premagati.

V kotlini, ki si jo je izbrala nalašč, da bi vanjo zvalila sovražnika in da bi se naposled mogla pognati v pravo bitko zunaj džungle in močvirij, je francoska vojska s 17 bataljoni, 22.000 tonami materiala, težkim topništvom, tanki, 173 bojnimi letali in 71 transportnimi letali vse izgubila 7. maja 1954.

Francozi so predvideli vse, da bi zmagali v odločilni bitki. Vse. Razen topništva generala Giapa, desne roke Ho Ši Minha. Razen tega, da bi to nesluteno topništvo moglo streljati na Dien Bien Phu in da bi moglo biti skrito pod zemljo in tako nedosegljivo za letalstvo, v katerem so imeli monopol Francozi.

Noben zahodni načelnik štaba si ni mogel predstavljati, da bi majhen rumenokožec, ki se ni šolal na Saint-Cyru v Franciji, Sandhurstu v Angliji ali West Pointu v ZDA, mogel biti večji vojaški genij. Da bi skozi 450 km džungelskih predorov mogel privleči 12 bataljonov, 28 topov in 16 možnarskih cevni ter pripelzati do Dien Bien Phuja. Da bi bilo topove mogoče sestaviti in zakopati v zemljo ter skriti pred letali v predore, izdobljene v apnenčaste hribe. Nekega jutra ob zori je ogenj bruhnil kot blisk. Dolga dva tedna ga ni bilo mogoče ugasniti.

Noben zahodni načelnik štaba si ni mogel predstavljati, da bi bilo oskrbo vietnamskih bojujočih še enot mogoče zagotoviti s 50.000 kulji, ki so prevažali po 350 kg riža na kolesih, izdelanih v tovarnah v Saint-Etienne ali pri Peugeotu.

Dien Bien Phu je bil strašno plačilo za prezir.

Vojna se je sprožila, ko sta se Francija in republika Vietnam pod Ho Ši Minhovim, predsedstvom svobodno pogajali o prihodnosti. V Hanoju so se bratili francoske in vietnamske enote.

Toda za admirala d'Argenlieuja, francoskega visokega komisarja, ki je poveljeval v Indokini, je Ho Ši Minh posebej azijski komunizem, kateremu je treba pokazati svojo moč.

Pokazal jo je ob prvi priložnosti. Z mornariškimi topovi je začel streljati po haifonskem pristanišču, v katerem so izbruhnili nemiri. Giap je v odgovor pokazal svojo moč. Prva indokitajska vojna, ki se je tak začela, je trajala devet let, potem pa se prevrnila v drugo vojno, tokrat med Giapom in Američani, dolgo še deset let...

Začela se je leta 1945 kot »kazenska odprava«, postala pa je dolga agonija – kot vse naslednje odprave – za velike divizije.

Če se je v juliju 1954 pretrgala z mirom, doseženim z ženevskimi pogajanjmi, se je to zgodilo zato, ker sta dva človeka slutila, kakšna bo prihodnost: prihodnost tretjega sveta.

Francoz: Pierre Mendès France je osem let sam razkrival vojno in »zlo, ki ga dela Francija«. V trenutku, ko je usoda vojske postala pogubna, se je osupla Francija obrnila nanj: treba je ustaviti pokol in podpisati mir. Bil je predsednik vlade in javno si je postavil mesec, trideset dni, da pride do tega cilja. Če se mu izjaiovi, bo odšel. S to politično intervencijo, v kateri ni bilo ne barantanja ne pogajanja, je Francija, ki je bila vojaško premagana, obrnila položaj in stisnila zmagovalca ob zid: na voljo je imel trideset dni, da se odloči. Pierre Mendès France je zmagal ob določeni uri. Velika lekcija ... ki si je ni nihče zapomnil.

Američan: predsednik Eisenhower. Ko so sredi bitke pri Dien Bien Phuju prišli v njegovo pisarno zunanji in obrambni ministri ZDA in Francije, ki so skupaj načelno že potrdili intervencijo ameriških letalskih sil, da bi »rešile Dien Bien Phu«, je potreboval manj kot četrt ure, da jim je odgovoril: »Nor! ste! Nič ne bo s tem!«

Eisenhowerjeve ZDA so bile tedaj pod navdihom Roosevelta in »atlantske listine«, podpisane med vojno, zagovornice neodvisnosti tistih ljudstev, ki so jih svoje čase izrgale kolonizatorjem. Takšne so bile, dokler ni Eisenhowerjev naslednik v Beli hiši John F. Kennedy preuknil države: najprej s poskusom invazije na Kubi, potem z začetkom ekspedicije v Vietnamu...

Francoško-indokitajska vojna ni bila nauk za nikogar. Niti za Francijo ne. Ko se je manj kot leto dni po ženevskem miru začela konferenca v Bandungu, je bila francoska vojska spet na delu: tokrat je bilo treba »pomiriti« Alžirijo, kjer je tri mesece po ženevskem premirju neznan Ahmed Ben Bela z osmimi tovariši sprožil upor.

Ben Bela je bil podoficer v francoskem ekspedicijskem korpusu v Indokini. Dobil je celo vojaško odlikovanje. Naučil se je lekcije in si jo zapomnil. Lekcije, ki se je kot požar razširila po vsem tretjem svetu: kolonizatorja je mogoče premagati, pa če ima še takšno orožje. Edini problem je zbrati in urediti sile in določiti datum za njihovo akcijo.

Simbolično naključje je hotelo, da so trije možje, ki so posebejli osamosvojitve tretjega sveta in ki so se komaj dobro poznali, skupaj prišli v Bandung.

Naser, egiptovski polkovnik, ki je pregnal Nagiba, angleškega varovanja po Faruku, ni zaupal zahodnim letalskim družbam: angleška in ameriška vlada sta zagrozili, da ga ne bosta pustili na konferenco. Ko je nameraval iz Kaira v Bandung, je najel letalo družbe Air India. Naredil je vmesni postanek v New Delhiju, da bi s seboj vzel Nehruja.

Vse je ločilo ta dva moža: rasa, vera, družbeni izvor, slog, pripadnost veliki kulturi – čeprav sta oba govorila angleško – kar je bilo v vsakomur izmed njiju kot pesek pod morjem.

Naser, ki je nosil uniformo, ki je bil mračen in goreč, ki se je premikal kot nekoliko okorna zver, je bil poštarjev sin. Kariero je naredil v vojski. Stopil je na čelo polkovni-

NATO

Obrambni mehanizmi spričo »rokade« v Beli hiši

Joseph Luns: »Članice zavezništva naj bi več storile za utrditev obrambe znotraj meje pakta«

BRUSELJ, oktobra (od našega dopisnika) – »Atlantsko zavezništvo se dobro drži, lahko pa bi se seveda še bolje, a idealnih reči pač ni na tem svetu, kar prisluknito papežu«, je pred dnevi v mikrofon francoske »Europe – 1« izjavil nizozemski politik Luns, že celo desetletje generalni sekretar severnoatlantskega pakta, ki kljub pravoverni natovski orientaciji ameriškim strategom od časa do časa zagode s kakšno nepredvidljivo izjavo.

Nekaj mesecev že je javna skrivnost, da Washington išče formulo, po kateri bi mandat generalnega sekretarja omejili na pet let in tako dobili razlog, da Luns – ki je bil pred tem 19 let zunanj minister – pošljejo v pokoj. Toda tokratna izjava Josepha Luns na oni strani Atlantika ni doživela odmevov kot nekateri drugi njegovi »prebiski«, saj v natovskih krogih nikakor ne skrivajo, da so odnosi med zaveznicami v zadnjih dveh letih doživeli vrsto napetosti in spodbudili medsebojne kritike. Razprave o meddržavnih odnosih v paktu NATO se skoraj praviloma najprej ustavijo pri denarju za vojaške proračune. Že pred dobrima dvema letoma so šefi članic atlantske vojaško-politične organizacije slovesno obljubili, da bodo izdatke za oboroževanje letno dvigovali za tri odstotke v tako imenovanih realnih vrednostih, torej upoštevaje različno težo inflacijskih pritiskov. Toda zahodna Evropa tega cilja doslej ni dosegla, v prihodnjem proračunskem letu pa ga bo še manj, kajti gospodarska recesija je temeljito oklestila proračunske postavke in tudi vojaškim izdatkom ni prizanesla. Maja letos je Joseph Luns na tiskovni konferenci poudaril, da morajo zahodnoevropske članice dati več denarja za skupne obrambne načrte, takoj zatem pa je pristavil, da gospodarske okoliščine tega vselej ne dovoljujejo. Njegova izjava je že pol ure pozneje spodbudila posmehljivo opazko ameriškega obrambnega ministra Harolda Browna, češ da so članice, ki zaostajanje za tri odstotno ravnijo opravičujejo z gospodarskimi težavami, države z najvišjo gospodarsko blaginjo v NATO in da bi ZDA prav rade imele ekonomske probleme, o katerih tožita Danska ali Belgija. Naj bo jeza z druge strani oceana še tolikšna, doslej znani podatki o vojaških proračunih za prihodnje leto kažejo, da bodo zahodnoevropske članice NATO povečale obrambne izdatke za manj kot dva odstotka, pri čemer niso izvzete niti tako trdno

proatlantsko usmerjene države, kot sta Velika Britanija ali ZR Nemčija. Kot svojevistna paradoks je podatek, da bo cilj oboroževalnih izdatkov dosegla le Francija, ki ni članica skupnega vojaškega poveljstva in ima edina poleg Amerike lastne jedrske sile. Novi pariški obrambni minister Joel le Theule je namreč predložil projekt vojaškega proračuna, ki zaobsega 104,4 milijarde frankov ali 17,9 odstotka več kot letos. Če ob tem upoštevamo dokajšnjo inflacijsko stopnjo, bo Francija zabeležila 3,7-odstotno realno rast vojaških izdatkov, od česar bo tretjina šla za nakup nove opreme ter za taktično jedrsko oborožitev. In nikakor ni nenavadno, da natovski šefi Francijo postavljajo za zgled drugim, »polnopravnejšim« članicam zavezništva.

Mrzla prha iz Washingtona

Druge članice zavezništva ostajajo daleč zadaj. V Veliki Britaniji so sicer poudarili pomen izpolnjevanja obveznosti do zaveznikov, a hkrati je bilo slišati, da so trije odstotki preveč in da do leta 1984 ni mogoče pričakovati več kot poldrugi odstotek letnega realnega skoka vojaškega proračuna. Enako bodo storili na Nizozemskem, kjer je vlada Andreasa van Agta (ki se bo prihodnje leto soočil s parlamentarnimi volitvami) že objavila, da bo vojaški proračun dobil le 11,4 milijarde guldnov, zaradi česar bodo odložili nekatere modernizacijske načrte. Še letos je bila Nizozemska dokaj blizu natovskemu cilju z 2,9-odstotnim povečanjem.

Danska je v dokumentu o »ciljih nacionalne obrambe« poudarila, da v prihodnjem letu ne more povečati vojaških izdatkov za več, kot bi znašala inflacijska stopnja, kar v realnih merilih pomeni »rast nič«, še več sivih las pa natovskim strategom povzroča Belgija, kjer je vlada od obrambnega ministristva zahtevala, da izdatke celo zmanjša za 2,2 odstotka in tako pripomore k

znižanju primanjkljaja v proračunu. Prav v Belgiji, ki je toliko časa odlašala z odgovorom, ali bo sprejela nove jedrske rakete pakta NATO ali ne, se je razvila ostra razprava med obrambnim ministrom Poswickom in šefom ključne koalicijske stranke flamskih socialistov Van Miertom. Povsem proatlantsko usmerjeni (liberalni) obrambni minister je namreč potožil, da je podražitev nafte »prikovala« belgijska letala, ladje in kopenska orožja in terjal 750 milijonov frankov za bencin, analiza Van Mierta pa je pokazala, da podražitev nafte velja le 53 milijonov frankov več kot doslej in da obrambno ministristvo ta denar lahko dobi z boljšim gospodarjenjem. Največ hrupa pa bo v severnoatlantski organizaciji povzročila ZR Nemčija. Zategovanje pasu namreč ne bo prizaneslo vojaškemu izdatkom in v pogajanjih med koalicijskimi partnerjema SPD in FDP so za prihodnje leto zahtevali le triodstotno povečanje obrambnega proračuna pri inflaciji, ki bo bržkone dosegla štiri odstotke. Zmanjšanje izdatkov bo imelo dve neposredni posledici, za določen čas bodo morali odložiti načrt o novih orožjih (zlasti tanke »leopard-2« in lovce »tornado«), poleg tega pa bo ZR Nemčija plačevala manj za ameriške čete, ki so nameščene na njenem ozemlju. Bona vlada je sicer takoj navezala stike z Američani – obrambni minister Hans Apel se je na dolgo pogovarjal z veleposlanikom Stoesslom – a iz Washingtona so dobili mrzlo prho. Zunanji minister Muskie je kolegu Genscherju poslal pismo, v katerem ga opozarja, da bo zahodnonemško zaostajanje za triodstotnim ciljem imelo za posledico »opogumljanje« drugih članic zavezništva. Poleg tega pa je pričakovali nove pogovore o delitvi stroškov za ameriške vojaške, pri čemer se Washington zavzema, da bi naj ZR Nemčija bila »gostoljubna država«.

Načrti za »prilagoditev« obrambne strategije

O pomenu, ki ga Amerika daje zahodnoevropskim obrambnim proračunom, priča tudi intervju Harolda Browna za zahodnonemško televizijo. Ameriški obrambni minister je takole opredelil naloge zahodne Evrope v natovski »delitvi dela«: »Obveznosti naših zaveznikov so predvsem, da obrambne proračune povečajo za tri odstotke ter da uresničijo nekatere kratkoročne ukrepe, kot so dodatne zaloge streliva, boljša zaščita pred kemičnimi bojnimi sredstvi in podobno. Od njih ne zahtevamo nič več kot doslej, le to, da pospešijo nekatere programe.«

Druga pomembna točka zavezniških odnosov so v Washingtonu skovani načrti za »prilagoditev« obrambne strategije. Sovjetski vojaški poseg v Afganistanu v natovskih krogih in imel le »površinskih« posledic, kot je zaostritev odnosov, žitni embargo ali akcija za boj kot moskovske olimpiade. Pentagonski izvedenci so pričeli razmišljati o »razširitvi« akcijskega območja, ki je po ustanovni listini zavezništva omejeno na zahodno Evropo in morja, ki jo obdajajo. Po mnenju Amerike je potreba razmisliti o možnostih za posege na območju Perzijskega zaliva ali pa v Aziji. V zahodni Evropi so te zamisli zavrnils političnimi in finančnimi pomisleki, posledica pa je bil »kompromis«, ki so ga izpeljali iz dolgoročnega strateškega načrta NATO. Na »križno« območja bi »nujnem primeru poslali ameriške čete in oborožitve, zahodnoevropski zavezniki pa bi se obvezali, da omogočijo »zračni most« med Ameriko in ZR Nemčijo ter tako »izpolnijo praznino«, ki bi nastala, če bi transportni veliki »C-5« in »C-141«, ki sicer prevažajo vojaštvo in material iz ZDA na našo celino, odbrneli na »križno« območja. To novo usmeritev je pojasnil – dokaj zavito – Joseph Luns, ugotavljajoč, da zahodna Evropa ne zmore razširiti območja delovanja, da pa »morajo članice zavezništva narediti več kot doslej za utrditev obrambe znotraj meje pakta, da bi partnerjem, ki so bolje opremljeni, omogočili opravljanje poslanstev zunaj meja zavezništva in v prid globalni varnosti zahoda.« Idejo o »zapolnitvi praznine« je maja letos v Bruslju prinesel podsekretar v ameri-

škem obrambnem ministristvu in vodilni strateški planer Robert Komer, ki je petnajsterici veleposlanikov podrobno razložil plan o »morebitnih vojaških obveznostih« ZDA na območju Perzijskega zaliva. Komer je zagotovil, da je Amerika odločena »odgovoriti v imenu NATO« na morebitne grožnje na tem ključnem območju in sicer s hitrimi premiki zračnih, mornariških in kopenskih sil.

Ko so se nekaj tednov pozneje v Bruslju zbrali obrambni ministri na redni polletni seji, so Komerjev načrt potrdili. V ozadju privolitve je kajpada nafta. Zahodna Evropa s tega območja dobiva okoli 60 odstotkov nafte, ameriški zavezniki pa niso mogli obljubiti, da bi, če bi prišlo do nafte zapore, lahko pokrili več kot 18 odstotkov porabe. Na zunaj so novo strategijo podprle z dve leti stari srednjeročnim in dolgoročnim načrtom nadaljnje usmeritve pakta, ki določa povečanje zalog vojaškega materiala in streliva, gradnjo nove infrastrukture za vojaške namene in podobno.

Začetno otipavanje v Ženevi

In slednjic, »evroraket«. Gradnja novega »jedskega dežnika« ali »modernizacija taktičnih jedrskih sil« atlantskega pakta je zahodnoevropske kroge razvnela bolj kot katerikoli dogodek od ustanovitve te vojaško-politične grupacije. Od petih članic, ki so jih v Washingtonu »določili« kot »gostiteljice« novih orožij, si je Nizozemska vzela dveletni »čas za premislek«, Belgija pa je po dolgih mesecih odlašanja našla formulo, ki si jo lahko vsakdo razlaga po svoje, kot obveznost, da bo sprejela »manevrirne rakete« ali pa tudi ne. In prav v času, ko preostale tri članice pakta – Italija, Britanija in ZR Nemčija – pripravljajo predloge o krajih, kjer bi namestili nove rakete, je iz Amerike prišla novica, da se je pri proizvodnji manevrirnih raket zapletlo in da so proizvodne načrte odložili za šest mesecev. Zastoj je nastal zaradi zamud pri izdelavi računalniških naprav in tako imenovanih centrih za kontrolo izstrelitev, torej ključnih točkah, ki sprejemajo signale, jih dešifrirajo in preverjajo ukaze za lansiranje »manevrirnih raket«. Toda – kot trdijo v NATO – ta zamuda nikakor ne bo učinkovala na obrambno sposobnost zavezništva. V skrajnem primeru lahko v zahodno Evropo prepeljejo letalsko »verzijo« novih raket, ki jih Amerika že ima in pri katerih je kontrolni center že preizkušen.

Bolj kot datum namestitve – v »modernizacijskem načrtu« je določen december 1983 – pa zahodnoevropske članice pakta skrbijo pogajanja med Ameriko in Sovjetsko zvezo, ki naj bi potekala hkrati s proizvodnjo novih orožij. Začetno otipavanje v Ženevi je sprožilo le vprašanja, kaj naj bi

Naj bo jeza z druge strani oceana še tolikšna, doslej znani podatki o vojaških proračunih za prihodnje leto kažejo, da bodo zahodnoevropske članice NATO povečale obrambne izdatke za manj kot dva odstotka, pri čemer niso izvzete niti tako trdno proatlantsko usmerjene države, kot sta Velika Britanija in ZR Nemčija. Kot svojevrstno paradoks je podatek, da bo cilj oboroževalnih izdatkov dosegla le Francija, ki ni članica skupnega vojaškega poveljstva in ima edina poleg Amerike lastne jedrske sile.

pogajanja zajela. Sovjetska zveza se zavzema, da bi poleg »pershingov« in »manevrirnih raket« vključili tudi ameriška »orožja prednje razmestitve«, torej oborožitve, ki je sicer del ameriškega obrambnega sistema, a je trenutno »detaširana« na obrobju zahodne Evrope, točneje v Sredozemlju in Indijskem oceanu. Na drugi strani pa Američani poleg sovjetskih raket »SS-20« želijo položiti na pogajalsko mizo letalo »backfire«, ki se jim je »izmuznilo« med dogovarjanjem o sporazumu »Salt-2«, bržkone pa bodo našli še kaj drugega, ko se bo v Ženevi razgrela licitacija dnevnega reda. A dotlej bo preteklo še precej vode, kajti počakati bo treba, da se bo v Washingtonu vsidrala nova Reaganova ekipa. Prav to je med zahodnoevropskimi zavezniki sprožilo vrsto napovedi o bodočih odnosih, posebej še, ker je republikanski kandidat med volilno kampanjo dajal vtis, da bo zaostril natovsko strategijo in manj spravljivo stopil v pogajanja s Sovjetsko zvezo. Ena od tez, ki je tukaj naletela na splošno potrditev, je, da bo Reagan skoraj zagotovo močno pritisnil na zaveznike, da odštejejo več denarja za skupno obrambo, posebej na ZR Nemčijo, kjer so ameriške sile.

Prva znamenja Reaganove »atlantske usmeritve« šele v maju

Kar zadeva splošne odnose znotraj pakta ter strategijo republikanske administracije do Sovjetske zveze, sta velik odmev in publiciteto doživeli dve oceni. Prva – mirnejša – trdi, da Reaganovih predvolilnih izjav ne gre jemati kot suho zlato in da se bodo ukrepi Reagana – predsednika močno razlikovali od obljub Reagana – kandidata. V podkrepitve tej tezi navajajo osmelteto »guvernersko obdobje« Ronald Reagana, ki je kljub izprisanemu konservativizmu pogosto deloval dokaj »libe-

ralno«, skratka v nasprotju s predvolilnim gozlem. Druga analiza je v zahodni Evropi povzročila več vznemirjenosti. Novi ameriški predsednik menda velja za precej prilagodljivo osebnost, ki veliko da na besedo svojih svetovalec. In ker med kandidati za novo ekipo omenjajo enega najbolj znanih »jastrebov« Henryja Jacksona ali pa starega bruselskega generala Alexandra Haiga, je mnenje o Reaganovi »prilagodljivosti« med zahodnoevropskimi zavezniki povzročilo dokajšnjo zaskrbljenost. O njeni upravičenosti pa bo mogoče soditi šele čez kakih deset tednov, kajti decembrski ministrijski sestank v Bruslju skoraj zagotovo ne bo prinesel spektakularnejših sklepov in na prva znamenja Reaganove »atlantske usmeritve« bo bržkone treba počakati do majskega sestanka obrambnih ministrov. Januarska »rokada« v Beli hiši pa je, kljub zaskrbljenosti, v zahodni Evropi sprožila tudi obrambne mehanizme. Točneje, bolj kot v preteklosti je slišati poudarjanje teze o »evropski identiteti« v atlantskem zavezništvu. Eden najbolj vnetih zagovornikov te misli je polkovnik Jonathan Alford, bolj znan kot namestnik direktorja Mednarodnega inštituta za strateške študije iz Londona, ki je na eni od nedavnih konferenc o »obrambi Zahoda« govoril o »pomilovanja vrednem polomu« posvetov in skupnih planiranj v atlantskem paktu. Še določnejši je bil zahodnonemški politik Kai-Uwe von Hassel, ki je pred dnevi v analizi »Prihodnost zahodnoevropske varnosti« prav tako poudaril nujnost širših posvetov med članicami pakta, in sicer takole: »Varnost Zahoda zahteva večje sodelovanje (zahodne) Evrope pri odločitvah, ki jih skupno sprejemajo članice atlantskega zavezništva, še posebej svet NATO. To sodelovanje je nujno, če želimo doseči dejansko povečanje obrambnih izdatkov, za katere je (zahodna) Evropa že dala soglasje... Namenjeni pa so skupni obrambi, in če se hočemo izogniti temu, kar se je v bližnji preteklosti že večkrat zgodilo, da so odločitve, ki so jih sprejele ameriške oblasti še pred kakršnimikoli posveti s svojimi (zahodno)evropskimi partnerji, povzročile nesporazume in celo negativne reakcije dela (zahodno)evropskih držav. Ti posveti med zavezniki morajo sistematično zajeti vse vidike groženj, ki prežijo na atlantsko zavezništvo, vključujoč tudi dogodke ob njegovih »bokih« ali pa v njihovi neposredni bližini, kakor tudi nevojaške vidike teh groženj, kajti izizzvu globalnih razsežnosti je treba postaviti nasproti tudi globalno strategijo.« Če upoštevamo, da je zahodnonemški krščanski demokrat te besede naslovil na Ameriko šestega novembra, ko je bilo že znano, kdo bo novi atlantski sogovornik, si je bržkone težko zamisliti bolj jasno sporočilo zahodne Evrope garnituri, ki bo 20. januarja zamenjala Carterjevo ekipo.

Božo Mašanović

škega upora, da bi se prerodila domovina, omrtvičena v treh četrtinah stoletja okupacije in nato britanskega protektorata.

Prevečala ga je veličastna sanjska ideja, ki jo je takole opisal: »Velikanska vloga, ki čaka sposobnega igralca, je v tem, da združi štiristo milijonov muslimanov. Za to vlogo je preteklost določila nas in samo nas... In nafta bo meč sveta.«

Toda tedaj so nafto nadzorovale – in tako je bilo še dolgo – velike družbe, zbrane okoli Arabskega zaliva.

Kaj si je Naser postavil za prvi cilj Egipta, ko je postal njegov vodja? Traktorje, tehnična sredstva. Njegova politika: aktiven reformizem v »v zdravi demokraciji«.

Bil je rezek in samotarski, kreposten in veren, svojo deželo je hotel spraviti na pot družbene pravičnosti, proizvodnje, v razvoj naj bi se podala nekatere med kolonialnim kapitalizmom in komunizmom, katerega ni nikoli maral.

Za Nehruja, Indijca iz visoke kaste, so govorili, da je »zadnji oxfordski gentleman«. Tako kot Churchill je na Harrowu užival v potankostih cricketa in latinskih deklinacij, na Cambridgeu pa se je navdušil nad znanostjo. V Oxfordu je študiral pravo, potem pa se je vrnil v Indijo in strastno služil geniju nenasilnega Gandija.

Postal je Pandit Nehru, bil je krhek, star že petinšestdeset let, samozavesten, agnostičen, prefinjen, v tretji gumbnici svoje tunike je vedno nosil svežo vrtinco. Pri njem je bilo vzhodnjaško komaj opazno, skrito pod britansko vzgojo. Kako rad bi imel Angleže, ko bi šli iz Indije v 19. stoletje! Pa niso šli, ampak so deklicam v njegovi deželi odsekali prste, da ne bi mogle tkati:

tkalstvo je bilo samo za manufakture na imperialnem Otoku, v Manchesteru.

Zgodbo o tem »protekcioniističnem« pohabljanju je še petdeset let kasneje pripovedoval Jašpal Kapur, osebni pomočnik Nehrujeve hčere Indire Gandhi, med zmagovalnimi večeri-volilne kampanje v letu 1980.

Ker jo je zvedel od svoje matere.

Nehrujev oče je bil odvetnik in vodja nacionalističnega gibanja. Nehru ga je nasledil na čelu gibanja. Zato je devet let preživel v zaporu.

Ko je britanski podkralj Indije leta 1939 sporočil, da je Indija z vsem britanskim imperijem stopila v vojno, pred tem pa mu še na misel ni prišlo, da bi se posvetoval z domačimi voditelji, je Nehru dejal: »Kako prezirljiva žalitev!«

V trenutku, ko so Rommlrove hitlerjevske čete gnale po Afriki Montgomeryja in njihovo vojsko in ko se je zadnja britanska garnizija v Singapuru predala japonskemu osvajalcu, je Nehru kričal quit India. Bil je poleg Mahatme Gandija v zadušljivem očaju bombajske dvorane za zborovanja. Asekt z obrito glavo je izdal ukaz: »Popolnoma neposlušnost, če Velika Britanija nemudoma ne zapusti dežele«. Bilo je v avgustu 1942. Adolf Hitler še nikoli ni bil tako blizu zmagovalja. Toda to je bil problem belcev.

Nehruja so tedaj spet aretirali s hčerjo Indiro, ki se ni nikdar ločila od njega, indijsko ljudstvo pa je odgovorilo z uporom. Na vseh koncih velikanske dežele je razbijalo železniške postaje, pošte, šole, davčne uprave, sabotiralo je železniške proge, kretnice, mostove, telefonske napeljave.

Dva tisoč mrtvih. Sto tisoč aretacij. V šestih tednih je bil upor zdušen, Indija pa mobilizirana za obrambo zoper Japonce – pod vodstvom kolonialne vlade. Nehru se je v vsem svojem življenju bojeval na neodvisnost Indije. Ko so se s koncem vojne in imperijem pod ameriškim impluzom končala tri stoletja britanske dominacije, je Nehru kot premier z laburističnim voditeljem Staffordom Crisposom in znamenitim britanskim prokonzulom lordom Louisom Mountbattnom izumil domiselno formulo, s katero je kralj Združenega kraljevstva – tedaj Jurij VI. – postal »poglavar Commonwealtha«.

V svilenem toku je bilo jekleno rezilo. Ko je Nehru odhajal v Bandung, je veroval v novo ero, v sodelovanje med Zahodom in tretjim svetom, katerega »revščina je neznošen udarec človeškemu dostojanstvu in spodobnosti«.

Neskončna je bila revščina neizmerne Indije, ki je še vedno živel v več obdobjih preteklih stoletij. Kmetje zamolkte polti, ki so se zvečer vračali domov na vovozih, v katere so bili vpreženi bivioli, prazgodovinske vasi, posejane z rožnatimi svetili, neskončna prostranstva, kjer ljudje še vedno niso vedeli, kako se kopljajo vodnjaki, in kjer so nad podzemnimi zalozami vode umirali od žeje, starodavna dežela v kateri so še ročno nasipavali zemljo in kjer so se gregli s posušeniimi kravjeki, kjer je lahko zelo mrzlo, kjer skupaj živita božanski Konakrak in smrdljiva Kalkuta, že tedaj »najbolj polno mesto na svetu«. Indija, o kateri »danes še vedno govorimo kot o kraljici iz Ramajane«, kot je rekel Nehru, »pa je prav takšna reva kot matere, ki jih vidimo na robu ceste«.

Toda lakoto bo mogoče premagati s tehničnimi sredstvi Zahoda, tisto lakoto, ki

spremlja vsako sušno obdobje, ko otroci zmanj praskajo po razpokani zemlji in upajo, da bodo v njej našli kakšno koreninico, naposled pa ležejo in umrejo. Tudi kronično podhranjenost bo mogoče premagati. Da, Nehru to trdno verjame.

Verjame v pamet razvitega sveta. Toliko ga veže z njim. Med Naserjem in Nehrujem, ki sta si tako različna, je vez, ki se je splela med njima, nastala iz tistega, kar ju združuje: pripadata tretjemu svetu, ki sam od sebe veruje v nekaj, kar se še vedno imenuje genij Zahoda.

Ko se letalo Air India zaradi tehničnega postanka umiri na rangunskem letališču, zagledata Nehru in Naser skozi okence drobnega in gibnega moža v sivem oblaku, namenjenega po stezi proti njima. njegove močne oči se smehljajo.

To je Zhou Enlai, premier Ljudske republike Kitajske. Tudi je namenjen v Bandung. Ustavil se je zaradi obiska v Burmi. Tam je zvedel, da se pripeljeta druga dva voditelja. Preložil je odhod, ker se je hotel srečati z njima.

»Mar vaju moram seznaniti?« reče Nehru.

Zelo je vroče in dolgo stojijo, srkajo hladno kokosovo mleko, med tem pa jih škropijo s šajpanom, odšavljen vodo burmanskih praznikov. Po pripovedovanju redkih prič sta se Zhou Enlai in Naser z zanimanjem opazovala.

Nehru vpraša Naserja, ali se je rad tako pogovoril s kitajskim premierom. Da. Pogovor je kar na malem letališču. Dolg in daljnosežen.

Naserja preganjajo »zahodne zarote«. Boji se napada. Hoče orožje, da bi se mogel

braniti. Pariz mu ga ni hotel prodati, Washington pa je postavil za pogoj pristop k vojaškemu paktu. »Ne vem,« pravi Naser, »ali bi nam Sovjetska zveza hotela prodajati orožje.«

Zhou Enlai, ki je predlagal nakup egiptovskega bombaža v zameno za priznanje pekinškega režima – Naser je predlog vljudno zavrnil – se prav nič ne spreneveda. Ponudi se za posrednika pri Sovjetih: »mislim, da vam bodo pozitivno odgovorili.« Kitajski premier brž sestavi poročilo o pogovoru. Pošlje ga Mao Zedongu s predlogom, naj ga posreduje Moskvi.

V naglici sestavljen poročilo ima tri točke: »Mislim, da Naser trdno veruje v politično nevrščenost kot dolgoročno strategijo... Če bi bilo njegovo nesoglasje z Zahodom samo taktično, ne bi doseglo sedanje krize... Naser me je vprašal, ali bi mu Sovjetska zveza in socialistični tabor lahko dala pomoč, ki je ne more dobiti od ZDA in Zahoda. Po moje se socialistični tabor ne more omejiti na vlogo gledalca.«

Dan kasneje naposled pristane v Bandungu. Novinarji obkolijo letalo. Eden izmed njih vpraša Nehruja:

»Zahod je dolga stoletja izkoriščal vašo ljudstva in bandunški sestank ga navdaja s strahom. Nekateri na Zahodu se celo sprašujejo, ali ne gre začetek obratnega rasističnega gibanja. Kaj pravite o tem?« – »Da,« odgovori Nehru, »Zahod misli tako, kot ste rekli. Prav mogoče je, da se ta strah uresniči. Rasni občutki obstaja med našimi ljudstvi, in če jih bo Zahod še naprej zatiral, bo v njih res nastal nepremagljivi razisem.«

Indijski premier bržkone misli ostati pri

tem in si začne utirati pot proti uradnemu avtomobilu. Toda obrne se in z močnejšim glasom zakliče novinarjem:

»Sodim med tiste, ki bi se radi izognili nepopravljivemu. Razumeti je treba, da je Bandung zadnji poziv revnih dežel moralni zavesti Zahoda.«

Na otvoritveni seji ima Sukarno v beli ofiserski uniformi in s črnim zametnim pokrivalom 90-minutni govor, ki kot magnet pritegne navzoče.

»Odslej smo sami svoji gospodarji. Nič več nam ni treba hoditi na drugo celino, da bi se združili. Narodi in države so se prebudili iz večstoletnega spanja. Nič več nisimo orodje drugih in igrače tujih sil. Pasivna ljudstva so izgnila, navidezna mirnost se je umaknila bojevitosti in resnični akcijski volji.«

Sukarno se prepusti zanosu, s prstom odmerja stavke in tolče s pestjo po govorniškem odru:

»Toda še vedno živimo v svetu strahu! Strahu pred prihodnostjo, strahu pred ideologijami, strahu pred jedrsko bombo, strahu, da ostanemo revni. Res nas umetno ločujejo nekatere stvari, način življenja, rasa, narodnostne značilnosti, barva kože. Toda kaj so te razlike v primerjavi z našim skupnim odporom zoper razisem in z našim sovraštvom do kolonializma?«

Dolgotrajno ploskanje še poudarja te besede. Ko spet zavladata mir, predsedujoči seje prebere brzojavke s pozdravi in željami konference. Malo jih je in prihajajo iz muslimanskih republik, Sovjetske zveze, Severne Koreje, NDR, Z Zahoda ničesar.

Nadaljevanje na 26. strani

Poljska

Na samoupravnih socialističnih načelih

Iz besedila statuta neodvisnega, samoupravnega sindikata »Solidarnost«

VARŠAVA, novembra – Po dolgotrajnih sporih, ki so se končali pred vrhovnim sodiščem LR Poljske, so sprejeli dokončno besedilo statuta neodvisnega, samoupravnega sindikata »Solidarnost«. Ta dokument, ki so ga še do nedavnega množili in razpečevali na letakih, so zdaj v celoti objavili v dnevnem listu »Głos pracy«, bivšem glasilu centralnega sveta zveze sindikatov, zdaj odprti tribuni vsega poljskega sindikalnega gibanja.

Najbolj sporno vprašanje, objavlo politične usmeritve NSS »Solidarnost«, so rešili s tem, ko so že v prvem paragrafu zabeležili, da bo sindikat spoštoval ustavno načela ter dokumente, priložene v aneksu statuta: konvenciji štev. 87 in 98 mednarodne organizacije dela ter prvi del tako imenovanega »gdanskega sporazuma.«

Mednarodna in »državna« jamstva

Omenjeni konvenciji mednarodne organizacije dela je ratificiral poljski parlament že decembra leta 1956. Iz zaprašenih arhivov so ju izbrskali pravni svetovalci novega sindikata že tedaj, ko je »Solidarnost« še zahtevala mednarodna pravna jamstva za svoj obstoj in nadaljnje delovanje.

Po teh konvencijah imajo vsi zaposleni pravico, da se prostovoljno povežejo v sindikatih, neodvisnih od delodajalcev in političnih organizacij. Če presadimo to stališče v poljske razmere, je v statutu zapisano, da je ta sindikat »neodvisen od organov državne uprave in političnih organizacij.«

Kot aneks statuta je priloženo tudi celotno besedilo prvega dela sporazuma v sedmih točkah, ki so ga v Gdansk 31. avgusta 1980 podpisali mednarodni stavalci komiteji in vladna komisija. S tem dokumentom so se novi sindikati obvezali, da bodo spoštovali načela socialističnega sistema in ustave, vodilno vlogo partije v državi in poljske mednarodne zveze.

Vlada je jamčila, da bo zagotovila »popolno spoštovanje neodvisnosti in samoupravnosti novih sindikatov« in jim ustvarila pogoje za delovanje »na področju varstva interesov zaposlenih ter ureditve njihovih gnotnih, družbenih in kulturnih potreb.« Novi sindikati ne smejo biti predmet nikakršnih diskriminacij, lahko se svobodno razvijajo, imajo lastna glasila in založniško dejavnost, organizirajo lahko lastne raziskave in analize delovnih ter življenjskih pogojev delovnih ljudi.

Ker so v aneksu našteje vse obveznosti obeh strani, »mednarodna« in »državna« jamstva za nemoteno delo in razvoj novih sindikatov, se statut posveča v glavnem uravnavanju notranje

organizacije in programom delovanja NSS »Solidarnost.«

Vsepoljska organizacija

»Solidarnost« si je (ne brez odpora) priborila pravico do delovanja na vsem poljskem ozemlju, sedež pa ima v Gdansk. Vsi člani sindikata so lahko zaposleni, kar velja tudi za najemniško silo pri zasebnih delodajalcih, učence v gospodarstvu, upokojece in invalide. Če nekdo izgubi zaposlitev, s tem še ni rečeno, da ga bodo izključili iz sindikata (kar pomeni, da bo »Solidarnost« v takih primerih ščitila pravice delavca, ki išče novo zaposlitev, se želi vrniti na staro delovno mesto oziroma na njem ostati).

V drugem poglavju so v šestem členu navedeni osnovni cilji:

1. zaščita gnotnih, socialnih in kulturnih interesov članov in njihovih družin,
2. zagotavljanje pravic zaposlenim pri opravljanju poklica, nagrajevanju, socialnih pogojih in varstvu pri delu,
3. usklajevanje razvoja delovne organizacije z interesi zaposlenih,
4. razvoj in zaščita družinskega življenja,
5. krepitev demokracije in solidarnosti v medsebojnih odnosih,
6. ustvarjanje pogojev za dvig strokovne usposobljenosti zaposlenih,
7. vpliv na oblikovanje družbeno-ekonomske politike,
8. aktivno sodelovanje članov pri delu za blagor domovine.

NSS »Solidarnost« zastopa interese svojih članov v stikih z delodajalci, oblastmi in organi državne uprave ter z družbenimi organizacijami in ustanovami. Svoje cilje dosega s podpisovanjem kolektivnih sporazumov o delu, z organiziranjem »sindikalne samopomoči«, s pripravljanjem in vodenjem protestnih akcij, s pravno

pomočjo in posredovanjem v sporih med delavci in delodajalci ter z ocenjevanjem vseh sklepov in predpisov, ki se nanašajo na življenjske in delovne pogoje zaposlenih.

Avtorji statuta so posvetili posebno pozornost negovanju demokratičnega stila pri delu in organizaciji novega sindikata. Tako so vse vodilne funkcije voljene in omejene na dva zaporedna mandata, glasovanje je tajno, sindikalnih funkcij pa ne morejo opravljati ljudje, ki so na vodilnih položajih v gospodarstvu, upravi ali političnih organizacijah.

Regionalno in panožno povezovanje

V skladu z dosedanjim praksom v starih sindikatih zagotavlja »Solidarnost« svojim članom tudi razne oblike socialne pomoči, sredstva in objekte za rekreacijo in odhiti ter varstvo njihovih pravic v delovnem razmerju z delodajalcem.

»Solidarnost« je organizirana v glavnem na regionalnem načelu. Državna komisija s sedežem v Gdansk je zadolžena, da usklajuje delovanje regionalnih organizacij ter jih zastopa na pogajanjih z najvišjimi organi oblasti. Najvišji organ je kongres, v regionalnih sindikatih pa skupščina. Oba se sestajata vsako drugo leto.

V takšni strukturi je zagotovljena popolna neodvisnost delovanja sindikata v podjetju, regiji, panogi ali stroki. Višji organi ne morejo odločati v imenu nižjih ali v imenu vseh članov – njihova naloga je samo izražati zahteve in predloge, ki prihajajo od spodaj. Ta vrsta neposredne demokracije je bila glavni magnet, ki je vse te dni privlačil delavce, kajti šele »Solidarnost« jim je omogočila, da glasno izrazijo svoje nezadovoljstvo in povedo svoja stališča, da si jih dokončno tudi pribore.

Poleg regionalnih predvideva statut tudi panožne in strokovne sekcije. Tako se je »Solidarnost« pridružil sindikat znanstvenih, tehničnih in prosvetnih delavcev, katerega člani bodo pripadali svojim regionalnim strukturam, lahko pa se bodo združevali tudi kot ločena strokovna sekcija.

V šestem poglavju statuta (ki je bilo tudi jabolko spora z varšavskim sodiščem) je uravnano vprašanje stavk, ki se ločijo na »stavke v opomin« in na »ustavitev dela«. Stavka v opomin« lahko traja največ polovico delovnega dneva, ustavitve dela pa je mogoče organizirati v podjetju, kjer pride do spora z delodajalcem. Če so vzroki, ki so pripeljali do tega spora, bolj zapleteni, sprejme sklep o stavki uprava regionalne organizacije.

Predvidena je še »solidarnostna stavka«, ki jo lahko razglasi več podjetij, če želi podpreti pravične zahteve nekega delovnega kolektiva, ki zaradi narave posla ne more prekiniti dela ali pa zadene ob vztrajno kljubovanje delodajalca. Tako ta kot druge uredbe o stavkah so začasnega značaja, ker bo vprašanje prekinitve dela uravnano z novim zakonom o sindikatih.

»Množični« delodajalec

Termin »delodajalec« je dobil z novimi dogodki na Poljskem poseben pomen. Rekli bi lahko celo, da so šele zdaj odkrili v njem pravo bistvo družbenih odnosov, ki so delavcu odrekli pravico do upravljanja podjetja.

Po (dokaj realni) razlagi predstavnikov »Solidarnosti« delavci na Poljskem nimajo opraviti s posamičnim delodajalcem, temveč s celo institucijo »množičnega ali sestavljenega delodajalca.« Za vodenje podjetja namreč ni pristojen samo direktor delovne organizacije: svoje pravice mora deliti z vodstvom poslovnega združenja, ministrom, plansko komisijo, pa tudi s partijskim komitejem. Predstavniki »Solidarnosti« so pravočasno dojele, da morajo sodelovati prav s takšnim »množičnim delodajalcem.«

V tej luči je treba gledati na vztrajno zahtevanje novih sindikatov, naj jim bo zajamčena neodvisnost od organov uprave in političnih organizacij. V poljskem sistemu je namreč partijski komitej del »vladajočega štirikotnika« (doslej so ga sestavljali: direkcija, partija, sindikat in konferenca delavskega samoupravljanja).

Novi sindikat zatorej želi ohraniti pravico do vpliva na vse člene odločanja, ki skupaj sestavljajo »množičnega delodajalca.« Za zdaj se je »Solidarnost« odločila za metodo kontrole, pri kateri neposredno sodelujejo vsi zaposleni. Pod to kontrolo sodi tudi organ delavskega samoupravljanja, ki je bil v dosedajni praksi odpujen, kot predstaviška institucija brez pravega vpliva na poslovanje in razvoj podjetja, ki ni bila dovolj povezana z svojo bazo.

Ilija Marinković

Ščuke pa ni, ščuke pa ne

Ta spolzki predmet norčevanja

Ob koncu televizijske nadaljevanke Toneta Partličja

Televizijska nadaljevanke Ščuke pa ni, ščuke pa ne Toneta Partličja, ki ga »bije« glas, da rad streže nezahtevnemu, z lepimi umetnostmi neobremenjenemu in ob osmih zvečer navadno že utrujenemu ljudstvu, je po šestih tednih svojo sporočilno krivuljo zavijala navzdol, proti trdim tlom. Le-ta so polna kotanj, tolmunov (mračnih, toda z bistro in hladno vodo), mlak, ampak dlje kot do gleženjev ti blato vendarle ne seže.

Junaka, ki je skupaj s klobukom in kravatno vrgel v jarek tudi dober del mladostnega poleta in donkihottstva, je v zadnjem posnetku kamera ustavila v trenutku, ko dvigne roko. Da bi ustavil avto, seveda. Čeprav bi prav lahko šel tudi na avtobus, če je bil res namenjen nazaj v center. Toda takole sam ob podeželski cesti je bil kot plavalca iz jugoslovanskega filma Pokonci, Delfina, ki je zapustila čredo izkoriščevalskih, samozadovoljnih krapov in se odpeljala neznano kam, lepšemu življenju naproti...

No, Partlič se ne zdi tiste vrste človek, ki bi na razne medije navezanim množicam pušal pred durmi njihove zavesti kakršnakoli sporočila. To je pred njim enkrat za vselej storil nekdo drug, velikan med Slovenci, od katerega je vzel le stavek (pravzaprav dva, tudi misel o jastrebu in skubljenju mu je bila tako všeč, da je okrog nje spletel igro), ki je zadostoval, da si zasluži grm z zajcem. Žajčkom, ki je vedno prestrašen in teče cik-cak.

Dokaz za to, da je Ščuka brez sporočila, ki se rado pretvarja in potem kaže osle iz kakšnega kota, je tudi dejstvo, da je serija stekla do konca gladko, se pravi brez intervencij. Vsaj doslej se še nihče ni oglašil, prizadeto so stvar obravnavali le v časopisnih televizijskih rubrikah, pa še tam v glavnem le z estetsko-umetniškega vidika. Skratka, Partlič je mož, ki gre na pošto, ko ima namen komu kaj sporočiti, igre piše iz čistega veselja do življenja, manj do umetniškega poslanstva. Tako je moč o njem soditi po izjavah, ki jih je dal v številnih intervjujih (zanimivo, v času, ko je tekla serija o ščukah, od njega ni bilo slišati glasu, redna rubrika, ki jo ima v časopisu, je druga stvar). In po vtisu, ki ga je ta vražji štajerc naredil na slovenski teve živeli, ko je mimogrede, kot za šalo »priznal«, da je bil svoje dni velik alkoholik; in pri tem sploh ni obljubil, da se bo na vekomaj držal treznih, nikoli več plota.

Zdaj si pa predstavljajte špikerja na ljubljanski teve, ki bi rekel, dober večer, jaz sem ta pa ta, jaz sem alkoholik, oprostite, bivši alkoholik... To bi bil samomor ali pa bi ljudje rekli, hvalabogu, končno eden, ki se ne pretvarja.

O domači, slovenski nadaljevanke je zdaj, ko je njena usoda, vsaj kar zadeva kritike, zapčeta, lahko pisati. Poiščeš in izpostaviš vse, kar je bilo v njej dobrega; nič lažjega. Še posebno, če bi rad bil dobronameren. Pri »gadih«, slovenski filmski ko-

Je Partlič eden tistih slovenskih umetnikov, ki ima na televiziji privilegiran položaj? Ki mu ne gledajo pod prste? Vsi, ki so njegovo Ščuko odobrili za mali ekran, so naredili modro potezo. Pokazali so, da znajo biti širokosrčni, da ne iščejo dlak v jajcih, in seveda priškrnili ščukam in njegovemu avtorju marsikatero bodico, ki bi bila lahko izvenela kritično in ki bi koga tako pičila, da bi poskočil...

mediji, je bilo veliko težje držati z okusom zabave željne množice.

Peter Ternovšek, Danilo Bezljaj, Minu Kjudrova in Janez Hočevar (vrstni red se nanaša na pomembnost vloge, ne na igralški delež) so spodobno zdržali tudi najbolj brezdušno zijanje kamere, ki je imela navado občepti na obrazu igralca, kot da ga hoče osmešiti ali do dna izčrpati njegovo

voljo do igranja oziroma zaigrane pristnosti. Hrabro so zrlj vanjo toliko časa, da je (skupaj z režiserjem) izgubila potrpljenje in se umaknila. Junak nadaljevanke, ki so mu takšne petrékaste vloge pisane na kožo, je v teh tednih postal Ben Quick ali dr. Kildare, no, tolmunski Petreček, če smo pravični. Tako kot je Kjudrova postala nekakšen Kalimero, ki namesto »to je krivica« govori »kako sem jaz nesrečna«. (Njene oziroma Šeligove Lepe Vide, ki jo je TV kazala po ščukah, nihče še omeni ne!) Neizprosni profesionalizem sta (režiserju Jožetu Babiču v brk) skozi vse nedelje negovala Bezljaj in Hočevar. Prvi bi se kaj hitro lahko predal karikiranju (direktorji so v igrah že skoraj spomeniško zaščiteni), drugi pa že zdavnaj izprašanemu komedijantstvu, ki bi mu ga sicer nihče ne zameril, a si je vseeno izbral težavnejšo smer.

Je Partlič drzen? Si veliko upa? Bivšega partizana prikaže kot pijanca, direktorja »centralnega« radia oriše kot človeka, ki nikoli ne utegne več kot dve minuti, celo za ceka ima večih sila malo časa (kar je njegova dobra lastnost), občinsko funkcionario predstavi kot vladarico dežele Tolmunske, ki se vozi z mercedesom le takrat, kadar velmožem iz centra razkazuje nerazvstost svoje občine... In navsezadnje, zdomec, ki gradi hišo, delavca, ki mu jo bo ometel, nikakor ne nagovori po slovensko. Pa nihče ne telefonira.

Klandra (ta roka bo kovala svet, pravi Korunov Jerman Kalandru kovaču in mu ne more dati roke, ker je v prisilnem jopiču), ki v partizanski opravi straši otroke po gozdu in ki so mu za petami miličniki, ki mu seveda ne bodo storili nič hudega, partizana menda ne bodo lovili, spremeni v omladnega glasnika kisle vode, spreobrnjenca, ki si pred tem pokvarjenim svetom tišči robec na nos. Pa nihče ne telefonira.

Sprijenega direktorja, ki ne zna drugega, kot sklicevati sestanke in ki mu nobena ženska ne uide, hišnico, ki ga prosi za svojega Klandra, je podrl za tisto pisalo mizo, v onem kotu in še kje, lepo varno pripelje nazaj na staro vodilno mesto, pa tudi v centralni dokumentaciji je kar lepo cvetel. Pa nihče ne telefonira. Ko vendar vemo, kakšne težave so bile na primer samo s teve Žehnikom.

Je Partlič eden tistih slovenskih umetnikov, ki ima na televiziji privilegiran položaj? Ki mu ne gledajo pod prste? Ki mu povsem zaupajo? Vsi, ki so njegovo Ščuko odobrili za mali ekran, so modro ravnali. Dokazali so, da znajo biti širokosrčni, da ne iščejo dlak v jajcih, in seveda odškrnili ščukam in njegovemu avtorju marsikatero bodico, ki bi bila lahko izvenela kritično in ki bi koga tako pičila, da bi poskočil... Poleg tega je imel moč še to srečo ali smolo, da so njegovo pisanje izročili v roke režiserju, ki se je (nehote?) trudil, da bi morebitne zausne padle v prazno. To je dosegel tako, da je drobne domislice (kot je bila tista s partizanom, ki trdi, da revolucija vendar še traja), ponavljal v nedogled, s čimer jim je spodrežal noge in odrezal glavo. Saj tudi »telefonijada« z različnih forumov, ki so bili pravkar poslušali oddajo radia resnice, se je hitro sprevrila v cirkus, v katerega je bil gledalec sicer pripravljen verjeti, a ko so mu začeli metati v obraz, se je lahko samo še sproščeno smejal. Ingar Bergman na primer ni zadovoljen s ključnim prizorom svojega filma že, če se mu zazdi, da junakinja nima pravega obnava, tako tenkočutne so te stvari s filmi, s televizijskimi igrkami pa prav tako.

Še eno dobro stran so imele Ščuke: v slovenski prostor, za katerega vedno tožimo, da se v njem vrtijo vedno isti igralci, namreč tisti iz »centra«, so poslale gledališko ekipo iz centra, Maribora.

Vesna Marincič

Nadaljevanje s 25. strani

Ameriški državni sekretar John Foster Dulles je razglasil Bandung za »psevdo-konferenco« in ukazal, da se je ne sme udeležiti niti en ameriški opazovalec.

Prav takšna je v Veliki Britaniji sovražnost vlade Anthonyja Edna, ki je prevzel oblast iz rok laburistov. Francija, ki se je komaj dobro znebila indokitske vojne, se je pogreznila v »pacifikacijo« Alžirije. V ZR Nemčiji, v Italiji je brezbriznost popolna.

Zhou Enlai, ki pozdravlja »pogum vseh tistih, ki se nečesto pridružijo blokom« in ki jih je v Bandungu veliko, ima predlog. Zaradi tega bi se tedaj utegnili spremeniti svetovna politika za naslednjih dvajset let...

Takole napove: »Pripravljeni smo se pogajati z Združenimi državami Amerike«. Predlaga »mirovno izjavo v sedmih točkah, vsebujočo načela sožitja, rasne enakosti in pravice ljudstev, da razpolagajo s seboj«.

Ameriška vlada sporoči svoj odgovor prej kot v dveh urah. Razpeča ga po hodnikih konferenčne: odgovor je negativen.

Državni sekretar Foster Dulles, ki ob podpisu indokitskega premirja ni hotel iti v Ženevo, da mu ne bi bilo treba seči v roko Zhou Enlaju, ima vsak predlog »kitajskih rdečkarjev« za »sleparijo«.

Zahoda ni na sestanek s tretjim svetom. Bandung je na naslovih straneh svetovnega tiska, toda ko se prvo vznemirjenje razprši, se analitiki zadovoljijo s tem, da poudarijo »šibkost« udeležencev. Devindvajset držav, ki bojda govorijo v imenu dveh tretjin človeštva, ima komaj 8 odstotkov svetovnega dohodka.

Bandung je »predstava, ki so jo uprizorili prebivalci območja lakote, da bi prikriili svojo bedo«. Bandung je pozabljen. Kot Dien Bien Phu.

Iz tega sestanka, na katerega ni bilo drugega partnerja, se je rodilo toliko tragedij, da sploh ni mogoče izmeriti, kolikšen je poraz zahodne pameti.

Naser je šel v vojno. Izgubil je v. Toda nafta je dobila vlogo, ki jo je napovedoval.

Zhou Enlai je šel v vojno s posredstvom Vietnama in jo dobil. Najprej proti Franciji in potem proti Ameriki.

Nehru je bil zvest Gandiju in ni maral krvi, toda hčeri, ki jo je vzgojil za oblast, je zapustil dediščino razočaranja in nezaupanja do vsega tistega, kar se lahko rodi iz »zahodnega gospodarskega reda«. Pametna in za svobodo odprta Indija, ki bo jutri morda središče sveta z več kot milijardo prebivalcev, ni pozabila te grenkobe.

Tajno poročilo v Bonnu

Prav gotovo je mogoče pogrešiti kavo.

Morda bodo nadomestki iz ječmena, sena ali kikirikija, ki jih živilske tovarne že izpopolnjujejo, sestavljali naš jutrišnji zajtrk.

Ta zajtrk, med katerim boste morda jedli kruhke, opečene na »uvoženi« azbestni pečici, boste opravili pred taletom ali po njej. Toaletto boste opravili pred ogledalom, narejenim iz »uvožene« srebra ali aluminija. Z električnim brivnikom na uvožene litijeve baterije z »uvoženo«

bakreno žico, ali pa z žiletkami iz občutljivih zlitine »uvožene« jekla, volframa in vanadija. Ali pa si boste popravili pričekso s sušilnikom iz »uvožene« jekla. Pri tem boste poslušali poročila s tranzistorja, katerega baterije bodo iz »uvožene« litija.

Šli boste zdoma, oblečeni v »uvoženo« volno ali bombaž, še prej pa znižali temperaturo centralne napeljave, katere »uvožene« bakrene cevi polnijo radiatorje, narejene iz »uvožene« niklja ali kroma.

Dežuje. Žleb iz »uvožene« pocinkane pločevine se leskeče. Metro? Avto?

Avto. Vžig je že pravi proces. Nekaj, kar se dogaja med akumulatorjem, »uvoženi« litijem, manganom in svincom, obdanimi z »uvoženi« ploščami antimona.

Avto zakašlja in vžge. Zaradi katalizatorja v izpušni cevi, narejenega iz »uvožene« platine, plini, ki nastajajo v motorju, manj onesnažujejo ozračje. Toda dva malomarna vozniška sta stisnila vaš parkirani avto, tako, da morate manevrirati, pri čemer odbijati iz »uvožene« kroma večkrat trčijo drug v drugega. Naposled spravite na cesto izdelek iz 300 ton »uvožene« surove železne rude (toliko je treba za en avto), vendar pri tem opraskate nekaj iz »uvožene« svinca narejene barve na desnem blatniku.

Bolje bi bilo, če bi sedli v vagon podzemске železnice ali v avtobus, ki sta narejena iz »uvožene« aluminija.

Naposled ste v dvigalu, negorljivem zaradi »uvožene« antimona, s katerim se pripeljeta v nadstropje, kjer je pisarna, v kateri delate.

Telefon (slušalka z »uvoženi« aluminijevimi opnami, žice iz »uvožene« bakra) dela, toda nebo je tako oblačno, da ne vidite pisati. Prižgete žarnico, katere nitka je iz »uvožene« volframa, ali neonsko luč, narejeno iz »uvožene« magnezijevega volframa, kadmijskega silikata in živega srebra.

Tipke na pisalnem stroju in glava s črkami so iz »uvožene« jekla.

Papirji čakajo na vaš podpis z nalivnikom z »uvoženi« zlatim peresom in »uvoženi« gumijastim patronom; če pa imate čisto navaden kuli, potem je groglica iz volframa ali vanadija »uvožena«.

Boli vas zob in treba bo k zobozdravniku. Dentist vam bo naredil plombo iz »uvožene« zlata in živega srebra. Temu se pravi amalgam.

Gotovo ste ljubeznivi možki ali pa prezaposlena ženska, zato se na poti domov ustavite v Speeriji, kjer kupite »uvožene« sardine, tunino ali kakšno drugo konzervo, narejeno iz »uvožene« kroma in kositrja. Dve tretjini tega uvoza v Evropi gre v proizvodnjo konzervnih škafel. Sadni sok? Ne, ne v konzervi. Brali ste, da z »uvoženi« kadmijem prevlečene konzerve povzročajo raka. Brali ste v časopisu, katerega papir je uvožen.

Ko se znajdete v prometni gneči, si mislite, da bi bilo bolje, če bi se peljali s kolesom, kot pa da kurite »uvoženi« bencin, saj dandanes delajo tako lepe bicikle iz »uvožene« titana.

Greste po slike, ki ste jih dali razviti, in kupite film, narejen na podlagi »uvožene« srebra.

Medtem se kuha večerja v posodi iz »uvožene« aluminija, daste ploščo na gramofon, katerega glava je iz »uvožene« jekla, bronca in aluminija, igla pa iz »uvožene« safirja ali diamanta.

Ko pride čas poročil, strmite v televizijski zaslon, narejen iz »uvožene« cinka in kadmija.

Zveste, da se je na Severnem morju prevrnila vrtnala ploščad, narejena iz »uvožene« neobija, pri tem pa potegnila v globino nekaj deset tehnikov.

Vse te surovine so navzoče v vsakem trenutku, v vsakem predmetu vsakdanjega življenja. Le kako naj bi prebivalci njihovih držav vedeli, kar komaj odkrivajo njihovih vlad: da so njihova zaposlitev, življenjska raven, bistvo industrije in celo varnost odvisni od nafte in surovin, da je to že prav nadelžno očitno?

Pred dvema letoma je kancler Schmidt naročil poročilo o tem, kakšne bi bile za zahodnomemsko gospodarstvo posledice morebitnega pomanjkanja petih surovin. Ugotovitve so takšne, da jih je vlada prepovedala dati v javnost.

Poročilo pravi, da bi v jeklarstvu, avtomobilski industriji, v letalski industriji in ladjedelništvu izgubilo delo več milijonov ljudi, če bi nenadoma usahnil dotok petih, samo petih mineralov, ki jih ZR Nemčija uvaža iz južnega dela Afrike.

Gre za krom, ki je nenadomestljiv v proizvodnji specialnih jekel; za molibden, potreben za izdelavo negorljivih zlitin, ki jih uporabljajo pri izdelavi letalskih reaktorjev; za vanadij, ki je bistvenega pomena za prevleke palic z jedrskim gorivom; za

azbest, izolacijski material ne le za vesoljske ladje, marveč tudi za zavorne obloge, prevleke akumulatorjev, naftne napeljave; in za mangani, ki ga uporabljajo v metalurgiji za vse aluminijeve zlitine.

Poročilo meni, da bi 30-odstotno zmanjšanje uvoza kroma skozi leto dni tako ohromilo dejavnost, v kateri ga potrebujejo, da bi narodni bruto proizvod padel za 25 odstotkov.

Po tem poročilu je zvezna vlada v juniju 1979 sklenila, da je treba zalogo omejenih surovin povečati tako, da bodo zadostale za eno leto. Zaloga mora s pomočjo državne denarja narediti zasebni sektor. Bundesbank je v to operacijo življenjskega zavarovanja namenila 1,5 milijarde dolarjev.

Če bi le ena izmed petih držav proizvajalk mangana – Gabon, Južna Afrika, Avstralija, Indija, Brazilija – ustavila dobave, bi nastale »v zahodnem gospodarstvu največje motnje«, pravi drugo poročilo, ki ga je na zahtevo ministrstva za industrijo naročila britanska vlada.

Industrijski svet odkriva, da je njegovo življenje odvisno od tretjega sveta in da je življenje tretjega sveta odvisno od njega. Od tistega tretjega sveta, ki mu je dal materialna sredstva za ekspanzijo brez primere, kakršna je bila zahodna ekspanzija v tretji četrtini stoletja in katere sadov ni znal razdeliti. Medtem ko se je na Zahodu življenjska raven podvojila in ko se je povprečen dohodek na prebivalca povečal za 100 odstotkov, se je raven v tretjem svetu povečala po 3 dolarje na leto in na prebivalca. Tri dolarje, 12 frankov na leto.

Prihodnjič: McNamarov krič

Gospodarna poraba energije

Uporabnikov prispevek naj bi bil 25.000 din na KW

Boj za ustrežnejše odnose pri elektrogospodarskih naložbah bo težaven

Eden izmed ciljev naše razvojne politike v prihodnjem obdobju je gospodarnejša poraba energije in surovin. Vprašanje pa je, ali imamo pripravljene tudi ustrezne vzvode, da bomo ta cilj dosegli. V preteklosti smo namreč večkrat lahko ugotovili, da samo želje ne zadostujejo, in da neustrezni, kratkoročni ukrepi povzročajo nezaželene stranske učinke ter naposled še večje neskladje.

V razpravah o energetski politiki se redno srečujemo z različnimi poenostavljenji. Po enem stališču je poglavito varčevanje z energijo, tako rekoč stiskašvo. Značilno za to stališče je postavljanje količinskih ciljev varčevanja, blagovnih deležev in togih količinskih bilanc; pri tem pa se kaj malo ozira na morebitne škodljive posledice takih ukrepov. To stališče je bilo močno navzoče zadnjih nekaj let.

Drugo stališče jemlje energetiko za nujno gospodarsko infrastrukturo in gibalno razvoja, metodološko pa največkrat izhaja iz poenostavljenih računanj stopenja povečanja porabe energije. V najpreprostejši varianti planerji ekstrapolirajo trende iz preteklosti, to je podaljšujejo krivuljo razvoja iz preteklosti v prihodnost. V novem času pa upoštevajo tudi povezave s predvidenim porastom družbenega proizvoda in številu prebivalcev. Pri napovedi porabe se tako ali drugače ekstrapolirajo trendov ne moremo povsem izogniti, nevarno pa je, če predpostavko o povezanosti porabe energije z družbenim proizvodom jemljemo kot edino izhodišče energetske politike. Tako poenostavljanje, ki je kar pogosto, zanima možnost drugačnega odnosa med družbenim proizvodom in porabo energije od že obstoječega.

Ključnega pomena je sistem zbiranja sredstev za naložbe v elektrogospodarstvo. Za skoraj 90 odstotkov sredstev je predvideno, da se bodo zbirala ne glede na to, kdo potrebuje nove proizvodne zmogljivosti. Sredstva bodo združevali uporabniki, največ v obliki energetskega prispevka, ki je postal praktično pribitek k ceni. Združevali pa bodo sredstva vsi porabniki in ne le tisti, ki bodo nove zmogljivosti potrebovali.

V resnici pa so med posameznimi delalci velike razlike, pa tudi za isto deželo se razmerje s časom spreminja. Za kakšne razpore gre pri tem, kažejo naslednji podatki. V Sloveniji smo leta 1977 dosegli okoli 2400 dolarjev družbenega proizvoda na prebivalca, pri tem pa porabili okoli 2,9 ekvivalentne tone nafte vseh primarnih energijskih virov na prebivalca. Torej smo porabili okoli 1,2 ekvivalentne tone nafte za vsakih 1000 dolarjev družbenega proizvoda. Ustrezni kazalec za nekatere druge države je: 1,77 za Kanado, 1,48 za ZDA, 1,27 za Veliko Britanijo, 10,3 za ZR Nemčijo, 0,9 za Italijo, 0,85 za Japonsko in 0,79 za Francijo (podatki za leto 1972). To razmerje je torej vse prej kot konstanta, mi pa imamo glede izboljševanja tega razmerja še veliko rezerv.

Energetika kot enakopravna komponenta gospodarstva

Metoda ekstrapolacije trendov je le del energetske politike, ki energetiko postavlja skupaj z drugo bazično in težko industrijo za osnovno gibalno industrijskega razvoja. Druge sestavine te politike pa zagotavljajo, da se izbrane napovedi uresničijo. S tem se pravilnost politike potrjuje sama, odnosi pa ostajajo nespremenjeni. Ta politika se vrti v nekakem začaranem krogu. Najprej energetiko deklariramo za posebno infrastrukturalno dejavnost, s čimer jo iztrgamo iz spleta drugih dejavnosti. Zahtevamo, da se za izvedbo načrtov, osnovanih na predvidenih ekstrapolacijah, zagotovijo sredstva s posebnim načinom zbiranja. Končno vpeljemo »bilančno disciplino« s tem, da po administrativni poti izdajamo dovoljenja za povečevanje porabe energije, oziroma »energetska soglasja«. Ne glede na stvarne gospodarske učinke porabe energije bomo dosegli, da se bo

poraba povečala v skladu z napovedmi: tisti, ki si bo pridobil administrativno dovoljenje za povečevanje porabe, bo imel viro energije na razpolago tudi brez lastnih investicijskih vlaganj in jih bo v dovoljenem obsegu izrabljal, ne da bi dosti mislil na racionalnost. Napoved se je potrdila in lahko začnemo znova.

Nam in dandanašnjemu času ne ustreza ne ena in ne druga energetska skrajnost: niti energetsko stiskašvo niti ekstenzivni razvoj, ki uporablja subvencionirano energetiko kot eno izmed osnovnih gibal razvoja. Energetika naj bi ne bila niti togi omejitveni faktor z administrativno določenimi kvotami niti subvencionirana infrastrukturna dejavnost. Zelimo gospodarno porabo energije, torej take družbeno-ekonomske odnose na tem področju, ki bodo porabo energije vključevali kot enakopravno komponento v vsakem gospodarnostnem izračunu.

Racionalen, gospodaren odnos do energije in energije lahko dosežemo le, če se tudi na tem področju čimbolj opremo na izračune gospodarnosti in čiste odnose glede prelivanja akumulacije.

Oglejmo si konkretno nekatere instrumente ekonomske politike na področju elektrogospodarstva, ki so doslej zagotavljali nadaljevanje preteklih (neugodnih) gibanj s prelivanjem akumulacije in ki so še vedno, v nekoliko omiljeni obliki sicer, v predlogu »Samoupravnega sporazuma o temeljih plana samoupravnega Interesne skupnosti elektrogospodarstva SR Slovenije za obdobje 1981–1985 in kontinuiteto do leta 1990« (Ljubljana 29. 10. 1980).

»Solidarnostno« subvencioniranje naložb

Program investicij izhaja iz predpostavke, da bo leta 1985 poraba električne energije za 41% večja kot letos (letno povečanje 7,1, odstotno, do leta 1990 pa bi naj se poraba povečala še za nadaljnjih 30 odstotkov (5,4 odstotka na leto v obdobju 1985–1990, oziroma 6,3 odstotka na leto v celotnem obdobju 1980–1990). Prognoza porabe je morda glede na deklarirani cilj prestrukturiranja gospodarstva nekoliko previsoka, vendar morebitna netočnost napovedi ni tako bistvena. Bistvenejše je, da predlog vsebuje mehanizme, ki prognozi dajejo veljavo zgodovinske nujnosti – in ki zagotavljajo, da se bo v veliki meri tudi izpolnila. Ključnega pomena je sam sistem zbiranja sredstev za naložbe v elektrogospodarstvo. Za skoraj 90 odstotkov sredstev je predvideno, da se bodo zbirale ne glede na to, kdo potrebuje nove proizvodne zmogljivosti. Sredstva bodo združevali uporabniki, največ v obliki energetskega prispevka, ki je postal praktično pribitek k ceni. Združevali pa bodo sredstva vsi porabniki in ne le tisti, ki bodo nove zmogljivosti potrebovali. Del sredstev (okoli 10 odstotkov) naj bi se združeval celo iz čistega dohodka ozda, torej ne glede na sedanjo ali prihodnjo porabo električne energije.

Le zelo majhen del sredstev, 10,7 odstotka, naj bi delovne organizacije prispevale v sorazmerje s povečanjem priključne moči. Ravno ta postavka je novost v praksi, saj z dosedanjim načinom združevanja: plašen korak v pravi smeri. V drugem pa ostaja program združevanja sredstev za naložbe pri starem. Delovna organizacija, ki bo želela povečati odjem električne energije, si mora pridobiti administrativno soglasje, od realne vrednosti potrebne naložbe v elektrogospodarske objekte, ki jih potrebuje, pa mora zbrati le desetino sredstev. Drugih devet deset in bodo zbrali vsi porabniki.

Jasno je, da tako »solidarnostno« subvencioniranje naložb v elektroenergetiko ne more voditi k najbolj smotrni uporabi letih. Pri tem nikakor ne gre za majhna prelivanja sredstev, kar lahko presodimo že po tem, da specifična investicija v nove

zmogljivosti elektrogospodarstva že presega 60.000 din na kilovat moči. Projektiranje vsake nove industrijske zmogljivosti bi imelo čisto drugačna izhodišča, če bi bilo treba ta znesek ali dobiček del zneska vračunati v vrednost naložbe, kot pa če lahko računamo, da bo ta sredstva prispeval nekdo drug.

Predlagani popravek za prispevek le kompromisna rešitev

Izrazit primer za škodljivo delovanje sedanjih in predlaganih ekonomskih instrumentov v našem elektrogospodarstvu je sočasna proizvodnja električne energije in toplote v industrijskih toplotnih. Iz družbeno-ekonomskega in energetskega stališča so te naprave zelo ugodne, saj se da koristno izrabiti do 80 odstotkov energije, ki jo vsebuje gorivo. V termoelektrarnah ta izkoristek redko kdaj preseže 35 odstotkov. Za posamezno delovno organizacijo pa je lastna toplotna le izjemoma zanimiva, saj mora za naložbo zagotoviti sredstva sama. Če namesto tega poveča odjem iz omrežja, so za potrebno naložbo v zmogljivost elektroenergetskega sredstva že vnaprej zagotovljena.

Kakšne so alternativne možnosti? Nakazali so jih že sestavljalci citiranega predloga Samoupravnega sporazuma o temeljih plana, vendar zelo sramežljivo. Prvič doslej govori o neposrednem prispevku uporabnikov, ki povečujejo priključno moč, in sicer je ta prispevek predviden za uporabnike na napetostih od 1 do 35 kV, in sicer 5400 din na kilovat. Ta neposredni prispevek predstavlja po tem predlogu le desetiino stvarne vrednosti naložbe. Če želimo doseči bistvene premike v energetski praksi, bi morala biti ta postavka bistveno večja, zmanjšal pa naj bi se pavšalni energetski prispevek, ki se obračunava od faktore za električno energijo. Po tem predlogu pa naj bi se ta prispevek celo povečal v primerjavi s sedanjo stopnjo: za (industrijske) porabnike na 1 do 35 kV od letošnjih 24 odstotkov na 35 v prihodnjem srednjeročnem obdobju. Bolje bi bilo, če bi ta prispevek znižali, na primer na 15 odstotkov od faktore za električno energijo, ter zmanjšali predvideni prispevek odzov iz čistega dohodka s 5 odstotkov na 2, za protutež pa zvišali neposredni prispevek uporabnika, ki povečuje odjem električne energije. Neposredni prispevek bi v tem primeru bil okoli 25.000 din na kilovat, ki je slabo polovico potrebnega naložbenega zneska. Drugo polovico potrebnega naložbenega zneska bi še vedno zbirali po drugih poteh.

Predlagani popravek je še vedno kompromis med stališčem, da je elektroenergetika infrastrukturna dejavnost, to je da so uporabniki teh naložb anonimni in nedoločljivi, ter stališčem, da vendarle gre za povsem znane porabnike, ki uporabljajo električno energijo kot enega izmed vložkov v povsem konkreten in znan delovni proces. Še vedno bi imeli, vendar manj kot doslej, prednost tisti uporabniki, ki bodo povečali svojo proizvodnjo s povečevanjem porabe energije namesto z razvojem tehnološko intenzivno proizvodnjo in visoko udeležbo visokokvalificiranega usvarjalnega dela. Ker pa se bi prednost ekstenzivnih uporabnikov zmanjšala, lahko pričakujemo, da bo boj za ustrežnejše odnose pri elektrogospodarskih naložbah težaven. Elektrogospodarstvo sedanje stanje ustreza, ker zagotavlja preprosto nadaljevanje dosedanjih tokov. Predvsem pa so za prelivanja akumulacije zainteresirani večji porabniki energije, oziroma tiste delovne organizacije, ki načrtujejo svoj razvoj na osnovi ekstenzivne uporabe virov električne energije. Ker so predstavniki teh delovnih organizacij tudi bolj aktivni v interesni skupnosti za elektrogospodarstvo, je vprašljivo, ali je možno doseči pozitivne premike v tej skupnosti sami ali pa bi bilo potrebno posredovanje širše družbe.

Vsaka sprememba družbeno-ekonomskih mehanizmov je tvegana, zato je naravno, da raje ostajamo pri že znanih in preizkušenih rešitvah. Že znanih in morda tudi preživetih rešitev pa se ne moremo togo oklepati. Brez konkretnih sprememb družbenih in ekonomskih odnosov ne moremo pričakovati, da se bosta naša gospodarstvo in družba preobrazila v želenih smereh. Ne moremo pričakovati, da se bodo uveljavili kvaliteten dejavniki razvoja, kot na primer večji delež usvarjalnega dela in znanja, če bomo hkrati obdržali odnose, ki spodbujajo razvoj na nekvadratnih osnovah, kot je ekstenzivna poraba energetskih virov in naložb v energetiko.

Miha Tomšič

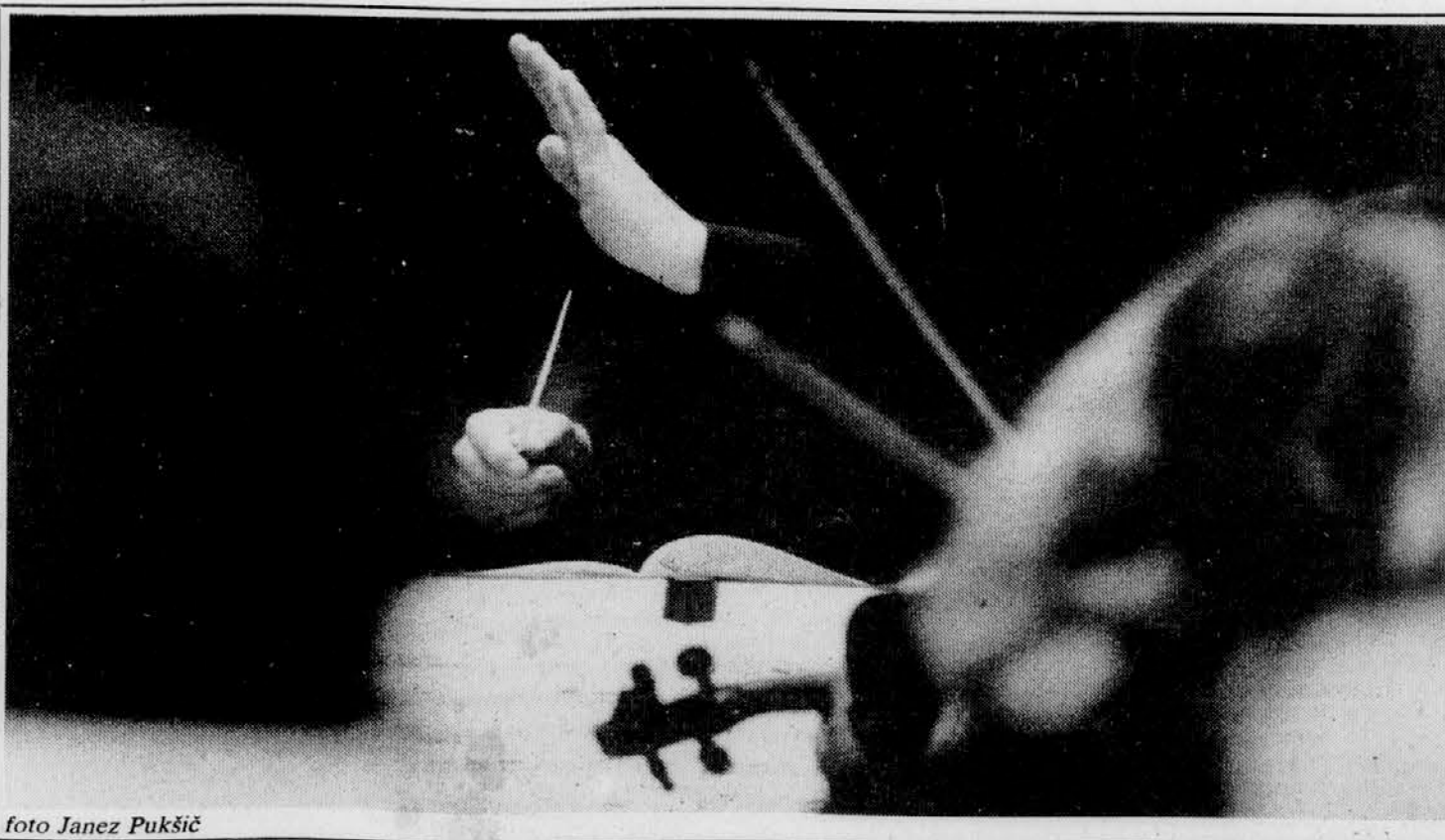

foto Janez Pušič

Slavje v Brnu

Od Prodane neveste do Jenufe

Vpogled v operno uprizorjanje čeških in slovaških gledališč

Letošnji mednarodni festival v Brnu je bil posvečen operni ustvarjalnosti in poudarjalnosti. Brnski Glasbeni festivali se odlikujejo po specialni tematiki, ki je vsakokrat posvečena posebni zvrsti glasbene umetnosti. Letošnji izbiri je botrovala pomembna obletnica: 250 let uprizoritve prve češke opere Františka Václava Mice »Ob priložnosti Jaroměřicah. Prav to prvo glasbeno dramsko delo češkega komponista v češkem jeziku je zgodovinski začetek češke operne ustvarjalnosti.

Slovenci pa letos praznujemo 200-letnico prve slovenske opere »Belin« Jakoba Zupana. Žal se tega pomembnega kulturnega dogodka vse premalo zavedamo, saj nismo bili sposobni organizirati posebne odrske manifestacije, na kateri bi v ta spomin uprizorili vse najpomembnejše slovenske operne stvaritve od začetkov do danes.

Komorna opera M. Wasserbauerja Jamu v Brnu je pod vodstvom dirigenta Jiříja Pinkasa in režiserja Františka Preislerja proslavila ta češki jubilej na operni matineji z rekonstrukcijo uprizoritve prve opere v napol koncertni, napol gledališki obliki z mladimi pevci iz akademije in s sodelovanjem solistov brnske opere. Uprizoritev je bila v grajski dvorani in je vzbudila veliko zanimanje med domačimi in tujimi muzikologi.

V tem zapisu se bomo pomudili predvsem pri predstavah oper čeških in slovaških skladateljev, ki so posredovale dober vpogled v sodobno operno uprizorjanje čeških in slovaških gledališč. Festival je slavnostno odprla priljubljena Smetanova »Prodana nevesta«, zaključila pa Janáčkova »Jenufa«. Prikupna predstava »Prodane neveste«, pod taktirko Jana Sycha, v živahni odrski postavitvi znanega režiserja Václava Věžnika in sceni Vojtěcha Stofe, je vnesla slavnostno razpoloženje v polno dvorano, kjer so poleg domačega občinstva sedeli glasbeni in gledališki strokovnjaki iz Evrope in drugih kontinentov. Predstavo, ki jo je uprizoril ansambel Državne opere v Brnu, je občinstvo nagradilo z navdušenim ploskanjem, zlasti gostujočo sovjetsko pevko iz Voroneža Evelino Solovjevovo, ki je z zvonom soprano in ljubko zunanostjo upodobila vedro, kdaj pa kdaj tudi otožno Marinko, medtem ko je Miroslav Švejša iz Prage v vlogi Janka kljub nekaterim lepim višinam zapustil medlejši vtis. Izvrsten Kecal je bil basist Richard Novák, v mejah realistične komike pa Vašek Josefa Veverke.

Pravo odkritje za tuje občinstvo je opera znanega češkega komponista Zdeněka Fibicha, ki doživlja v domovini pravcato renesanso. Izredno lepa in melodiozna glasba pretresljivo izveneva v svoji tragičnosti. V odlični, skoraj asketski, stilno čisti režiji Karla Jerneka in nekam hladni sceni svetovno znanega scenografa Josefa Svobode je predstavo Národní divadla iz Prage vodil v precizni glasbeni interpretaciji dirigent Zdeněk Košler. Posebna zanimivost tega dela je velika vloga moškega zbora zvočnih in ubranih glasov. Zora Jehličkova

kot nevesta Beatrice, kneginja Isabelle z žametnim altem Věre Soukupove in njuna sinova Don Manuel in Don Cesare, ki sta ju pela baritonist Jaroslav Souček in gost bratislavske opere tenorist Milan Kopačka, so z drugimi solisti tvorili lepo zvočno pestno intenzivnih igralskih umetniških dosežkov. Mizecensko sicer bolj statična postavitev je bila režijsko senzibilno interpretirana od vznešene dramatičnosti, ki je pretresala.

Med najboljših festivalne predstavitev je poleg Fibichove »Messinske neveste« uvrstila nad vse impresivna predstava »Grški pasijon« znamenitega češkega komponista Bohuslava Martinuja v odlični umetniški postavitvi ansambla brnske opere. Vsebinsko »Grškega pasijona« je komponist povzel po romanu grškega pisatelja Nikosa Kazantzakisa. Kompozicija je po glasbeni in dramaturški strukturi bliže oratoriju kot operi. V delu podčrtana etična ideja se izraža v pravičnem boju revežev in ponižanih ter njihovemu uporu proti nečloveškemu ravnanju bogatinov, ki jim je razen egoizma tuje vsako čustvovanje. Kot bi zmogla vsebina zavesti komponista v romantično razpoloženje, se je Martinu izognil vsakršni konvencionalnosti velike romantične opere in ustvaril mogočno glasbeno dramsko delo.

Predstava je po glasbeno poglobljeni interpretaciji dirigenta Jiříja Pinkasa in vizredno profilirani režijski postavitvi inventivnega režiserja Ilje Hylasa v impresivni sceni Otakarja Schindlerja, predvsem pa po zaslugi režiserja, izvenela kot podoba kolektivnosti, ki so jo solisti in zbor sestavno vgradili v mogočno fresko, prepleteno z odličnimi pevskimi in igralskimi stvaritvami. Prav vsi so prispevali k umetniškemu deležu veličastne uprizoritve, vendar omenimo vsaj Jiříja Přibyla kot Manoliosa, Václava Halša kot Grigorisa in tempermentno Zdeno Kareninovo kot zapeljivo Katarino.

Veliko zanimanje je bilo za najnovejšo opero znanega sodobnega slovaškega komponista Jána Cikkerja »Razsodba«, v uprizoritvi slovaškega Národného divadla v Bratislavi. Libreto sloni na literarni predlogi znane Kleistove novele »Potres v Čilu«. Opera prikazuje zgodbo dveh mladih ljudi, ki ju je fanatična množica obsodila kot krivca potresa, češ da sta ga izzvala s svojo pregrešno ljubeznijo kot kazen božjo. Sovražstvo sodre se stopnjuje do nepremišljenege obsojanja in na koncu opere zaljubljenca linčajo. Potres, zgodovinsko dejstvo iz 17. stoletja, in zgodba, ki se spleta ob njem, je komponistu, hkrati

tudi libretistu, nudil možnost, da obsodi vsakršno nasilje nad vsemi, ki se ne morejo braniti, kar v prenešenem smislu aludira tudi na sedanje aktualne razmere v Čilu. Barvita instrumentacija opere je pod suverenim dirigentskim vodstvom Ondreja Lenárdy vodila orkester in pevce z obvladanimi lepimi glasovi, med katerimi sta izstopala interpretata mladih zaljubljenec, Marta Nitranová kot Isabel in Peter Oswald kot Lorenzo. Enakovredno so se jima pridružili pevsko in igralsko s čvrsto izklesanimi liki Juraj Martovík kot Don Henrico, Juraj Hrubant kot vodja kaznilnice Carlos, med ženskimi liki Olga Hanáková kot pestunja Pepita in L'uba Baricová kot samostanska prednica.

Izredno težko nalogo je imel znani režiser Branislav Kriška, ki je v na pol stilizirani, na pol realistični sceni moral premostiti nemajhne tehnične probleme, vzdušje ob potresu, ustrahujoče prikazni itd., kar je s scenografom Ladoslavom Vychodilom gledališko rešil z izredno pronicljivo sugestivnostjo.

Malo je glasbeno dramskih del za mladino. »Igra o operi za male in odrasle Ferda Mravenca« (Ferda Mravljec), češkega sodobnega komponista Evžena Zámečnika, je takšno sodobno delo. Blizu je muzikalu, ki z besedami najmanjših bitij žuželk vsebinsko in glasbeno veselo razgiba občutje mladega in odraslega gledalca.

Po pravilni predlogi Ondřeja Sekora je libreto napisal skladatelj. Z velikim smislom za dovornost je v delu prikazal nastanek ustvarjanja opere, podobno kot v Britnovi operi »Ustvarjamo opero«. Vendar je v »Ferdu Mravljcu« odrski zamah bolj razkošen in širok in sodelovanje otrok in akrobatov številnejše. Lahkotna in barvita glasba je razgibala vse soustvarjalce prisrčnega in prikupnega mladinskega dela, ki se v razkošju melodij, duhovitosti in pravilno prijetnega komedijanstva kar koplje v barviti skali pravcati totalnega gledališča. V čarobni pravilni sceni domišljijso izredno razkošnega scenografa Vojtěcha Stofe in v fantazijsko bogati dinamični režiji Alene Vahákové in razgibani koreografiji Luboša Ogouna je dirigent Jan Sych z mladostno razigranostjo vodil predstavo, ki jo je nenehno spremljala ploskanje. Med množico vlog naj omeni mo vsaj ljubko Pikapolonico, ki jo igra, pleše in poje izredno nadarjena mlada sopranistka Markéta Fúsová.

Z opero »Zuzana Voifova« češkega skladatelja Jiříja Pauera se je homogeno predstavil ansambel opere O. Stibera v Olomouci. Po istoimenski zgodovinski komedi Jana Bora je libreto napisal skladatelj in prikrotil zanimivo dramo svojemu ustvarjalnemu glasbenemu navduhu. V tako zamisljenem oblikovanju estetskih prvin je gradil stopnjo človeških razpoloženj bolj čustveno poudarjeno, kot zunanje dramsko učinkovito. Zgodovinsko opero, ki se zgleduje po ljudskem izrazu, je odel z melodiozno glasbo, ki omogoča pevcu izredno pevno izraznost. Solisti Petruška Cimburkova in naslovni vlogi z zvonom dramskim sopranom, Jaroslav Majtner kot rožmberški vojvoda Petr Vok z močnim baritonom, altistka Amálie Kadeččíková kot njegova žena in tenorist Jan Pleticha kot Zuzanin znanj in Ondřej Zachar, da imenujem le glavne protagoniste, so z lepo oblikovanimi glasovi interpretirali vloge z umetniško občutljivostjo, ki so se ji predali prav tako predstavitelji manjših vlog in lepo ubrani zbor.

K enovitosti predstave je prispeval dobro igrani orkester pod vodstvom Reginalda Keferja, ki je s tenkočutnostjo vodil zvočno barvito predstavo z vsemi dinamičnimi finesami, s katerimi je vnesel potrebno razklenjenost v dramatične vzgibe predstave, ki jo je režiser Karel Jenke v ustrezni stilizirani sceni Jiříja Prochaska igralsko interpretacijsko razživel do zlahke umetniške kulminacije.

Čustveno bogate melodije Dvořakove »Rusalk« so ob slikovitem dogajanju pričarale romantično razpoloženje duševnih dramatičnih naspotij ljudi in prirodnih sil. S prav takšno pravilnim občutjem se je lotil ansambel brnske opere te priljubljene češke glasbene pravljice in ji vidnil čarobnosti. Predstaviteljica naslovne vloge Magdalena Blahušáková je s svojo zunanostjo, zvonom glasom in izrazno občutenjem petjem umetniško prepričljivo podala lik nesrečne Rusalk. Izvrsten lik povodnega moža je dramatično podal odlični basist Zdeňek Kroupa. Čeprav so se tudi solisti Vilem Prybil kot princ, Libuša Márová kot ježibaba, Jitka Pavlova kot knežica in solisti drugih manjših vlog dobro vključili v predstavo, njihova heterogenost ni izpolnjevala tiste občudovanja vredne enovitosti predstave, kot smo jih sicer vajeni na brnskem odru.

Režiser Ilja Hylas je fantazijsko oživil potek predstave z mnogimi domiselnimi posegi, medtem ko je scenograf Květoslav Bubeník prispeval romantično dojetljivo sceno, ki pa je žal nekajkrat zdrknila v kičasto podobo naravnih lepot ob jezeru. Orkester pod vodstvom Jiříja Pinkasa je igral s simfoničnim poletom in mojstrsko pričaral prelestnost te nesmrtno Dvořakove umetnine.

Festival opernih stvaritev je zaključila slavnostna predstava najuspešnejše Janáčkove opere »Jenufa«, kjer je obdelal značilni utrip ljudskega življenja. Opera sodi v železni repertoar ne le češkoslovaških gledališč, ampak vseh opernih hiš po svetu. Reprezentančna raven predstave brnskega ansambla je blestela v zasedbi posameznih vlog in seve, v dramatičnosti zborov in orkestra pod dinamičnim vodstvom mojstrske interpretacije Jiříja Pinkasa. Klest odrske izvedbe je slonela na tradicionalnosti Janáčkovih del, na katere se je z mnogimi detajli naslonila tudi dramatično poudarjena režija Václava Věžnika. Med solisti sta zlasti blesteli pevki glavnih vlog Elka Miceva iz Sofije, kot Jenufe in priznana češka interpretka Kostelníková praška mezzosopranistka Nadežda Kniplová.

Čeprav je uprizoritev avtentično odsevala utrip vaškega življenja, sta vendarle predimenzionirana scena mlina in notranjost kmečke sobe nekako dušili intimno razpoloženje drame.

Emil Frelih

Iz tujega tiska

Malezijska federacija med Meko in Pekingom

Odnosi med Malajci in Kitajci pogojujejo ravnanje Malezije v kriznem prostoru jugovzhodne Azije

Položaj, ki je nastal v jugovzhodni Aziji po vietnamski intervenciji v Kampučiji in z napetostjo na kampučijsko-tajski meji, je najbolj pogosto prezentiran na ravni meddržavnih odnosov med neposredno ali posredno zainteresiranimi državami, bolj poredko pa z vidika notranjih odnosov v tej ali oni zainteresirani državi.

Malezijska federacija v tem pogledu ni izjema. Nasprotno, lahko bi rekli, da je najbolj ostro izkristaliziran primer te vrste. Zakaj notranji odnosi med Malajci in Kitajci Malezijske federacije močno pogojujejo angažiranost Kuala Lumpurja v dogajanju, ki se imenuje »kriza v jugovzhodni Aziji«.

Malezijska vlada, v okviru katere sodelujejo malezijske in kitajske elite, se mora braniti na desni in levi, če hoče zagotoviti politiko rase harmonije in odpraviti socialno neenakost. Na malezijski strani se mnogi zavzemajo za to, da bi v Maleziji razglasili islamsko državo, na kitajski strani pa za to, da bi presekali gordijski vozni tako imenovane »nove gospodarske politike« s tem, da bi se naslonili na razredno obarvane analize gospodarskega in socialnega položaja. Ta dva pritiska na vlado, z desnice in z leve, napovedujeta vihar, če se vladi ne bo posrečilo omiliti dosedanje diskriminacije v malezijski družbi.

Lim Kit Siang, generalni sekretar Demokratične stranke akcije (socialistično obarvana), ki ga vlada obtožuje, da izkorišča rasno rivalstvo (med Malajci in Kitajci) v politične namene, takole odgovarja vladi: »Nova gospodarska politika prinaša koristi samo peščici prebivalstva: bogatašem iz vodstva Malezijsko-kitajskega združenja (UMNO). Nova gospodarska politika zagotavlja interese te elite in pri tem izkorišča rasno antagonizme. Nova gospodarska politika v Maleziji pa bi morala služiti predvsem interesom revnih slojev v Maleziji, ki so še vedno v večini in ki jih je najti tako med Malajci kot med Kitajci. Revščina v mestih je večja kot na vasi.« Demokratična stranka akcije (DAP), ki zase pravi, da je nad rasami (da so v njej tako Kitajci kot Malajci), je v bistvu še vedno kitajska. Lim Kit Siang priznava: »Zaradi rasnih in verskih predsodkov si razredna zavest še vedno zelo težko utira pot«.

Za Lim Kit Sianga, poslanca iz Malake, ki je okusil zapore zaradi svoje kritike na račun izkoriščanja in zlorabe oblasti, »je nacionalno bogastvo skrajnje nepravilno razdeljeno. Taka razdelitev je bila za pri-

krivanje resničnih nacionalnih problemov in povzročila razsipanje javnih sredstev.« Lim Kit Siang ugotavlja, da je nacionalna blaginja še vedno na trilih nogah, močno odvisna od mednarodne konjunkturo in njenega nihanja. Takole pravi: »Če poznamo hude probleme, ki jih bomo čutili tja do leta 1990 ali še dlje, potem ob tem moramo ugotoviti, da velika večina frustriranih Malajcev v svojih upih za prihodnost išče izhod v ortodoksnem islamu. Na kaj drugega se nimajo opreti. Rivalstvo med dvema razredoma malajske družbe in med dvema koncepcijama islama ima lahko izredno hude posledice. Ne smemo namreč pozabljati, da ni nihče predvideval rasnih nemirov, do katerih je prišlo leta 1969. Vlada je danes prepričana, da je vse v redu, ker pač ni mogoče svobodno izražati javnega mnenja.«

Po mnenju Lim Kit Sianga se položaj zaostrojuje, ker je diskriminacija zajela tudi šolstvo in kulturo. Malajci menijo, da je bila ta diskriminacija neogibna, ker jim pač prinaša koristi. Kitajcem in Indijcem pa se zdi taka diskriminacija nevzdržna, ker so oni plačali stroške zanjo. Ta diskriminacija je danes še večji polarizator za rasno antagonizem, kot »nova gospodarska politika«, čeprav je šolska in kulturna diskriminacija njena posledica. Kitajci in Indijci v Maleziji jo razlagajo kot poskus rasne asimilacije in kulturnega izničenja kitajske in indijske kulturne dediščine.

Z načrtovano in s hoteno diskriminacijo in z omejevanjem vpisov Kitajcev in Indijcev na šole in univerze daje malezijska vlada prednost Malajcem, razen tega pa spremeni šolske programe v izključno malajsko. Po uradnih statistikah je za Malajce rezervirano 64 odstotkov mest v šolah in na petih univerzah, 36 odstotkov pa za druge nacionalnosti, čeprav je Malajcev v Maleziji manj kot 50 odstotkov.

Malajci proti Kitajcem

Taka politika je ena največjih krivic – pravi Lim Kit Siang – kar jih je povzročila »nova gospodarska politika.« Kaznovana

je bila cela generacija mladine, umetno je bil zaustavljen njen razvoj, s tem pa tudi možnost za zaposlitev. Kako naj bi se ta mladina v lastni državi ne počutila kot drugorazredni državljani? Taka politika krši malezijsko ustavo, ki zagotavlja vsem enake pravice za izobrazbo, hkrati pa je napad na vso kulturo, ki ni malajskega izvora. Enako, morda še bolj strogo sodijo o vladni politiki voditelji vladne stranke Malezijsko-kitajskega združenja.

Toda notranji minister Ghuzali Shafie ob tem pove, da so voditelji Malezijsko-kitajskega združenja to politiko sprejeli in se z njo strinjali, medtem ko visoki funkcionar prosvetnega ministrstva dopušča, da so »v vladni politiki na univerzah tudi politični podtoni«. Poudarja pa, da je taka politika nujna, »če hočemo najti za Malajce izhod iz njihove zaostalosti in letargije. Taka politika seveda prinaša tudi tveganje in razne nevarnosti, toda ali ne bi bile te nevarnosti še večje, če bi stvari v šolstvu pustili tam, kjer so bile leta 1969? Malajcem je treba omogočiti, da pridejo iz kmetijskega geta...« Številke, ki jih ta funkcionar navaja, odkrivajo, kako slabo so Malajci zastopani v modernih sektorjih gospodarstva: 10 odstotkov inženirjev, 9 odstotkov arhitektov... Toda vojska in državna uprava sta povsem v rokah Malajcev!

Vladna politika je daleč od tega, da bi zadovoljila vse v Maleziji živčce Kitajce. Ne zadovoljuje pa tudi Malajcev, čeprav je njen cilj, pomagati predvsem njim; Malajci jo imajo za preveč blagohotno glede na nemalajsko prebivalstvo. Mnogi Malajci namreč zavračajo sleherno vladno politiko, katere cilj ni uvedba islamske teokratske države. Zanje temelj enotnosti v multinacionalni državi ni materialna blaginja vseh državljanov, marveč vidijo temelj enotnosti v vseveljavnih normah življenja, kot jih predpisuje islam.

Sveta vojna za teokratsko družbo

Eden od protagonistov razvoja v tej smeri je kandidat islamske stranke na zadnjih volitvah, Subky Latif. Je predstavnik rigorozne in šovinistične struje malezijskega islamizma in prav nič ne skriva svojega občudovanja do iranskih verskih voditeljev; svoje privržence novič predvsem med malajsko univerzitetno mladino. Njegovi privrženci hočejo začeti sveto vojno proti tujemu načinu življenja in mišljenja, proti »pokvarjenosti muslimanskih voditeljev, ki žalijo božjo voljo«, in proti »kitajski nevarnosti«, pod katero je razumeti tako kapitalistično kot komunistično.

Ti privrženci skrajnega islamizma menijo, da je še vedno veljavna ocena, ki jo je leta 1970 postavil dr. Mahathir: »Po uvedbi »nove gospodarske politike« so postali Malajci in Kitajci še bolj šovinistični kot prej. Ne verjamem, da se bo Malajcem kdaj posrečilo, kontrolirati vsaj 30 odstotkov nacionalne ekonomije. Morda jo bo sta kontrolirala vlada in Združena malezijska nacionalna organizacija, ne pa narod. Kitajci bodo vedno delali boljše od Malajcev, in če se jim posreči, priti na oblast, kdo jamči, da ne bodo državnih podjetij izkoristili še v prid?« Subky Latif je naravnost obseden od »kitajske nevarnosti:« Če bi Kitajci prišli na vlado, bi imeli vzvode in možnosti, da bi vladali kdove koliko let. Tudi naravni prirastek ima pri tem svojo vlogo, kajti kmalu bi bili v večini. Vlada bi jim morala vsiliti islam, še preden postanejo večinski narod v Maleziji. Kdo jamči, da Kitajci v Maleziji ne bi odprli vrat Singapuru (v Singapuru so Kitajci v večini), če bi prišli na vlado...? Malajci so revni in se prodajajo Kitajcem (malezijskim seveda). Kitajci iz Malezije, Singapur, Taivana in Honghonga kupujejo zemljo v Maleziji... Kam to pelje...?«

Iz tega zornega kota je videti malajski in malezijski prihodnost dokaj neroznata, posebej če upoštevamo, da med vsemi naštetimi elementi, ki jih navajajo sebi v prid privrženci ortodoksnega islama, LR Kitajski sploh ni bila omenjena. Islamska stranka in njen poslanski kandidat Subky Latif pa imajo v svoji politični zakladnici tudi recept, kako preprečiti katastrofo, ki jo napovedujejo. Izhajajo iz načela, da je džamija edini izhod iz nevarnega položaja. Zavzemajo se za razglasitev islamske države, ki bi v omejeni obliki priznavala pravice tudi drugim veroizpovedim, uvedla bančni sistem brez orožja, v katerem bi

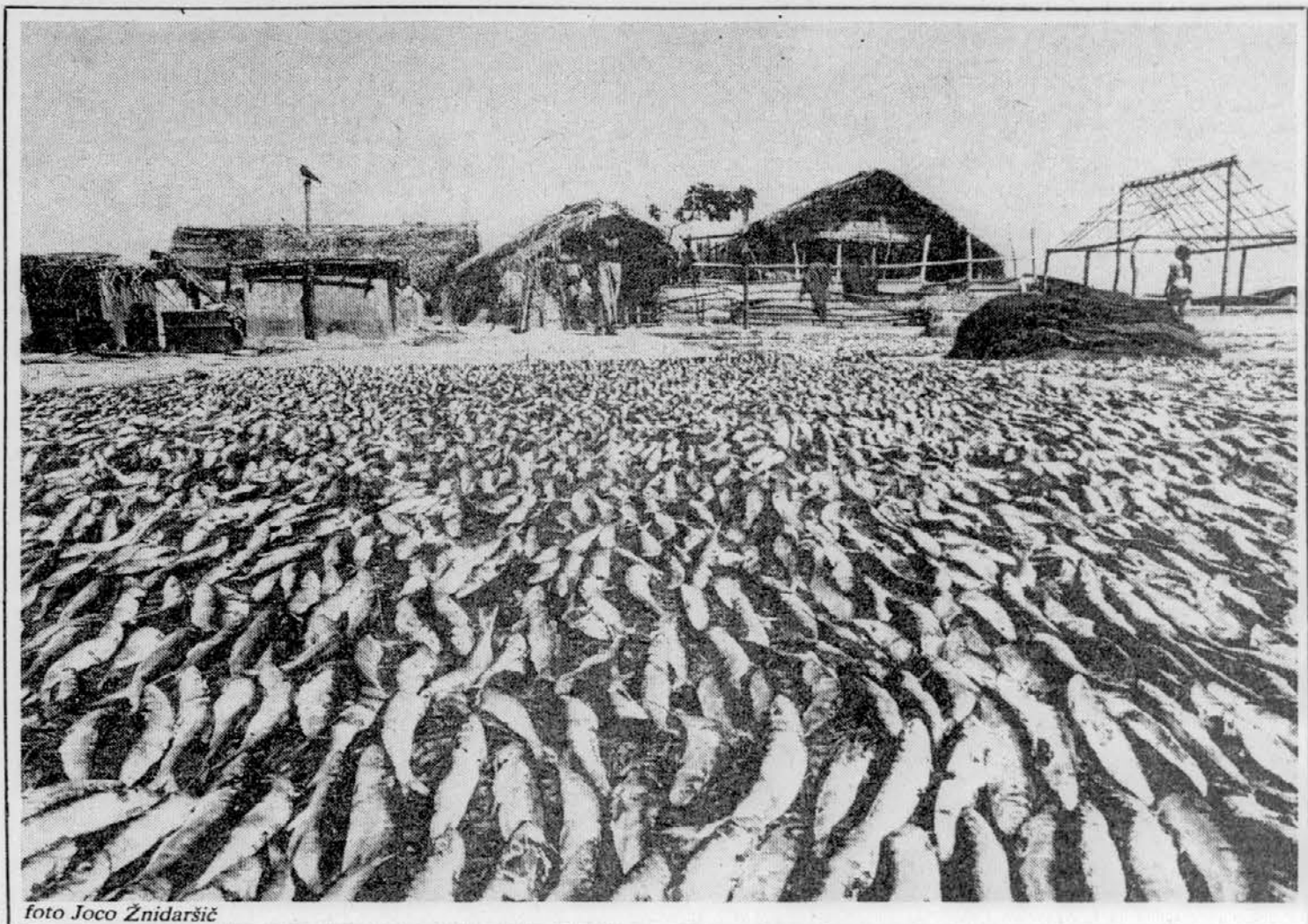

foto Joco Žnidaršič

kmetje lahko dobivali posojila, in vzpostavila na koranu temelječi pravni sistem, v šolski sistem pa uvedla širjenje islama kot najvišji cilj izobraževanja. Subky Latif meni, da bi brez večjih pretresov dosegli, da bi kakih pet milijonov Kitajcev v Maleziji opustilo čaščenje prednikov in ga zamenjalo z islamom, posebej še, »ker jim ta omogoča poligamijo«.

Panislamske struje

Subky Latif zavrača vse pomisleke, češ da je dvomljivo, da bil bil tak razvoj možen, ker so se že vsi dosedanja poskusi v tej smeri končali z neuspehom. Takole argumentira stališče islamskih skrajnežev: »Če bomo prevzeli oblast (islamski ekstremisti), bomo z lahkoto prepričali Kitajce, kajti oblast daje dovolj možnosti za prečiščenje«. O sedanjih voditeljih Malezije pa je njegova sodba takole: »Vsi so pokvarjeni. Islam spoštujejo samo v besedah, obnašajo pa se kot tujci (ne kot pripadniki islama). Njihova dolžnost je, začeti sveto vojno za islamsko družbo, ki bi bila tudi pregrada proti komunizmu.«

Subky Latif išče svoje vzore v Iranu in v Pakistanu, kajti »Saudova Arabija je preveč fevdalna«. Pravi, da je treba proučevati nauk, ki ga oznanja ajatola Homeini. Prepovedati da je treba tujo kulturo in tuje vplive: kapitalizem, alkohol in načrtovanje družine. Tatovom je treba odsekati prst, znova uvesti javno bičanje in kame-njanje prešuštnic. Vse, kar je razloži, je mehanica verskega fanatizma in rusne negotovosti.

K (islamski) moralni obnovi pozivajo številna mislonska gibanja – dakwah – razne islamske sekte in imami. In vendar Kuala Lumpur, glavno mesto Malezije, ni niti Sodoma in Gomora niti pokvarjeno mesto kot Bangkok. Lahko bi celo rekli, da je to dokaj moralno mesto. Po drugi strani pa tudi za funkcionarje islamske stranke velja, da so hudo korumpirani in, podkupljivi, da so torej okuženi z zlom, proti kateremu napovedujejo sveto vojno.

Tej nasilnosti, ki jo zmerni krogi označujejo kot »politično izsiljevanje islamske stranke«, je treba dodati še panislamske

tokove, pa seveda politično, versko in finančno igrjo, ki jo vodijo arabske države. Upoštevati pa je treba še eno dejstvo: Malezija je na »razvodnici« dveh islamskih separatističnih gibanj, tistega na jugu Filipinov in onega na jugu Tajске. Islamski ekstremisti v Maleziji vzdržujejo tesne stike z obema.

Seveda postajajo zmerni muslimani, ki se de v vladi, izredno nervozni. Veliko težje in bolj nevarno je zanje obračunavati z opozicijo, ki vihti v rokah koran, kot s kitajsko opozicijo, ki se sklicuje na ustavo, na deklaracijo o človekovih pravicah ali celo na že pozabi prepuščeno rdečo knjžico Mao-vih misli. Toda varnostne sile včasih nimajo drugega izhoda, kot da se odločijo za nasilno akcijo. To se je zgodilo leta 1978, ko so islamski skrajneži začeli skruniti in uničevati hindujske templje na vzhodnih obalah Malezije.

»Božji zanesenjaki«

Notranji minister ni glede tega v nikakršnih dvomih: »Jasno je, da prihaja danes največja nevarnost od skrajne desnice«, pravi. Vendar ima pridržek: »Če bi bila dežela 80-odstotno muslimanska, bi obstajala nevarnost, da se ponovi tisto, kar se je zgodilo v Iranu. Toda Malajci nimajo niti absolutne večine. Zato islamski ekstremisti nimajo lahkega posla, kajti za njihove radikalne poglede ni dovzetna niti polovica prebivalstva. In prav v tem je moč zmernih elementov.«

V tem, pa tudi v oboroženi in pravni moči obstoječe vlade je torej šansa za zmerno krogo v Maleziji. V petdesetih letih, ko je deželo pretresala komunistična gverila, so namreč sprejeli zakon o notranji varnosti, ki daje vladi široka diskrecijska pooblastila v boju proti kakršnikoli subverziji.

Del vojaških in policijskih sil se je močno angažiral proti gverilcem, ki pod vodstvom malezijske komunistične partije prihajajo s tajskega ozemlja v Malezijo. Če velja, da v Maleziji mnogi obračajo pogled proti Mekki, velja tudi to, da je ta gverila obrnila svoje poglede proti Pekingu. Toda njihov položaj je veliko težji kot položaj »božjih obsedencev«, se pravi islamskih ekstremi-

stov. Malezijska komunistična partija je bila v zadnjih letih zdesetkana v spopadih z vladnimi silami, oslabilo so jo notranje razprtije, zaradi rasne polarizacije med Kitajci in Malajci pa slabi tudi njena odmevnost v množicah. Razen tega pa so na njeno moč slabo vplivale tudi spremembe v kitajski zunanji politiki, ki daje meddržavnim odnosom prednost pred odnosi med partijami.

Razen tega je tudi malezijska komunistična partija občutila zaostritev nasprotja med Kitajsko, Sovjetsko zvezo in Vietnamom, kajti tak razvoj v »malem trikotniku« Peking-Moskva-Hanoi je prisilil Kitajsko, da je začela iskati državne (ne partijske) opore v neposredni sosesčini. Kljub novi orientaciji kitajske diplomacije pa se Kuala Lumpur še vedno boji Kitajcev, tako svojih kot tistih iz LR Kitajske.

Malajci se boje, da bi prišlo do pretresov v njihovi družbi, zato z nezaupanjem gledajo na vse, kar pomeni krepitev kitajskega vpliva v jugovzhodni Aziji. V Kuala Lumpuru prevladuje ocena, da Peking poskuša pritegniti države ASEAN v antisovjetsko politiko, hkrati pa se hoče odreči podpori malezijski komunistični partiji, ki jo imajo v Maleziji za »kitajsko peto kolo«. Številni Malajci so namreč prepričani, da se »prekomorski Kitajci« še vedno identificirajo z LR Kitajsko. Dokaj hladen sprejem, na katerega je leta 1978 naletel v Maleziji Deng Xiaoping, in prepoved malezijskim Kitajcem, da bi potovali v LR Kitajsko, oboje po svoje osvetljuje malezijski strah pred Kitajci.

Najbolj zgovorna epizoda iz tega konteksta pa je »žurnalistični incident«, do katerega je prišlo 15. marca letos, ko je kitajski zunanji minister Huang Hua obiskal Kuala Lumpur. Vsi listi v malezijski prestolnici so takrat kot prvo novico dneva objavili, da so bili obsojeni na smrt trije Kitajci, ki so ubili dva policijska oficirja, tako da je informacija o prihodu kitajskega zunanjega ministra – prišel je zaradi pogovorov o kampučijskem problemu – zbledele kot obrobni dogodek. To je bilo zgovorno svarilo »vsem Kitajcem, da bi jim prišlo na misel, da bi spreminjali obstoječi red v Maleziji«.

Roland-Pierre Parignaux,
»Le Monde«, Pariz

Artur Rubinstein: Spomini (3)

»Koliko klavirjev ste že uničili?«

Po poletnih počitnicah, ki sem jih preživel v Deauvillu in v Benetkah, sem se spet vrnil domov na Montmartre. Pripravljal sem se na jesenko sezono. V Pariz je prišel Richard Ordynski in mi povedal, da pride velika skupina poljskih igralcev, ki jih je najela filmska družba Paramount, da bi sinhronizirali enega svojih največjih uspehov.

Imam imenitno idejo, Artur, mi je rekel. »Prihodnji teden imamo prost dan. Čudovito bi bilo, če bi priredil kosilo za naše igralce, ki jih tako občudujem.« To je bilo res. Med njimi so bili trije ali štirje moji najljubši igralci in igralke, ki sem jih videl v gledališču na Poljskem. Poklical sem glavnega služabnika Frančisa in vprašal, ali bi bilo mogoče prirediti kosilo za ducat ljudi. »Seveda, vreme je še lepo in na vrtni bi bilo mogoče

postaviti veliko mizo.« – »No, če je tako, Richard, jih povabi v mojem imenu, vendar ne pred drugo uro. Jedačo bo treba naročiti na vseh koncih in krajih in sam bog ve, koliko časa bo minilo, da bodo vse pripravili in mi pripeljali.«

Dva dni pred kosilom sem imel polne roke dela s pripravami. Hotel sem, da bi bil obed razkošen: pri Priueru sem naročil jagoste, pri Larueju rakce, torte z jagoda-

mi, ki so bile tedaj v modi, pa pri Edouardu v Rue Daunou. Bil sem zraven, ko smo izbirali vino, vodko, in konjak. François je moral poskrbeti, da bodo pripeljali mizo, stole, posodo in celo kavo.

Bil sem ves iz sebe, ker naj bi prvič doma sprejel goste, pa še igralce, ki sem jih tako občudoval. Na dan kosila mi je ob devetih telefonirala Germaine de Rothschild. »Cher Artur, upam, da niste pozabili na našo kosilo ob pol enih. Bodite tako dobri in ne zamujajte, kajti Edouard mora biti kmalu nato v Banque de France.« Malo je manjkalo, da nisem omedlel. Čisto sem se pozabil, da sem pred dvema tednoma sprejel vabilo na kosilo. Nisem se mogel izgovoriti, zato sem rekel z glasom, ki naj bi bil očaran: »Seveda, ma chère Germaine. Ne bom zamudil.«

Naglo sem se oblekel, videl, da že postavljajo mizo in stole, naročil sem Françoisu, naj pazi na cvetje in telefonira dobaviteljem, da bodo stvari pravočasno pripeljali. Ko sem se opoldne nameril proti Rue Saint-Florentin, sem rekel: »Vse naj bo pripravljeno za drugo uro. Če me še ne bo nazaj, recite gospodu Ordynskemu, da sem telefoniral, da sem zadržan v banki in da pridem vsak hip.«

Tistega dne ne bom nikdar pozabil. Gargantua ne bi mogel pogoltniti vsega tistega, kar sem pospravil. Edouard de Rothschild je bil ne le sladkosec, marveč tudi velik jedec. Pri njem se je jedlo najbolj v Parizu, pa tudi največ. Rad je imel mojo družbo, ker sem cenil dobro hrano in ker se je smejal mojim šalom. Kosilo se je začelo s prekajanim lososom. »Ni slan. Boste videli, da je odličen,« je rekel baron.

Potem so prišle na mizo pečene prepelice, originalna solata iz zelene, krompirja in gomoljke, pa slastna omaka, ki je ne bi mogel opisati. Po tej nebeski hrani so bili na vrsti siri. Baron mi je odrezal velik kos enega izmed njih ter me silil, naj ga pojem, pri tem pa mu pel takšno hvalo, da se nisem mogel braniti. Obed se je končal s parafitom, posutim s čokolado v prahu, domačo specialiteto, ki je ne bi zavrnili niti na smrtni postelji. Bilo je pozno tako za barona kot zame, zato sem ušel kavi.

Ura je bila skoraj dve. Zdrvel sem iz hiše v takši in našel svoje goste na vrtni z Ordynskim, ki je bil že rahlo živčen. François mi je šepnil: »Vse je v redu, gospod.« Posadil sem dve čudoviti dami poleg sebe in Lukulova gostija – zame druga, zanje pa prva – se je začela z razkošnim jastogom v čudoviti majonezi, ravno prav popoprani, da so bili gostje nadvse zadovoljni. Nekaj požirkov vodke je razvozlati jezik velikih igralcev in vsako jed so pozdravili s ploskanjem in ovacijami. Steklenice vina so bile v hipu prazne, orgija pa se je končala s konjakom. Lahko rečem, da nisem bil lačen, ko sem vstal iz mize. Še danes me mine tek, če se tega spomnim.

Nekega dopoldneva v Londonu je pozvonil telefon in očarljiva mlada ženska, ki sem jo srečal na nekaj sprejemih, me je povabila na dokaj nenavadno večerjo. »Ne vem, če se me spominjate,« je rekla. »Sem Audrey Coats.« Le kako bi jo mogel pozabiti, ko pa je bila ena največjih londonskih lepotic! »Štirje bomo z velškim princem in moji prijateljico Dudley Ward.« Potem mi je še povedala, kateri dan, kje in ob kateri uri bo večerja.

»Z veseljem sprejemam imenitno povabilo, zlasti še iz ust dame, ki jo tako dolgo občudujem,« sem rekel. »Vendar me nekaj le skrbi. Ali velški princ res ljubi glasbo?« Zaslišal sem njen smeh. »Nihče na svetu je ne mara manj kot on. Toda o vas sem mu povedala toliko zanimivega, da bi se prav rad seznanil z vami.«

Tista večerja je bila res pravo pravcato presenečenje. Pričakoval sem, da bom spoznal tipičnega Angleža, prestolonaslednika, alergičnega na tujce, in človeka, ki se spozna na glasbo kot zajec na boben. Toda namesto tega sem odkril kozmopolitskega mladeniča, ki je prekipel od življenjske radosti.

»Prosim, ne zahtevajte mojega mnenja o Wagnerju. O njegovi glasbi ne vem ničesar,« je rekel princ, potem pa se je nasmešnil in rekel damama: »Vem, da vas zanima edino to.« Po takšnem uvodu je postal zelo prijeten. Po prvem požirku šerija sem se zabredel v svoj stari greh, torej v pripovedovanje šal in anekdot, ki jih je poslušal tako pozorno kot še nikoli noben Anglež. Tudi dami nista bili prikrasani za smeh in na koncu večerje je princ predlagal, da nas pelje v variete, kar je bilo tedaj zelo v modi. V gledališču je čakala zanj rezervirana loža. Pričakoval nas je priboičnik, sicer očarljiv gentleman. Predstava je bila imenitna in princ se je kdaj pa kdaj tako glasno zakrohotal, da se je moral priboičnik skloniti k njemu ter mu šepniti, da bi se ljudje v sosednjih ložah utegnili pritožiti, to pa je princa spravilo v še bolj groмки smeh.

Večer smo končali v klubu Embassy in veselo plesali. Čeprav sem snob, moram priznati, da me je večer zelo razveselil.

Toda veliko je bilo moje presenečenje, ko sem dan po svojem koncertu v Brightonu dobil brozjakov: »Njegovo kraljevsko visočanstvo princ velški vas vabi na večerjo drevo ob 20. uri v St. James Palace«. Podpisal je bil priboičnik. No, no, je bilo vse, kar sem mogel reči. Skočil sem na prvi vlak, da bi se lahko pravočasno preblekel in prišel v palačo ob določeni uri.

Večerja, pripravljena za iste štiri ljudi, je bila le nadaljevanje popeljne, razloček je bil le v tem, da smo sedeli v jedilnici, v kateri je toliko angleških kraljev metalo kurje kosti čez ramo. Princ je bil ljubezniv gostitelj, pazil je, da so bili kozarci vedno polni, in mrmraje je ukazoval lakajema. Spet me je čar naše male skupine čisto prevzel, poudariti pa moram, da sta bili dami nadvse očarljivi, pametni in duhoviti. Toda tokrat sta naju po večerji pustila sama s konjakom in cigaro. Med najinim pogovorom na štiri oči se je princ izkazal kot sijajen poliglot. Pogovarjala sva se ne le v angleščini, marveč tudi v francoščini, nemščini in celo v španščini, kajti z zadnje poti po Južni Ameriki je pobral nekaj besed. Kar naravnost mi je povedal, da je življenje na dvoru zelo dolgočasno in tu-robno. »Rad potujem,« je rekel, »ker se le tako nadam svežega zraka. V naših palačah se kar dušim.« Teh besed sem se spomnil tedaj, ko se je odpovedal prestolu.

Ko sva se pridružila damama, je plosnil z rokami in rekel: »Pojdimo se zabavaj v Embassy!« Plesali in pili smo, še enkrat večerjali in se zabavali v pozne ure. Ob dveh smo odšli iz kluba in nameravali smo spat. Tedaj se je princ obrnil k meni in mi rekel: »Dragi prijatelj, pravijo, da ste dobri na klavirju. Kaj če bi šli v palačo? Lahko bi kaj zaigrali, če hočete.«

Od sobote do sobote

Vse, kar leti, še ni ptič

Nenavadna izpoved – Boj s prikaznimi – Gledanje v tuj lonec

Predsednik beograjske mestne skupščine Živorad Kovačević je prejšnji torek na seji predsedstva mestne konference socialistične zveze naredil korak, kakršnega v vsej povojni jugoslovanski politični praksi še ne pomnimo. Nekatere Beograjčane je s svojim ravnanjem presenetil, mnoge pa vznemiril in razveselil.

Na omenjeni seji, na kateri je tekla beseda o preiskavi zvezi z veliko korupcijsko afero v beograjskem podjetju Beograd-inženiring, je Kovačević dejal, da bi morali od poslovenih zgodb o tem, kdo vse je zapleten v korupcijo – o čemer se po Beogradu v zadnjih dneh na veliko govori – preiti h konkretnim stvarim in ljudem, saj imajo krivci svoja imena. Zatem je na splošno presenečenje vseh navzočih (zanesljivo vemo, da predsednik beograjske skupščine pred tem ni nikomur govoril o vsebini izjave, ki jo bo dal), »da ne bi bil tudi sam načeljen in splošen«, začel govoriti o sebi. Dejal je, da se v številnih zgodbah, ki krožijo po Beogradu, pripoveduje o tem, da so bili tudi on in drugi beograjski voditelji zapleteni v to in še nekatere afele.

Ko pišem te vrstice, še ne vem, koliko so o izjavi, ki je sledila temu, obveščeni bralci Dela, zato naj povem le nekaj splošnih podatkov o vsebini Kovačevićeve daljše osebne izpovedi. Najprej je dokumentirano zanimal vse politične zgodbe o tem, da bi kakor koli sodeloval pri nečednih poslih zaprtih voditeljev Beograd-inženiringa, potem pa je prešel k pojasnili, kako in v kakšnih okoliščinah si je postavil politično hišo v Poreču (o kateri se je govorilo, da je velika 200, 300 ali 500 kvadratnih metrov in da stane 200, 300, 600 milijonov dinarjev, da za zanj dobil posojilo Beobanke, da jo je zgradil Beograd-inženiring, da je uporabil material z gradbišča centra Sava in Intercontinentala). Povrh pa se je govorilo, da mu grade stanovanje na Dedinju ker se je razporočil in se ženi z neko manekenko.

Kovačević je do zadnjega podatka in do zadnjega dinarja pojasnil vse okoliščine, kako je bila zgrajena poreška hiša. Poleg tega je povedal, koliko plače ima (2,4 starih milijona na mesec), da ni dobil niti dinarja prek žiro računa in da ni vzel niti ene dnevnice za potovanje po državi, odkar je predsednik

mesta. Na koncu je še povedal, da se resda mora sprijazniti s tem, da bo, ko se umakne s položaja beograjskega predsednika, njegov mandat ostal v spominu zaradi mnogih slabih stvari, zaradi pomanjkanja marsikaterega blaga, zaradi izgub gospodarstva in zaradi skromnejše stanovanjske gradnje, da pa ne bi nikakor želel ostati v spominu Beograjčanov zapisan zaradi afer in dvomljivih poslov.

Njegovo izjavo so naslednjega dne natisnili beograjski časopisi, istega večera pa so jo objavili tudi v lokalni beograjski oddaji in po televiziji. Kaj naj bi povedali o prvih odmevih na ta zares nenavadni Kovačevićev nastop? Razen tega, da je najbrž vzelo sapo raznim uradnim predstavnikom »struktur« (praviloma nas osepne vse, kar razburka postane vode), je Kovačevićeva osebna izpoved, ob polni odgovornosti, naletela na vse priznanje Beograjčanov, ki spoštujejo svojega predsednika, in bili so zadovoljni, da jim je po številnih spletkah, ki so se širile v zadnjih tednih okoli njega, dal priložnost vnovič se prepričati, da je pošten in spoštovanja vreden človek.

Kot družben pojav ima Kovačevićeva »protikorupcijska« izpoved več zanimivih platí. Govori tudi o tem, da je »čaršija«, to je neuradna javnost, ob pomanjkanju uradnih virov o krivcih v več zgodnjih aferah (društvo publicistov, Beograd-inženiring, Gradsko zelenilo itd.) usmerila vso svojo nepotešeno radovednost in vsekakor v dobri meri tudi umazano domišljijo v to, da bi oblatila in obtožila, brez kakršnihkoli dokazov in argumentov, vse in vsakogar, pa je stlačila v isti koli nedolžne in krive ter ustvarila podobo o splošni korupciji ter moralnem razpadu družbe.

V Kovačevićevem primeru – a tudi pri drugih, ki jih je čaršija po nedolžnem obtožila – je bil to brezpolden boj za opravičilo, saj se je bilo treba borovati s prikaznimi. Nikjer ni javnega, vse podtalno in anonimno. V takšnih okoliščinah je Kovačević menil, da je

zanj in za njegov ugled edini izhod – javna izjava in poziv vsem, da ga postavijo na laž. Čeprav sodim med tiste, ki so ta Kovačevićev korak popolnoma razumeli in ga iskreno odobrvali, pa nisem prepričan, da bi morala biti pot za opravičevanje drugih po nedolžnem osumljenih enaka. Kot je Kovačević že sam dejal v svoji izjavi: »To bi bil žalosten sistem, če bi se moral vsakdo čutiti ogroženega in če bi moral poreči – „Ljudje, saj vendar nisem kriv.“«

In kakšna je druga pot? Očitno ta, ki pelje do nagle in uspešne preiskave ter javne informacije o krivcih, ki ne bo prizanesla nikomur, ne oziraje se na raven ali položaj. Pa še nekaj: uvesti bi morali demokratično prakso, v kateri bi bilo povsem naravno in normalno, torej v ničemer nerazumljivo ali »sumljivo«, da vsak občan javno in dokumentirano na svojem delegatskem mestu ali prek javnih občil zastavi vprašanje o katerikoli postopku ali ravnanju kogarkoli, ne glede na to, kako visoka sta njegova funkcija in ugled. Na tak način bi imel vsakdo, javno in demokratično poklican na odgovornost, možnost prav tako javno in demokratično odgovoriti na obtožbe ali pa samo sumničniti. Smo pravna država in prav zato, ker smo taka država, ni nihče nedotakljiv. Zakaj bi bilo torej potreba razčiščevati afele – resda redke – nekaterih funkcionarjev brez navzočnosti javnosti, kar žal ni bila samo praksa v nekaterih primerih, temveč bi lahko dejali, da je to postalo pravilo, ki seveda ni spodbujalo javne kritike. Živorad Kovačević spodbuja – in to se mi zdi pri njegovem koraku najpomembnejše – pa ne le s svojim ravnanjem, temveč tudi z izrečenimi besedami, h kritiki sebe in svojega dela, vendar – samo javno.

Ko sem se zadržal pri »zadevi Kovačević« morda tudi dlje, kot bi se zdelo umestno, sem tako ravnal samo zato, ker mislim, da ozačuje podtalnega intri-

gantstva ni značilno zgolj za Beograd. Povsod se več ali manj širijo »zaupne zgodbe« o tej ali oni zlorabi tega ali onega človeka. Tako bi nastalo povsem novo ozračje, v katerem bi bila podtalna zgodba in šepetanje na štiri oči obsojena kot sramotno, za socialističnega človeka ali komunista nedostojno početje, javno, argumentirano zastavljanje vprašanja o delu kogarkoli pa bi veljalo za naraven in za zelen demokratični postopek nasproti umazani domišljiji in pogosto zavestno ali nezavedno sovražni dejavnosti, ki namerno ali nehotе zaseje hude dvome o poštenosti vse naše družbe, čemur bi naredili konec brez kakršnihkoli družbenih pretresov.

Tak demokratičen in odkrit dialog bi razen tega pogosto prizanesel mnogim našim ljudem, zlasti vodilnim, od tozgov do federacije, z bridkimi trenutki in osebnimi dramami, ko se morajo otepati s prikaznimi.

★

V beograjskem tisku je bila te dni objavljena vest iz ljubljanskega časopisa Tribune, ki je pritegnila pozornost tako s svojo intonacijo kot tudi z vsebino. Kot je zapisano, je bil v novembrski številki časopisa objavljen nagradni razpis, ki naj bi odkril najbolj razkošno vilo v Sloveniji in hkrati še najbolj revno delavsko ali študentsko stanovanje. Vsakdo, kdor želi sodelovati pri natečaju – in zaželeno bi bilo, da bi sodelovali delavci, je rečeno v vesti, ki jo posreduje Ekonomska politika – naj bi priložil podatke o kraju, kjer vila stoji, fotografijo, skico, število o kvadraturi in podatke o lastniku. Prva misel, ki se pri tem zbudi, je: zakaj samo vile, zakaj ne tudi motorji »honde« in »kavasaki-j«, zakaj ne avtomobili mercedesi in BMW, zakaj ne bi slikali in popisali še tistih, ki kosijo v dragih restavracijah, pa onih, ki nosijo krznenе plašče, in

konec koncev še vseh, ki se oblačijo v najdražje pa v najcenejše srajce? Kot je očitna namera tega razpisa, naj bi ljudi razdelili na dobro situirane nepridiprave in revne poštenjake, zato bi bilo povsem naravno, da bi organizator razpisa povabil k sodelovanju še milico in predlagal nagla sodišča. Seveda so našteje konsekvence in »predlogi za izboljšanje« razpisa – samo groba šala. Vendar pa se človek mora vprašati, h kakšnemu razgovoru in kakemu razmišljanju navajajo predlogi iz tega razpisa. Veliko lažje se je sprijazniti z mislijo, da je do razpisa prišlo dobronamerno, kot pa je mogoče te dobre namene razumeti.

Od kod pri dopisniku gostu, novinarju iz Beograda, zanimanje za povsem slovensko pobudo? Predvsem zaradi tega, ker je verjel, da je »gledanje v tuj lonec« v prvi meri značilnost tistih krajev in miselnosti, katerih predstavnike, kadar pridejo s trebuhom za kruhom v našo najbolj zahodno republiko, mnogi imenujemo, očitno ne ravno ljubeznivo, »južnjake«. In drugič, pisec teh vrstic je bil pred dvema letoma v srbskem mestecu Kraljevu pričal, ko se je neki osumljeni obupan obrtnik, lastnik zasebne družinske vile, demonstrativno polil z bencolom in zažgal in predtem še povabil k temu grozljivemu dejanju vse člane komisije, ki so raziskovali izvor premoženja in ki so ga vse leto mučili (pozneje se je izkazalo, da povsem brez razloga) in pozivali, da predloži dokaze o izvoru premoženja, s katerim si je postavil hišo. Kar zadeva samo institucijo komisij za ugotavljanje izvora lastnine, moramo povedati, da je bilo ob njeni nedavni precej sramežljivi in tihi ukinitvi (mi se vendar nikoli ne zmotimo!) pojasnjeno, da so bili njeni sadiji več kot skromni in da lahko v pravni družbi po takem preverjanju izvora premoženja opravlja delo samo kvalificirana državna inšpekcijska in davčna služba. Kar zadeva uspehe večletnega

dela več sto občinskih komisij, bi bilo morda zanimivo povedati le tole:

Od več kot sto tisoč uvedenih postopkov (uvedenih v večini primerov na anonimne prijave, ki so jih tisti čas upoštevali), je bil raziskan in osumljen skoraj en odstotek vsega odraslega prebivalstva republike. Premoženje je bilo po rednem sodnem procesu odvzeto komaj vsakemu tisočemu osumljenemu, honorarji članov komisije pa so večkratno presegli zaseženo premoženje. Domiselni Srbi, ki jim ne moreš do živga, imajo za tak primer navado reči, da ne kolješ prašiča zaradi ene klobase.

Hočem reči: če smo pravna družba – naj se povrtno spet h Kovačeviću – je na voljo sto demokratičnih in zakonitih poti, da bi odkrili tatu, ne da bi pri tem vso družbo razglasili za tatinsko. Nikoli ne bom pozabil svojega kolega iz nekega beograjskega uredništva, ki je na ves glas podpiral najstrožje racije komisij za ugotavljanje izvora premoženja in navajal kot svojo moralno vizitko to, da nima ne počitniške hišice, ne avtomobila, še dostojne obleke ne! Pozneje, ko se je proslavil kot tako vneti bojovnik za razkrivanje kriminala, se je izkazalo, da hrani v svojem stanovanju bogato zbirko umetniških slik in dragocenih filatelističnih albumov znamk, ki so vredne več kot dve najdražji vili na Zlatiboru, katerih lastnike je preganjal.

Kaj naj bi še povedali v bran nenavadne kritike, ki jo je sprožila akcija tovariškega uredništva, katerega pobude, pošteno povedano, nisem do konca niti pretehtal, zato se odzivam dokaj čustveno. Samo to še, da v letih, ko sem bil še mlad in poln borbenih idej o pravici in poštenju, nisem niti za hipec podvomil, da je vse, kar leti, ptič. Pa ni, verjemite mi, tovariši iz Tribune.

Jug Grizelj

foto Miško Kranjec

čeprav nisem bil vajen igrati v takšnih okoliščinah, vendarle nisem mogel zavrniti prošnje pravega prestolonaslednika, zato smo se vsi štiri odpravili v St. James. Ko smo peljali skozi vhodna vrata, sta hebardista strumno pozdravila. Služinčad je že spala. Kot vsak angleški gostitelj me je princ odpeljal v prostor, kjer bi lahko opravil toaletno in si »napudral nos«, damama pa je pokazal, kjer lahko odloži ta oblečo. Ko je bilo to opravljeno, nas je odvedel v velik salon, kjer sem na veliko presenečenje zagledal vrsto glasbil za jazzovski orkester. V drugem kotu je stal klavir, če ga lahko tako imenujem. Prej bi rekel, da je šlo za kakšen starinski kos pohištva z rezbarijami in s pokrovom, ki je bil poslikan v Watteaujevem slogu. Vsa reč je stala na tenkih nogah v stilu Ludvika XV. Ko je princ videl moje izbuljene oči, je smehljaje se rekel:

»Moja mati, kraljica, je opremila ta prostor in menila je, da se bo klavir ujemal z drugimi dekoracijami.« Dvignil sem pokrov, kajti zanimala me je znamka, prebral sem neznano ime, sestavljeno iz reliefnih bakrenih črk, katerih konice so bile tako ostre, da sem si opraskal mezinco. Princ je dodal: »Poznam zgodovino tega klavirja. Narejen je bil za poroko kraljice Viktorije, zato je jasno, zakaj je tako bogato okrašen.«

Nenavadna reč, ki bi pravzaprav sodila v kakšen muzej, je naredila name precejšen vtis. Odprl sem pokrov, ki se je dal podpreti z negotovo palico, in se brž vprašal, katera skladba bi utegnila izzvati toliko zvoka, da bi zadovoljila nič kaj muzikalno princovo uho. »Aha,« sem si rekel, »dobra, stara Poloneza v As-duru bo ravno pravišnja!« Sedel sem na smešno pručko,

prav gotovo tudi iz kakšne starnarnice, poiskal z nogo pedal in začel igrati. Klavir je sprva zvenel kot kakšen šivalni stroj, ob prvem akordu v fortissimu pa se je zgodilo nekaj strašnega. Desna noga je odpravljala, pokrov se je zaprl s peklenskim trusem, tipke pa, po katerih sem tolkel, so ostale udrt. Pripetljaj je sprožil huji smeh kot katerakoli anekdota, kar sem jih kdaj povedal. Nekaj minut je moralominiti, preden se je princ umiril. »Tako imenitna interpretacija je vredna dobre pijače!« je rekel in prinesel viski, led in sodo ter nam postregel. Šele tedaj je bil toliko pri sebi, da se je opravičil. »Žal mi je, da se vam je to zgodilo, dragi moj. Za vas bi že moral imeti spodobnejši instrument.«

Leta in leta sem se še srečeval z vojvodom Windsorom in vedno me je po prvem pozdravu brž vprašal: »Koliko klavirjev ste še uničili po najinem prvem srečanju?«

★

Pariz je 10. junija 1940 padel v roke nacistov. Predstavljaj sem si, kako bodo preganjali Žide in počeli z njimi prav tako kot drugod v Evropi. Zame je bil to konec sveta. V ZDA je prihajalo čedalje več ubežnikov iz kontinentalne Evrope, ki je bila skoraj v celoti v nemških rokah. Presenečen sem bil, ko sem zvedel, da sta morala Edouard in Germaine de Rothschild na vrat na nos oditi iz Pariza in da sta tam pustila vse, kar sta imela. Krst v zraku sta preživela v strahovitem poletu iz Lisbone v New York. Naselila sta se v Gladstonu in s seboj sta prinesla le malo denarja.

Moja žena Nela ju je povabila v ložo, ko naj bi imel koncert v Carnegie Hallu, kar

je izzvalo nenavaden incident. Nekoč je Nela na sprejemu v Parizu obudovala Germainino obleko. »Prad rada vam jo podarim. Zame je nekam premladostna,« je rekla Germaine. Nela je darilo z veseljem vzela, toda potem tiste obleke sploh ni nikdar dala nase. Zdaj pa je Germaine rekla v New Yorku: »Žal ne morem sprejeti vašega povabila, ker nimam česa obleči.« Nela se je nenadoma spomnila: »Pač, tukaj imate lepo obleko: tisto, ki ste mi jo nekoč podarili!« Dobro delo je bilo nagrado.

Še ena zabavna zgodba s to družino. Prijatelj Gregor Piatigorsky, violončelist, ki se je oženil z Edouardovo hčerjo Jacqueline, je še pred noma odpotoval v New York. Obiskala sva ju v hotelu Pierre, kjer sta imela lep apartma. Veliko je bilo moje presenečenje, ko je v salon prišla Jacqueline s fagotom v roki, naju pozdravila, potem pa začela igrati. »Če bi Rothschildi morda obubožali, se bom preživljala z igranjem na fagot. Zvedela sem, da je v Ameriki veliko povpraševanje po tem instrumentu.« Zamejalemi smo se, potem pa morali priznati, da ne igra tako slabo.

Nekega večera v Ciudad Mexico, kjer sem imel koncert, mi je poljski begunec princ izredno pomembno informacijo. »Poljski imamo možnost priti v ZDA kot priseljenci. Glede na to, da se je priseljevanje iz Poljske popolnoma ustavilo zaradi vojne, so ameriške oblasti odprle novo listo za poljske begunce. To je za nas velika sreča, kajti sicer bi v normalnih okoliščinah morali čakati pet let.«

Novica me je presenetila in sklenil sem brž ukrepati. Druga dne sem na ameriškem konzulatu zvedel, da se moj poljski informator ni motil. Edini pogoj je bil, da se ob

prihodu v ZDA predstavim z družino. Poslal sem brzojavko Neli, ki je ostala v New Yorku, in jo prosil, naj pride k meni z otrokoma. In naposled je prišel dan, ko smo prestopili ameriško mejo z dokumenti, v katerih je pisalo, da bi radi postali državljani ZDA – kar se je zgodilo čez pet let. Kmalu nato smo se naselili v hiši »Carmelia« v Brentwoodu v Kaliforniji. Tam sta se rodila druga dva otroka Alina in Johny.

Znani koncertov sem moral večkrat iz Kalifornije in tamkajšnjega zabavnega in intenzivnega življenja. V nedeljo, 7. decembra 1941 naj bi New Yorku igral Brahmsov koncert v B-duru z Arturjem Rodzinskim. Orkester je že odigral simfonijo, potem pa je bil dolg odmor, med katerim sem se pripravljal, da pojdem na oder. Tedaj je prihitelo nekaj odrskih deincev in Rodzinski, kriliši so z rokami in kričali: »Japonska je v Honoluluju napadla ZDA! Bombardirali so pristanišče in uničili zasidrano ladjevje. Radio je povedal, da je veliko mrtvih.« Bilo je, kot da bi strela udarila med nas, toda koncert se je moral nadaljevati. Rodzinski bi moral povedati občinstvu strašno novico. Ko sem šel h klavirju, mi je šepnil: »Najprej jim zaigrajte „Star Spangled Banner“.« Bili smo v razburjeni dvorani, toda ob himni so se ljudje pomirili. Vsi so stali v pozoru, potem pa so sedli in poslušali Brahmsa. Brž ko je bilo koncerta konec, so ljudje planili k izhodu.

★

Nekega jutra me je prijetno presenetil telefonski klic. Bil je sam Rahmaninov. Tedaj je imel hišo na Beverly Hillsu in povabil naju je na čaj z izrazi, ki so bili zanj nenavadno ljubeznivi in civilizirani. Bila

sva edina povabljenca. Sedel je in se nadvse svetovljansko pomenkoval z menoj.

Nekaj dni pozneje sva priredila večerjo njemu na čast. Povabljenca sta bila tudi Ronald Colman in Charles Boyer z ženama. Za mizo je maestro zanosno izjavil: »Zame je največji Griegov koncert!« Presenetljivo mnenje! Ko sem povedal, da sem ga hotel brž slišati. S kavo so nam postregli poleg gramofona in zavrtel sem prve odise plošče. Poslušal je z zaprtimi ušmi, medtem ko so drugi gostje strmeli vanj. Jaz sem sedel kot gojenec konservatorija, ko je na izpitu. Vse do konca koncerta ni odprl usti. Nato so se veke lenobno dvignile. »Klavir ni uglasen,« je bilo vse, kar je rekel. Toda na koncertu v Carnegie Hallu, ko sem igral isti koncert s filadelfijskim orkestrom, je Rahmaninov med ploškanjem prišel na oder ter tako, da so ga vsi lahko dobro videli, začeli ploškati z visoko dvignjenimi rokami.

Nekoč drugič me je Rahmaninov poklical: »Bi prišli z ženo jutri na večerjo k meni? Samo zakonca Stravinski bosta z nami.«

»Kako? Stravinski?« Nisem mogel verjeti.

»Ah, moja žena in gospa Stravinski sta se zelo spoprijateljili!«

To mi je bilo bolj všeč. Rahmaninov in Stravinski sta na račun drugega izrekli toliko grozot, da si nisem mogel predstavljati, kako večerjata skupaj.

Bila sva malo pozna in prizor je bil že pripravljen: Rahmaninov je sedel na pručici, se držal za trebuh in tarna, da ga boli želodec. Stravinski je korakal po sobi, si

ogledoval knjige na policah, ne da bi ga to kaj pridlo zanimalo.

»Ha, ha, tako, berete Hemingwaya?« je vprašal gostitelja.

»Najela sva hišo s knjigami in drugimi rečmi vred,« je zagodrnjal Rahmaninov.

Ženski sta veselo kramljali v kotu.

Potem smo bili povabljeni v jedilnico. Ko smo posedli, je Rahmaninov po stari ruski navadi natočil vodo iz velike steklenice. Dvignil je čašo, nam pomignil z glavo in zlij pijačo vase. Posnemali smo ga. Nato smo nekaj malega pojedli, vmes pili vodo. Šele nato je pogovor zaživel in postali smo glasnejši. Rahmaninov je pogoltnil nekaj kaviarja, potem pa se sardonično zamejal in rekel Stravinskemu:

»Ha, ha, ha, s „Petrusko“ in „Zar ptico“, ha, ha, pa niste nikdar nič zaslužili!«

Stravinski je postal najprej škrtalen potem pa siv v obraz. Bil je divje besen.

»Kaj pa vaš „Preludij v cis-molu“ in vsi koncerti, ki so bili po vrsti objavljeni v Rusiji? Morali ste igrati, da ste se preživeli!«

Ženske in mene je spreletelo ob misli, kakšna umazana scena se pripravlja med skladateljema. Pa ni bilo nič iz tega. Velika mojstra sta začela govoriti o številkah, koliko bi lahko zaslužila, in zaveda ju je tako prevzela, da sta se po večerji umaknila v kot ter za majhno muzico še naprej sanjala o bogastvu, ki bi ga lahko zaslužila. Ko smo se poslovlili, sta si pristrčno stisnila roko.

poštni predal 29

Nadaljevanje z 18. strani

Delo, 31. oktobra

Odprto vprašanje Cankarjevih Hlapcev

Nekateri glasovi iz občinstva so po premiera Cankarjevih (kot kaže ne več samo Cankarjevih) Hlapcev oporekali režiserja njuni modernizaciji in dodajanju izvirniku.

Andrej Inkret je v sestavku Odprto vprašanje Cankarjevih Hlapcev (s podnaslovom Ali smo priča režiserski samovolji, zlorabi izvirnega besedila?) skušal opravičiti njuna posega v Cankarjevo besedilo. Dvomim pa, da mu je to povsem uspelo.

Po Inkretovem mnenju morajo prihajati »stara« besedila na današnjem gledališkem odru pred nas v čisto posebni svetlobi, da nas s svojimi usodnimi vprašanji ne nagovarjajo več iz celotnega duhovnega kompleksa svoje historične dobe, pač pa v prvi vrsti le še imanentno, iz notranjega obsega svojih dramatičnih formulacij samih. S tem se strinjam, samo če je to res, potem tudi Hlapcem ni potrebna nikakršna modernizacija, saj prihaja dramatikova ideja do izraza iz notranjega obsega njegovih dramatičnih formulacij...

Za izvirno, problemsko uprizoritev, za uprizoritev starega teksta na novo, je potrebna po Inkretu zlasti »kreativna« režija, režija »živega izziva«, ne pa režija »zvesta besedilu« ali taka režija, ki upošteva dramatikove podatke o času, kraju, prostoru in posebnostih dramskega dogajanja.

Seveda pa se tukaj zastavi vprašanje, kdaj je režija lahko kreativna. Ali res samo tedaj, kadar spreminja tekst, kadar dodaja stvari, ki jih avtor ni napisal, kadar izpreminja like...?

Upam si trditi, da je lahko režija kreativna tudi, če je zvesta avtorjevemu besedilu, če ne izpreminja karakterne zasnove njegovih likov, če ne dodaja stvari, ki jih avtor ni napisal. Če je umetniško vitalna, lahko tudi »star« tekst ustvari na novo brez nasilja nad avtorjem. Čeprav skuša Inkret vzeti v zaščito oba režiserja, vendarle priznava, da Hlapcev, kot jih gledamo v obeh ljubljanskih gledališčih »Cankar sam gotovo ni napisal«. Inkret trdi, da obe uprizoritvi sicer obnavljata njihove poglavitve teme, toda obnavljata jih povsem razvidno polemično ali vsaj v nezaupljivem odnosu do izvirnika. (Zakaj nezaupljiv odnos do izvirnika, mi ni jasno?)

Inkret dalje trdi, da je bilo izvirno besedilo po vsem videzu nezadostno, premalo razvidno in notranje konsistentno, da bi ga mogli odigrati tako, kot je zapisano. Obe ma je bilo treba intervenirati, porušiti ali vsaj odločilno spremeniti notranjo logiko in izvirni dramatični red Cankarjeve drame.

Moram priznati, da sem ostrmel, ko sem to prečital! Če je Cankarjeva drama nezadostna (prvič to čujem), če ji je treba izpreminjati notranjo logiko, potem je vprašljivo, ali naj bi jo naša gledališča še uprizorjvala! Če je treba nasilno intervenirati, spreminjati, rušiti njeno dramaturško zgradbo, kaj potem sploh se ostane od Cankarja?

Seveda pa vse to sploh ne drži! Joža Mahnič (dober poznavalec Cankarja) je preprčljivo napisal, da je Cankar sam po sebi vsebinsko dovolj življenjski in dovolj sodoben, oblikovno izrazno pa dovolj mojstrski in razviden, da je nedopustno in nepotrebno vsako moderniziranje in dodajanje.

Zdi se, da je spreminjanje in dodajanje Cankarju potrebno predvsem »kreativnim« režiserjem, ki menijo, da se drugače ne bi proslavili. Tipično je namreč, da si tako imenovani »kreativni« režiserji izposojajo za žrtve skoraj pravila mrtve dramatične, saj se ti ne morejo braniti! Prepričan sem tudi, da Cankar, če bi še živel, takim režiserjem ne bi dovolil, da bi spreminjali njegove drame povsem po svoji. Avtor je brez dvoma oče svojega dramskega teksta. Ne potrebuje samozvanih očimov in botrov, ki bi na njegovem dramskem tekstu izvajali dramaturške in avtorske plastične operacije.

Kot opravičilo za samovoljni poseg v Cankarjev tekst postavlja Inkret na koncu svojega zapisa vprašanje: »Ali ne odkrivamo v silherni umetnični zmerom le tisto, kar moramo (hočemo) odkriti?«

Med »moramo« in »hočemo« je velikanjska razlika. Čeprav je postavil Inkret »hočemo« v oklepaj, pa je ravno ta »hočemo« značilnost »kreativne« režije. »Kreativni« režiserji namreč z intervencijami, z rušenjem in spremenitvijo notranje logike drame »hočejo« dosežati učinke, ki skoraj nikdar niso istovetni s tistim, kar je želel avtor. Ta »hočemo« skriva v sebi številne možnosti za zlorabe in pačenja.

Kaže, da prihajamo v obdobje, ko v gledališču avtor (zlasti če je »star«) sploh ni več pomemben. Je le »žrtev kreativnih« uprizoritev.

in likovnim znamenjem, delež, ki v modernem gledališču pripada tako imenovani kreativni režiji.»

Tu se Inkret moti: v taki »kreativni« režiji sploh niso pomembne »neponovljive žive stvaritve igralcev«, kajti igralec se mora popolnoma avtomatično podrediti režiji, kakor se je tej režiji moral nasilno podrediti tudi avtorjev tekst. Kdo pa v taki režiji sploh vpraša igralca, kako dojema tekst in svojo vlogo? Igralec je v taki režiji zgolj objekt režijskega projekta, in če misli po svoje, zaide v neizogiben spor s »kreativno« režijo.

Zdaj je pač doba »kreativnih« režiserjev in režiser je despot v gledališču. Pravo pot bo našlo »moderno« gledališče le takrat, ko bo igralec postal spet subjekt, enokopraven ustvarjalec (o tem je že pisal v »Sodobnosti« dramaturg Janez Povše, s čigar gledališkimi nazori se popolnoma strinjam), in ne le lutka »kreativnih« režiserjev.

Kljub Inkretovemu Odprtem vprašanju Cankarjevih Hlapcev ostaja vprašanje avtorstva še dalje odprto. Dokler pa je še vedno odprto, bi bilo oportuno, če gledališče, ki po Inkretovi razlagi uprizarja »svojo« polemiko Cankarjeve drame, ne bi natisnilo v gledališkem listu in na plakatu običajnega sporočila: Ivan Cankar: Hlapci, temveč: POLEMKA Z DRAMO IVANA CANKARJA HLAPECI. Tako bi gledalci vsaj vedeli, kaj bodo gledali in kaj lahko od uprizoritve pričakujejo, obenem pa bi bili tudi pravičnejši do Cankarja.

Ta zapis ni niti najmanj naperjen proti režiserjema. Nasprotno, menim, da so njune strokovne in umetniške vrline tolikšne, da bi lahko iz Cankarjevih Hlapcev ustvarila nove, sodobne in izvirne uprizoritve brez samovoljnih posegov v izvirnik.

Dušan Mevlja,
Maribor

Delo, 3. novembra

MLADE DRUŽINE NE BODO IMELE PREDNOSTI

Nekaj podatkov o položaju etažnih lastnikov v informacijo in premislek javnosti, zlasti organom samoupravljanja – še pred sprejetjem zakona o stanovanjskem gospodarstvu in pred podpisom pogodb z etažnimi lastniki.

V Delu z dne 2. novembra smo brali, da je republiški izvršni svet sprejel predlog zakona o stanovanjskem gospodarstvu, med drugim tudi sledeče (citiram): »... da je bilo brez pripomb sprejeto, da mora lastnik stanovanja plačevati del stroškov gospodarjenja s stanovanjsko hišo, stroškov za prenos skupnih delov in naprav v hiši in funkcionalnih stroškov. Te stroške naj bi lastniki plačevali v obliki mesečnih akontacij, vendar bi jih morali določiti s pogodbo med lastnikom stanovanja in skupnostjo stanovalcev.« Zakon naj bi bil sprejet v decembru.

Naj nekoliko osvetlimo položaj današnjih etažnih lastnikov in pojasnimo, kako so sploh postali etažni lastniki.

To so tiste družine, večinoma mlajše, pa tudi samski nameščenci oziroma nameščence, ki niso bili tako srečni, da bi dobili streho nad glavo v družbenih stanovanjih in so si z velikim odrekanjem in varčevanjem za obročna posojila kupili lastno stanovanje v novih hišah, večkrat v blokih. Medtem ko so nosilci stanovanjske pravice stanovali in še stanujejo razmeroma poceni v stanovanjih družbene lastnine, so etažniki vlagali vse svoje dohodke v stanovanje.

Etažni lastniki plačujejo zdaj redno mesečne obveznosti Staninvestu, nadalje davek za stanovanje v 4 letnih obrokih, poleg tega pa večkrat še izdatne račune – določeni odstotek participacije – in račune za popravila, npr. za popravila dvigal, strehe itd. V celoti so morali etažni lastniki plačevati nove radiatorje, montažo, pleksanje in tudi oskrbeti prevoz. Vsa ta plačila etažnih lastnikov so že doslej precej presežala višino najemnine nosilcev stanovanjske pravice, če izdatke etažnikov porazdelimo na mesec in leta.

Še večkrat je težji položaj etažnih lastnikov v starih hišah. To so nameščenci, zdaj večinoma že upokojenci, ki so večinoma po čistem naključju postali etažni lastniki. L. 1960 so bila namreč nekatera stanovanja izvzeta iz nacionalizacije in vrnjena bivšim lastnikom. Ti so jih večinoma ponudili v nakup najprej nosilec stanovanjske pravice, ki so že stanovali v njih, če pa jih ti niso hoteli kupiti, še drugim kupcem.

Tako so ti nosilci stanovanjske pravice končno v samoobrambi in z velikimi materialnimi žrtvami – kredita za nakup starih stanovanj niso dobili – kupili stanovanje, v katerem so stanovali že mnogo let. Upali pa so, da bodo odšli varno ostali in bivali v tem skromnem stanovanju.

Kaj naj zdaj ti etažni lastniki storijo, ko v zadnjem času dobivajo od Staninvesta poleg vseh opisanih dajatev še visoke račune za opravljena dela in popravila, račune, ki pa niso niti najmanj jasni in za katere etažni lastniki niso nikoli prejeli predračunov in niso dali ne soglasja ne svojega podpisa?! V zadnjem času je Staninvest razposlal še terjatve za upravljanje. V večini primerov gre tu za račune za 3 leta

nazaj. In to naj bi plačali vse zdaj etažni lastniki, še preden so sploh podpisali pogodbo.

Vsekakor so se mnogi etažni lastniki znašli v brezizhodnem položaju, saj žive samo od svojih mesečnih dohodkov ali pokojnine, kredita za stanovanje pa ne dobijo. Če bi morali poravnati vse te račune, bi to pomenilo, da morajo svoje lastniško stanovanje ponovno kupiti oziroma plačati.

Jasno je, da tak postopek nikakor ni umesten in da bi bilo treba odnose do etažnih lastnikov ustrezno urediti.

V dnevnem časopisju je bilo že veliko napisane o upravičenosti oziroma neupravičenosti takih terjatev, vendar še ni bila izrečena končna beseda.

Ali ne bi bilo pravično, ne samo socialno in glovsko, da bi bil odstotek participacije za stroške za tiste etažne lastnike, ki samo stanujejo v svojih stanovanjih in ne ustvarjajo s stanovanjem nobenega dobička, znatno nižji kot za etažne lastnike prostora pridobitnega značaja. Etažni lastniki so namreč tudi številni lastniki lokalov, gostinskih, obrtniških itd. Nekateri etažni lastniki pa oddajajo svoja stanovanja in s tem ustvarjajo dobiček, sami pa stanujejo drugje, torej teh stanovanj ne uporabljajo zase. Ali pa so stanovanja celo prazna.

Nadalje se vprašujem, ali ne bi bilo pametneje v sedanjem težkem položaju stanovanjskega gospodarstva etažne lastnike celotno stimulirati, ne pa finančno ogrožati. Marsikdo bi še danes vsem težavam navkljub rad kupil stanovanje v stari hiši, v kateri prebiva, in ga preuredil na svoje stroške, pa ne dobi za to dovoljenja. S takimi prodajami stanovanj bi stanovanjska skupnost pridobila velika sredstva za tekoče vzdrževanje in obnavljanje zgradb.

Tončka Okorn,
Ljubljana

Delo, 31. oktobra in 15. novembra

Vsi jezikovni nasveti in opozorila so bob ob steno

V sobotni prilogi Dela 15. novembra sta se Jakob Rigler in Jože Toporiščić oglasila z nekaterimi pripombami na izvajanje M. Kmecla v Delu 31. oktobra. V zvezi z nastajanjem novega Slovenskega pravopisa zatrjuje pisca, da pravopisna komisija ni razpadla, kakor meni M. Kmecl, nato pa piše: »Iz skupine je sicer izstopil B. Urbančič, ker celotna ostala skupina ni pristala na njegova načela, ki jih je hotel uveljaviti v novem SP in ki so bila mehanično prenesena iz češkega pravopisa in naspolna mišljena in znova dokazuje nezdruživo klimo v delu našega jezikoslovja. Ko sem spoznal, da način vodenja ser pravopisne komisije onemogoča resno delo, nisem videl razloga, da bi še naprej sodeloval na sejah, in sem to v pismu sporočil Inštitutu za slovenski jezik pri SAZU. Med drugimi kritičnimi pripombami sem napisal: »Naše seje potekajo v ozračju, ki je vse prej kakor primerno za kvaliteto delo. Lahko rečem, da nikoli v življenju nisem prisostvoval sejam, kjer bi bilo izrečnih toliko grobosti in žalitve, kjer bi bilo toliko podcenjevanja sodelavcev, kjer bi se tako neakademsko, nestrpnost in v škodo stvari uveljavljale osebne ambicije in v tako nalektrnem ozračju dušila ustvarjalnost.« Z vsem tem sem mislil J. Toporiščića. S takimi stvarmi je mučno prihajati v javnost, toda navedenja je le prav, da si nalijemo čistega vina, zlasti še ker ravno J. Toporiščić najglasneje zahteva, da pravopisna komisija nadaljuje svoje delo. Na seje torej nisem nehal hoditi iz kake užaljenosti, in to dobro vesta tudi pisca, saj sem tudi še potem, ko se sejem vsem več udeleževal, sproti pismeno pošiljal komisiji svoje pripombe h gradivu, ki je bilo obravnavano na sejah. Dodam naj še, da so vse seje, na katerih J. Toporiščić ni bil navzoč, potekale normalno in tvorno. Prazno govorjenje je trditve, da sem izstopil iz skupine, ker ostali člani niso sprejeli mojih načel. Kot sem bil informiran, so nekateri člani zaradi vzdruha na sejah čutili brezplodnost ugovarjanja in se zanašali na to, da bo stvari postavila na pravo mesto javna diskusija po objavi načrta pravopisnih pravil. In katera so bila tista »moja« načela? Tu ni mesto, da bi o tem pisal podrobneje, na kratko rečeno pa sem se zavzel za to, da bodi SP praktični priročnik, ki bo služil potrebam strojeписke in novinarja, dijaka in profesorja, ne pa, da bo na 220 straneh uvoda z znanstvenim natančnostjo in izčrpnostjo obravnaval stvari, ki so bodisi dostopne v slovnici, bodisi povprečnemu iskalcu odveč, da ne govorim o terminih, ki nam jih ponuja, a so domala vsem Slovencem neznani (poved, enodelno enobesedno ime, veliki stavek, zamolk, predložna, levo obrazilo, tonemskost, obpredložne oblike itd.) Zavzemal sem se za to, da poleg starejših izdaj SP pogledimo, kako rešujejo podobne tehnične in vsebinske probleme poljski, češki, slovaški, srbohrvatski in makedonski pravopisi, kajti zavezanost v lastno znanje se rado mašuje. Zlasti pri Čehih sem naletel na nekatere drobne rešitve in opozorila (torej ne gre za načela), o katerih bi kazalo razmisliti.

Mogoče se bosta pisca spet oglasila. Odogovarjal ne bom, ker ne vidim koristi od zavračanja trditve dvomljive vrednosti, ki se jih, kot kaže, ne branita.

Boris Urbančič,
Ljubljana

Delo, 17. oktobra

Spomenika zaletavosti

Res je, da smo v zadnjih letih na celjskem območju zgradili dva avtopoligona; enega v Šempetru v Savinjski dolini in enega v Celju na Ljubčini, to je v predmestju Celja. Avtopoligon na Ljubčini je nujen za nadaljnji razvoj šolanja številnih kandidatov za nove voznike vseh kategorij.

Strinjamo se, da je naš poligon eden od največjih v Evropi. Resnica je tudi, da se v

vseh večjih evropskih središčih ponovno ogrevajo za avtopoligone, kajti simulatorji niso dali pričakovanih rezultatov.

Ne strinjamo pa se s trditvijo Draga Hribarja, da naš avtopoligon ni izkoriščen. Kar dvakrat smo vaše novinarje v Celju povabili na tiskovno konferenco in ogled dela na poligonu, žal pa jim nismo uspeli prikazati našega dela na njem. Takoj moramo povedati, da je naše združenje letos uspešno pripravilo 1700 kandidatov, ki so opravili izpit za voznika v vseh kategorijah. Poleg naših kandidatov pa naš poligon koristijo še kandidati AMD Slavko Šlander iz Celja ter druga združenja s celotnega območja. Skupaj je tako koristilo avtopoligon okrog 3600 kandidatov. Ker pa mora vsak kandidat imeti najmanj 15 ur vožnje na poligonu, preden sme voziti po mestu in ostalih cestah, je bilo tako v prvih devetih mesecih letos na poligonu prevoženih 54.000 ur ali povprečno 200 voznih ur na dan. Če upoštevamo nevozne dni, v nekaterih dneh več, v drugih manj.

Novi avtopoligon na Ljubčini je bil projektiran za razvoj avtošol za prihodnjih 50 let. Tu poleg rednih šolskih ur prijemajo številne športne prireditve v kartingu, spretnostni vožnji, pripravljamo srečanja športnikov, poklicnih voznikov in avtomobilistov, ter mednarodna srečanja in državna prvenstva. Zato ni bojzani, da bi poligon prerasla trava. Celó več, na istem poligonu bomo dogradili še dodatne objekte, ki bodo služili bodočim voznikom in voznikom nasploh.

Novi objekt je zlasti pomemben za vzgojo in šolanje novih poklicnih voznikov težjih vozil in avtobusov. Za tovrstno šolo namreč do sedaj ni bilo v Celju dobrih razmer.

Glede prometa in vožnje v samem mestu pa je treba povedati naslednje: ko kandidati opravijo začetne ure na poligonu – omenili smo, da jih mora imeti vsak kandidat vsaj 15 – morajo vsi kandidati prvič pred komisijo, ki jih pripravi k vožnji po mestu in drugih cestah. Zato lahko vožnjo vseh kandidatov po mestu ocenijo le strokovnjaki strokovnih služb iste občinske skupščine, kot je komisija za varstvo okolja.

Naložba v avtopoligon na Ljubčini, ki je veljala resda 10 milijonov din, se obrestuje. Objekt se vzdržuje sam, kar za marsikateri športni objekt v naši republiki ne bi mogli trditi.

S tem smo želeli sestavku »Spomenika zaletavosti« dodati drugo plat, ki potrjuje, da v Celju ni bilo zaletavosti in da rezultati naših kandidatov potrjujejo upravičenost avtopoligonov, saj se je uspeh zboljšal za okoli 12 odstotkov, odkar koristimo avtopoligon, in to po dejanskih dokazih, ne pa, kot je navedeno v časopisu po mnenju nestrokovnjakov, da ni vidnih rezultatov.

Alojz Čobec, podpredsednik ZŠAM Celje, vodja DS in avto šole

PRIPIS
Številke so impozantne, saj dokazujejo, da je bilo na dan na poligonu kar kakih 17 kandidatov – če se je vsak učil po eno uro. Kolikšen je šele bil promet, če bi oddeli dneve, ko je bil poligon tudi prazen, oziroma sode in lihe dneve? Sicer pa se zdi, da je občinski komite za urbanizem in varstvo okolja imel v mislih predvsem kandidate AMD Slavko Šlander. To društvo namreč ne upošteva splošnega, da njegovi vozniki kandidati ne bodo vozili po cestah prej, preden si ne bodo na poligonu pridobili ustreznega znanja.

Drago Hribar,
Celje

Delo, 4. novembra

Metoda za krašjanje pomenkov po telefonu

V Delu dne 4. novembra 1980 je na drugi strani izšel komaj opazen članek (Metoda za krašjanje pomenkov po telefonu), ki pa govori o pomembni temi: telefoniranju. Članek poroča, da bo od 1. decembra letos začela veljati časovna telefonska omejitev v krajevnem telefonskem prometu. Najprej jo bodo začeli izvajati v večjih mestih po Sloveniji. Omejitev bo tri minute za impulz, vsak impulz pa bo stal 70 par. Tako bo 15 minut telefonskega pogovora stalo 3 dinarje in pol namesto dosedanjih enotnih 70 par za vsak klic, ko cena ni bila odvisna od trajanja pogovora.

Potem ko smo se najprej prepričali, da je velikost članka obratno sorazmerna s pomembnostjo sporočila in da tako velika sprememba žal zasluži manj pozornosti kot kakšna telegrafska novica, smo začeli razmišljati o tem, da bi tudi mi povedali svoje. Zapis je razkril vsi zvijačnici naših poštarjev. Pošta ima namreč že v rokah soglasje (pa ne tistega od naročnikov), zato mora zdaj samo še po indijansko pokazati potrošnikom, da bi zabrisala sledi. To napravi, kako bi le drugače, z vrsto polresnic in paradoksov.

Poštarji pravijo, da »imamo pri nas zelo obremenjene telefonske zveze. V večjih krajevnih središčih je treba štirikrat poizkusiti, da dobiš zvezo« (od kod pošti ta podatek?!). To je »prepričljivo poštarje, da se morajo odločiti na časovno omejitev, če hočejo omogočiti več in boljše zveze in če žele zadovoljiti telefonske naročnike«.

Najprej so »zadovoljili« naročnike z eno največjih cen priključka za novi telefon na svetu. Potem so »zadovoljili« naročnike z najmanj javnih govorilnic v Evropi. Zatem so lani »zadovoljili« potrošnike s tem, da so dvignili ceno poziva za 10 par. Zaradi tega je prišlo do javne ostre kritike v časopisih. Letos decembra pa bodo »zadovoljili« naročnike in potrošnike z neprimerno večjo podražitvijo, pri čemer objublajo samo boljše zveze in nič drugega. Boljše zveze pa bodo, ker bodo baje ljudje manj telefonirali. Zdaj so namreč linije preobremenjene. Zato pa na koncu članka ugotav-

ljajo, da od 173.490 slovenskih naročnikov kar 38 odstotkov ne izkoristi pavšalnih sto impulzov. Torej telefonirajo premalo (in seveda premalo plačujejo). Dalje bemo, da bo pavšal stal 120 din, čeprav ga v resnici zdaj plačujemo po 100 din itd. Neverjetno.

Skratka, na eni strani telefoniramo preveč, na drugi premalo, pošta pa predvsem potrebuje denar, le da tega ne pove. S telefonskimi naročninami se da namreč dobro zaslužiti. Zaradi novega ukrepa v delovnih organizacijah ne bodo nič manj telefonirali, saj je telefon že zdavnaj postal nepogrešljiv del sodobnega komuniciranja, načina dela in tako naprej in tega se ne da spremeniti. Manj bodo telefonirali le privatni naročniki, ki pa so tudi do zdaj, kot je razvidno iz prispevka v Delu, telefonirali premalo. Velika podražitev bo stala našo družbo velikanske vsote, in to ravno v stabilizacijskih prizadevanjih, ob zamrznjenih osebnih dohodkih itd. Linije pa bodo še naprej preobremenjene, saj nismo dobili nobenega jamstva, da bo drugače.

Za tipičen argument nam poštarji postrežejo s primerjavo o zaračunavanju impulzov pri Avstrijcih, Dancih, Švicarjih, Angležih itd., nič pa ne povedo, kakšne so tamkajšnje poštné storitve in še manj o tem, da imajo ljudje tam dva do trikrat višje plače.

Gre skratka za slepomišljenje, ki bi ga lahko prezrli, vendar ga ne moremo, ker bo izdatek za skupnost in posameznike previsok.

Damjan Ovsec,
Ljubljana

Delo, 16. oktobra

Vati za konjske moči

Ob članku Vati za konjske moči, objavljenem v Delu z dne 16. oktobra 1980, dajemo v zvezi z merskimi enotami v učbenikih naslednje pojasnilo.

Zakon o merskih enotah in merilih (Uradni list SFRJ, št. 13, 2, 4. 1976, strani 341 do 352) je začel veljati leta 1976. Sektor za učbenike in učila zavoda SR Slovenije za šolstvo je leta 1979 pregledal vse učbenike za osnovno in srednjo šolo, ki so bili registrirani v katalogu učbenikov za šolsko leto 1978/79. Zavod je obvestil avtorje o rezultatih pregleda in jih zabil, naj uskladijo merske enote z novim zakonom. Svetovalec SŠ, da pri usklajevanju uporabljajo enote SI in izjemno dopustne enote, ne pa prehodno dopustnih enot, ki prenehajo veljati 31. decembra letos. V triletnem obdobju smo vse nove rokopise pregledali in v sodelovanju z avtorji usklajevali merske enote. Ponovno pregled učbenikov, ki so bili izdani letos, pa kaže, da so se pri usklajevanju pojavile težave, na katere so opozorili tudi novinarji.

Pri nekaterih učbenikih smo s korekturami v zvezi s spremenjenimi merskimi enotami tako posegli v tekst, da bo treba na novo postaviti celotno besedilo, to pa pomeni novo izdajo in s tem tudi novo ceno učbenika. V tem prehodnem obdobju je bilo v takšnih primerih bolj smotno odločiti se za ponatis, vzgojno-izobraževalne organizacije pa posebej opozoriti na uporabo novih merskih enot. Dosledna uporaba novih merskih enot je širši problem, ki ne zadeva samo učbenikov.

Zavod SR Slovenije za šolstvo je vnovič opozoril tudi založniške organizacije, da pri vseh ponatisih učbenikov dosledno upoštevajo zahtevo po novih merskih enotah.

Rajko Korbar

urednik učbenikov
na Zavodu SR Slovenije za šolstvo

Delo, 12. novembra

Mnogo je spodrsrljavev, ki terjajo »svoje ime«

Zahvaljujoč poročilu novinarjev pod naslovom Mnogo je spodrsrljavev, ki terjajo »svoje ime« (Delo, 12. novembra) sta javnost in šola za medicinske sestre v Ljubljani bogatejši za informacijo, da »ima šola za medicinske sestre tehnokratsko vodstvo, ki mu je ob podjetniških ciljih interes javnosti deveta brigada. Bogatejši smo tudi za vest o »natezanjih, kje bo stala srednja medicinska šola«, ter za ugotovitev, »da je ravnanje vodstva v stabilizacijskih prizadevanjih celotne družbe nesprejemljivo«.

S čim si je vodstvo šole za medicinske sestre v Ljubljani zaslužilo take obtožbe?

Resnica je taka: že dolga leta delamo učitelje in učenci te šole v komaj znosnih razmerah (v razredih je po 35–37 učencev, pouk v treh izmenah, brez zadostnega števila učilnic in kabinetov, brez telovadnice, garderob itd.)

Ko so si predstavniki družbeno-političnih organizacij in Kliničnega centra v Ljubljani v letu 1974 to stanje ogledali, so dali pobudo za gradnjo šolskega centra.

Ker so naše učence imele še slabše bivalne razmere, smo dali prioriteto gradnji dijaškega doma, in to v okviru akcije za sanacijo dijaških domov.

Ob dijaškem domu je pripravljeno komunalno opremljeno zemljišče za šolo, kot delež, ki ga je h gradnji prispeval Klinični center. Že leto dni popolnoma izgotovljena vsa gradbena dokumentacija upošteva potrebe usmerjenega izobraževanja.

Naša prizadevanja je vseskozi podpiralo združeno delo v občinskih in regionalni zdravstveni skupnosti Ljubljane, v posebni izobraževalni skupnosti, v izobraževalni skupnosti SR Slovenije, ki je tudi zagotovilo vsa potrebna sredstva za uspešno izgradnjo centra. Podporo smo imeli ves čas priprav tudi s strani mladine, njenih organizacij, tudi MK ZSMS.

Le nekaj dni pred sestankom MK ZKS smo bili na izvršnem svetu skupščine mesta Ljubljane obveščeni o prepovedi gradnje. Glede na veliko odgovornost, ki jo ima gradbeni odbor do opravljenega dela in do že vloženih družbenih sredstev (doslej je bilo za pripravljeno dala potrošnih že 3.124.092,20 din) in do namensko dotedajših sredstev, smo zahtevali pismeni sklep o prepovedi gradnje.

Prav tako smo vložili ugovor proti kratkemu obvestilu, da smo pod novimi pogoji prevzela izvajanje programa za zdravstveno varstvo gimnazija Moste. Taka rešitev se nam ne zdi pravična niti razumljiva. Na ta način so nam namreč odvzeti ne samo materialni pogoji za delo, temveč tudi pravica do izvajanja programov usmerjenega izobraževanja zdravstvenih delavcev.

Prve letnike usmerjenega izobraževanja za zdravstveno varstvo naj bi izobraževal učiteljski zbor gimnazije Moste, višji letniki dosedanjih dveh ljubljanskih zdravstvenih šol pa naj bi se došolali na treh lokacijah v Ljubljani. Primera, da bi učitelji in učenci ene imeli kar tri učne postojanke, doslej ne poznamo in bi bil tudi v usmerjenem izobraževanju kaj mogoče spodbuden,

Reformo izobraževanja smo razumeli drugače.

Da bi bila javnost pravilno obveščena o tem, kako »trmasto zavračamo selitev v prostore mošćanske gimnazije«, pa naj osvetli dopis, ki smo ga dostavili ustanovitelju in njegovim strokovnim organom, komisiji za usmerjeno izobraževanje ter komiteju za izobraževanje, raziskovalno dejavnost, kulturo in telesno kulturo:

»Dne 4. novembra 1980 smo bili na sestanku, ki ga je sklical komite za vzgojo in izobraževanje, kulturo, telesno kulturo in raziskovalno dejavnost pri skupščini mesta Ljubljane obveščeni o sledečem:

- da se šolski center usmerjenega izobraževanja na področju zdravstvenega varstva v Ljubljani do nadaljnjega ne bo gradil;
- da je politični aktiv skupščine občine Ljubljana Moste-Polje skupno s kolektivom VI. gimnazije Moste sklenil, da naj bi gimnazija Moste izvajala program zdravstvenega varstva.

Za šolo za medicinske sestre v Ljubljani, Plečnikov trg 1, pomeni ta zamisel neracionalno rešitev iz sle

poštni predal 29

Delo, 5. novembra 1980

Boj proti alkoholizmu spoznavajo tudi šolarji

Vsak dan se srečujemo s številnimi življenjskimi tragedijami, kot so samomori, cela vrsta obolenj, hudih duševnih motenj ali blodenj, kriminal, razveze družinskih skupnosti, kar vse povzroča predvsem alkoholizem. Če pustimo ob strani ogromno vsoto denarja, ki gre za precejšen del invalidskih pokojnin, zanemarimo izgubljene delovne ure samo zaradi posledic nezmerne uživanja alkohola in se spomnimo, da pri nas okoli osemdeset tisoč prebivalcev kronično uživa alkohol, potem že skopi povzetek teh podatkov pove, da za boj proti alkoholizmu še vedno nismo dovolj oboroženi. Žal nam vsestranski pomen prastare in preproste resnice: boljše preprečiti kakor lečiti, kar nedvomno v celoti velja tudi za alkoholizem, še ni povsem zlezal pod kožo in zato je pijančevanje prepuščeno samemu sebi. Še huje! Ker alkohol v določeni meri lahko stopnjuje čustveno razgibanost, se nekateri šolarji, šolarke tolažijo s Prešernom. Cankarjem ali podobnimi umetniki, v napacni veri, saj imajo pijančevanje za bohemizem in za izraz umetnikovega načina življenja.

Tudi pri nas se je mnogo razpravljalo, husedičilo in planiralo o problematiki alkoholizma. Precej je bilo tudi storjenega in zahvala za to gre prof. dr. Levu Milčinskemu in dr. Janezu Rujglju, ki sta z neumornim prizadevanjem marsikaj storila v boju proti alkoholizmu. Žal pa je marsikaj ostalo tudi le pri besedah. Leta 1967 je bil v Ljubljani posvet o javnem redu in miru, na katerem je bilo slati predloge, da bi se nekoliko omejilo zlo alkoholizma. Sklenjeno je bilo, naj bi se pred osmo uro zjutraj in po deseti uri zvečer ne točilo več alkoholnih pijač. Zaradi nekaterih raziskav pri zasebnikih naj bi se omejilo tudi razpečevanje divje proizvodnje žganih pijač. Pomemben predlog je bil dan glede pijančevanja v delovnih organizacijah. Po eni izmed določb naj bi se delavec zavezal, da bo na zahtevo odgovorne osebe privolil v zdravniški pregled in ustrezne preiskave, če se bo dvomilo o njegovi treznosti.

Toda ukrepi o prepovedi alkoholnih pijač ne zadostujejo, čeprav nihče ne dvomi, da je alkohol ravno v jutranjih urah strup. Alkoholne pijače so prodajali in jih prodajajo v prehrabmenih trgovinah, delikatesah, uličnih okrepčevalnicah ipd. in mnogi se izgovarjajo, da brez alkoholnih pijač lokal ni donosen in da ni nadomestila za okrepčilo delavca, ki hiti že zarana na delo v oddaljeno delovno organizacijo. Ljudje so pač ljudje in navade ostanejo pač navade, je plehko opravičilo.

Dokler si ne bomo ustvarili splošnega mnenja, da je pitje žganih pijač prava norost in da nihče ne nasprotuje pametnemu pitju dobrega prirodnega vina – seveda v zmernih količinah, se bomo spraševali, kakšen je pri tem interes naše skupnosti in čemu se še vspesovod srečujemo s pijanci. Je res potrebna žalostna bilanca, da je okrog tristo tisoč Slovencev na tak ali drugačen način zasluženo z alkoholom zaradi premajhne resnosti, s katero bi se morali podati v boj proti alkoholizmu? Težko je celotnega človeka odvdati starih navad popivanja, zato se moramo s skupnimi močmi boriti za prihodnost naših najmlajših, za katere ho vsak nasvet prepozen, če ne bomo takoj ukrepali! Zavzemimo se za ostrejšo ukrepe in primerne kazni za vse tiste, ki bi zlorabljali pobude pri preprečevanju tega družbenega zla!

Martin Četrtič,
Mirna

Delo, 28. oktobra

Debeli žive dalj časa

Marsikateri debeluh je je ob članku »Debeli žive dalj časa«, ki je bil objavljen v Delu 28. oktobra 1980, razveselil ob novjših statističnih podatkih ameriških znanstvenikov-epidemiologov-nutricionistov, da suhi ljudje žive manj časa. »Mi pa smo tekali, se potili in se odrekli slanini, maslu in prekaljenim svinjskim kracem, da bi si ohranili ali pridobili idealno telesno težo,« uvodoma zaključuje članek.

čprav so statistike ameriških znanstvenikov, vsaj danes, povsem jasne, so le potrdilo nekaterih že znanstveno potrjenih dejstev na področju higiene prehrane in dietetike. Ker bi članek lahko škodil oziroma lahko ogrozil zdravje nekaterim, nekoliko »močnejšim« ljudem, bi ga želel dopolniti še z nekaterimi dejstvi.

Osnovni problem je določanje idealne telesne teže (le kot en vidik normalne hranjenosti) v populaciji zdravih in bolnih. Določena starost, spol, višina, konstitucija telesa in številni socialno-ekonomski, kulturni in geografski pogoji okolja, v katerem človek živi, določajo človekovo idealno telesno težo. Tako idealno telesno težo populacije lahko določimo le na osnovi obsežnih statistično-epidemioloških študij na lastni zdravi populaciji. Zaradi precejšnje variabilnosti lahko idealno telesno težo pri posamezniku določimo le z določenim tveganjem. Omenjene študije nam pokažejo, da lahko tudi navidezno debelega človeka še uvrščamo v skupino »vitkih« in zdravih. Danes tudi vemo, da dobro zdravje (pozitivno zdravje) ni samo odsotnost bolezni ali telesne hibe.

Povsem jasno je, da bi vsako hujšanje tega »navideznega debeluha«, z dobršno mero pozitivnega zdravja, lahko bolj škodilo kot koristilo. Nastala bi določena nedohranjenost, ki bi ogrozila naše zdravje. Da suhi ljudje ne živijo dlje, kažejo tudi številna poročila iz nerazvitih držav, kjer je lakota še vedno poglaviti vzrok smrti.

Resnični problem pa so dejanski debeluh oziroma predvsem tisti, ki imajo dejansko telesno težo za blizu 20% večjo od svoje izračunane-določene idealne telesne teže (?). Veliko škodo bi naredili, če bi tega debeluha, ki npr. živi z zvišanim krvnim sladkorjem, zvišanimi lipidi v krvi, zvišanim krvnim pritiskom in ima npr. težko srčno insuficienco itn. pustili, da bi se z obilno prehrano še naprej debelili in si tako še poslabšal zdravstveno stanje. Vsakdanja praksa namreč kaže, da lahko samo z redukcijo telesne teže izboljšamo bolnikovo zdravstveno stanje. Vitkost teh bolnikov oziroma normalna hranjenost sta osnovni pogoj za dobro zdravje.

Praviloma bi moral biti samo zdravnik tisti, ki bi lahko odločil, ali je potrebna redukcijska dieta ali ne, oziroma ali je zvišana telesna teža še debelost ali je še v mejah »vitkosti« (!).

Dražigost Pokorn,
Ljubljana

Delo, 31. oktobra

Nabojev skoroda ni več v kabinetih

Zanimivi paberki Juga Grizelja so si tokrat s citati iz beogradske Ekonomske politike zastavili vprašanje, če so se v tujini v zadnjem času pojavile »nove variacije na balkanizem«. Resnici na ljubo moramo sprejemati še nekaj dodatnih besed. Nikakor namreč ne bo držalo, da je »te dni... balkanizacija postala (namreč v širnem svetu), kot lahko razberemo tudi iz več citatov beogradske Ekonomske politike, predvsem simbol za razdrobljenost in razkosanost«, prej. »do nedavnega«, pa je veljal Balkan v svetu za siromašno, nerazvito torišče prepletanj interesov mednarodne politike in balkanskih držav. Zanje gotovo drži, vendar je treba povedati, da sta besedi »balkanizirati, balkanizacija« že dolgo uveljavljeni – vsaj na angleškem govornem področju, iz katerega tov. Grizelj jemlje primere – prav in samo v pomenu, ki ga ima tov. Grizelj za novega. Glagol balkanize in izpeljanko balkanization (oboje pogosto pisano z veliko začetnico) najdemo v vsakem boljšem slovarju angleškega jezika s pomenom – prevajam prosto po geslu v The Living Webster Encyclopedic Dictionary of the English Language, 1975, str. – »razdeliti (npr. neko področje) v različne majhne, politično slabotne enote, ki so si pogosto med seboj sovražne«. Besede nastajajo in dobivajo svoje pomen v konkretni družbeni stvarnosti in najbrž nam korenin takšnega pomena ne bo težko najti v obdobju razpadanja turškega cesarstva, nastajanja nacionalnih držav na Balkanu in njihovih konfliktnih interesov – spomnimo se samo Srbije in Bolgarije – ki so vodili v več medsebojnih vojn. V celotnem dogajanju so seveda pridno ribarile politike tedanjih evropskih velesil, med njimi Velike Britanije. Le še toliko, da sta bila omenjena izraza doslej omejena bolj na znanstveni in publicistični jezik – in to ne le angleški, sam sem izraz zasledil tudi v francoski zgodovinski literaturi – sedaj pa se, sklepajoč po navednih primerih, širita v pogovorno angleščino.

Janez Šumrada,
Celje

Delo, 25. oktobra, 8. in 15. novembra

Mi vsi imamo premalo, jemlje država, jemlje trg, jemljemo drug drugemu

Uredništvo prejema nadaljnje polemične spise na intervju z naslovom »Mi vsi imamo premalo, jemlje država, jemlje trg, jemljemo drug drugemu«, objavljen 25. oktobra v Sobotni prilogi, in na odgovor, ki ga je intervjuvanec dr. Stipe Šušar objavil v tej prilogi dne 15. novembra 1980. Ker večina teh spisov ne odpira novih vidikov, pač pa skušajo pisci z dodatnimi poudarki podpreti prvotna stališča, izražena v svojih že objavljenih tekstih ali v tekstih drugih avtorjev in ker gre očitno za širša aktualna družbena vprašanja, ki že presegajo okvir časopisne polemike, oziroma jih časopis ne more v celoti razrešiti – uredništvo povzema iz prispelih pism Predraga Matvejevića, Draga Ivića, Dimitrija Rupla in Milana Kangrge samo najbolj značilne odlomke.

Predrag Matvejević se v ponovnem odgovoru ne strinja, kako Stipe Šušar citira dva njegova stavka iz eseja »Jezik, kultura, politika:« »Na eni jezikovni podlagi je mogoče, če hočemo, ustvariti dva, tri ali štiri različne – vse bolj različne jezike, besednjake, pravopise, terminologije itd. Do tega imamo pravico vsi skupaj in tudi vsakdo posebej.« Ta dva stavka, ki naj bi po njegovem mnenju morala javnosti dopovedati moje popačene poglede, sta docela točno navedena. Toda takoj za njima so v poglavju, iz katerega sta iztrgana, tudi tele misli:

»Vendar pa je v višjem civilizacijskem smislu, vpricho širih kulturnih in jezikovnih krogov, poglabljati obstoječe razlike in – za vsako ceno – postavljati preteklo stanje pred sedanje, lahko videti čudno ali čudaško (...). Ali bomo tvorjenje in izboljševanje jezika delili po republiških in nacionalnih mejah in običajih ali pa bomo vsi dediči tistega najboljšega, kar bo iz jezikovnega materiala, s katerim razpolagamo, mogoče ustvarjati in izpopolnjevati, delati in odkrivati?« (»Forum«, št. IX. 1980, vse na strani 362.)

Šušar po Matvejevićevem mnenju prikazuje javnosti kot njegovo stališče prav stališče, ki se mu Matvejević upira in ga označuje za »čudno ali čudaško«. Sprašuje se, ali je to nespretnost v polemiziranju ali kaj drugega.

Oba sporna stavka, pravi dalje Matvejević, sta objavila tudi beogradska »Politika« in titograjski »Prosvetni radniki« in se sprašuje, ali nista morda tudi uredništvi teh dveh listov želeli na ta način prispevati k jezikovnemu cepenju Hrvatov, Srbov, Muslimanov in Črnogorcev, ne pa obrniti pozornosti bralcev na pozitivni prispevek eseja.

★

Drago Ivić iz Slovenske Bistrice obnovi nekaj misli, ki sta jih dr. Dimitrij Rupel in dr. Predrag Matvejević navedla v polemičnem odgovoru dr. Stipetu Šušarju, še prej pa ugotovi, da je Stipe Šušar v pogovoru z uredništvom Dela neposredno in odkrito pokazal na naše družbene in gospodarske probleme. Sprašuje se, zakaj se Ruplu zdi prostor, odmerjen intervjuju, pretirano obsežen.

Ivić rad verjame, da je bil Rupel šokiran, ker »podobne kritike naše družbene ureditve iz vrst visokih državnih funkcionarjev še ni slišal«, in se sprašuje, iz katerih ust jih je sicer slišal. Morda iz preprostih delavčevih. Tega ne verjame.

Dimitrij Rupel se dobro vpraša, nadaljuje Ivić, »kako naj se ravna preprost delavec in o čem naj odloča, če jemlje, kdor pač jemlje«, vendar ne da nikakršnega odgovora, nobene rešitve. Drago Ivić o tem meni: »Preprost delavec iz neposredne proizvodnje še o ničemer bistvenem ne odloča, ker nima **vpliva**, nima ga, čeprav bi ga moral imeti. Ravna pa se tako, kot ve in zna in kot mu norme zapovedujejo.«

Seveda Ruplu ni posebno težko očitati honorarnega dela Stipetu Šušarju, meni naprej Ivić, ker res piše članke, objavlja knjige in je univerzitetni profesor in predsednik komiteja, toda Šušar opozori tudi na nekaj bistvenega, da imamo namreč v Jugoslaviji nekaj sto profesorjev sociologije, nimamo pa niti ene kvalitne študije o jugoslovanskem delavskem razredu. Na Švedskem predava na univerzi sociologijo, navaja Ivić, tudi delavec iz proizvodnje, tako da dobijo študentje verjetno širši vpogled v proizvodnjo, ker jim ta delavec lahko ponudi veliko več in drugače kot deset univerzitetnih profesorjev. Takole nadaljuje: »Tudi jaz sem v **zadregi**, ko slišim za nekatere naše ljudi in njihovo popotovanje po svetu. Postali so kar nekakšni svetovni popotniki, berejo in berejo referate, se specializirajo na raznih institutih in univerzah, imajo poseben položaj v naši družbi, sprašujem pa se, koliko tak človek da delovni organizaciji oziroma delavskemu razredu.«

Ivić sprašuje Dimitrija Rupla, čemu naj bi mladinska organizacija (na primer ZSMS) protestirala, ko pa je ta mladina močno potrošniško razvita, v kreativnem delu otopena in ima izredno visoke potrošniške aspiracije do družbe. Ta mladina do 30. leta nič ne dela, pa naj bo še tako na veliko zapisano v normativnih aktih, da je študij vrednoten kot delo. Po njegovem mnenju pa je to »super moderen študij«, ki odvrača mladino od proizvodnega dela in ji je po 30. letu dana močno tehnokracija, kjer se zbirkotratizira in manipulira s preprostim nevednim delavcem. Temu pa ni bila dana možnost, da bi uveljavil svoj **vpliv**. Ivić govori o tej mladini kot eliti, ki se je do 30. leta naučila Marxa in si prizadeva za osvoboditev delavskega razreda. Toda v realnem življenju je ta mladina **zelo srečna**, če lahko ubeži usodi človeka, ki »sija hita«, kot je pravilno ugotovil dr. Šušar. Lahko bi se seveda tudi zamislili, piše dalje Ivić, zakaj je priliv študentov največji ravno v okolju z največ nepismenimi, vendar to prepušča sociologom ali morda ekonomistom v analizo.

Drago Ivić končuje pismo takole: »Strah pred intelektualno enakopravnostjo s plesom je tako močan, da se izbrancem višjega duhovnega kroga že najnedolžnejša pomisel na enakopravnost pameti – upira. Za aristokrate duha filozofska Bastilja še ni padla, ko je izjavil Krleža. Res je nedolžna, a še bolj je nevarna parola, s katero danes slepijo množice, to je parola o **enakosti**. Tako je v naravi, tako je v umetnosti, tako pa je bilo tudi v človeški družbi od vsega začetka in nobenega razloga ni, da ne bi tako ostalo tudi v prihodnje. Tukaj tudi socializem ne bo nikoli nič dosegel. Tovariš Rupel simpatizira s Krležo, in je seveda počaščen, da je napaden skupaj z njim... par excellence.« Matvejevićevemu dvomu, odkod Šušarju pravica, da izreka sodbe o »slabih dramah D. Rupla«, Drago Ivić pojasnjuje, da ima pač vsak državljani v SFRJ pravico izrekat estetske sodbe, »kakor mu narekuje mišljenje, pa če ima kvalifikacije ali ne, lahko, če želi, pač po njegovi presoji, določa, kdo je književnik in kdo to ni«.

★

Dimitrij Rupel z novim polemičnim spisom meri na drugi Šušarjev tekst, ki je bil objavljen v sobotni prilogi 15. novembra. Uvodno pribeje, da je zanj oznaka »malomeščanski inteligent« zmerljivka ali psov-

ka. Šušar se je po njegovem mnenju zmotil, ko je kot dejstvo vzel svojo domnevo, da ga je užalil, češ, ni človek vedno užaljen, če ga zmerjajo, ali tudi če ga skušajo žaliti. Lahko se za to preprosto ne zmeni.

Šušarjeva »definicija«, iz katere izhaja, da »malomeščanski politelintenc« pomeni zavzemanje za »vzvišene stvari duha in lepote« in »liberalističnega bojevnik za prosvetlenski koncept kulture meščanske družbe«, je po njegovem mnenju za sociologa (kot je Šušar) banalna, predvsem pa tavtološka in torej prazna. »Če kaj od tega Šušar pripisuje meni,« piše D. Rupel, »potem je seveda dokončno jasno, da ni prebral oziroma razumel ničesar, kar sem kdajkoli napisal na temo kulture, delavcev in njej, o njihovem položaju itn. V dokaz bi priložil bibliografijo, vendar se mi zdi, da Šušar nima časa prebrati niti tistega, kar napiše sam (sicer bi bilo v njegovih besedah manj protislovij), kaj šele da bi bral kaj drugega. Opredeljevanje 'malomeščanskega politelintenta' kot tistega, ki se izdaja 'za markista in kadar ima polna usta marksistični frazi', je za Šušarja – po mojem – lahko nevarno, ker utegne sam dobiti isti vzdevek; sicer pa razkriva bedo takšnega definiranja samo. Razvidno je namreč, da lahko psovko, malomeščanski politelintenc' prilpite, kadar vas je volja in komur vas je volja. Če se ne zavzema za vzvišene stvari duha in lepote, bo gotovo igral kakega, liberalističnega bojevnik za prosvetlenski koncept kulture meščanske družbe', če pa ga ni mogoče ujeti pri tem, ima gotovo polna usta marksizma. Navadno zmerjanje pač«

V nadaljevanju Dimitrij Rupel piše:

»Najvažnejša zadeva Šušarjevega 'intervjuja' in kasnejšega polemičnega odgovora je seveda v zvezi s 'pastirji' in 'doktorji znanosti', in moram reči, da se ponovno oglasam predvsem zaradi nje. Gre za strateško družbeno vprašanje in o njem se vendarle kaže resno pogovarjati.

Šušar piše: »V tej deželi je na desettisoče ljudi prehodilo življenjsko pot od pastirja do najvišje izobrazbe, mnogi tudi do doktorata, kar je med drugim pridobitev naše socialistične revolucije. Milijoni ljudi v tej državi še hodijo po tej poti, od vaškega pastirja do tovarne, mesta in višje izobrazbe.« Drugi del te izjave je – iz izjemo številke, s katerimi je Šušar pač vaje svobodno razpolagati – najbrž točen. Vsaka dežela, ki se razvija v moderno demokratično in industrijsko državo, pozna proces **urbanizacije**, ki ga Šušar tu šolovitev je nekaj drugega od ugotovitve v intervjuju, kjer je bila dana nezaupnica rednemu univerzitetnemu študiju in kjer je bilo rečeno, da so največ vredni tisti doktorji oz. doktorati, ki nastajajo tako rekoč v tovarni, in tisti doktorji, ki so bili prej pastirji. V tej zamisli vidim demagogijo in skoraj bi rekel, demontažo izobraževalnega sistema oz. kulture v celoti. Naj se izjasnim podrobneje!

Pridobitev socialistične revolucije je vsekakor odprtost izobraževalnega sistema, svoboden dostop do znanja in z njim povezanega dela, ki naj bi v največji možni meri uresničevalo človekove ustvarjalne potencialne. V socializmu in v SFRJ naj bi dali vsem ljudem, ki imajo za to voljo, talent in smisel, možnost dostopa do znanja, do znanstvenega, umetniškega in, denimo, tudi političnega delovanja. To je seveda lažje reči kot storiti, in gotovo je bil naš dosedanj izobraževalni sistem v marsikateri pomankljiv: še vedno se je med študente vpisovalo več mestnih otrok kot vaških, več uradniških otrok kot delavskih in kmečkih otrok. Razlogov za to je veliko, med drugim relativno lahko umljivih: smo vendar še malo razvita družba, ki ima malo denarja za štipendiranje; v mestih so šole kvalitetnejše kot na vasi, in že zgodaj se začno ustvarjati zaostanki. Toda v načelu naj bi pri nas univerza (če govorim samo o njej) delovala po pravilu afirmiranja kvalitete in talentov. V sebi naj bi imela vgrajene instrumente, ki bi afirmirali oz. izločali **brez predsojdo**. Izpitni postopek naj ne bi poznal družabnih, čustvenih, nacionalnih in podobnih ozirav: tudi če je ministrov sin, naj študent, 'odleti', tudi če je hči brez staršev, naj bo prva!

Premalo se zavedamo naloge univerze, da izbira zares najbolj kvalitetne kadre, in njene dolžnosti, da si zagotovi pravišnje instrumente takšnega izbiranja. Trdim, da je univerza kljub vsem pomislekom in težavam najprimernejše mesto za selekcijo (predvsem znanstvenih) kadrov. Da bi se kvalificirala za to važno mesto, je najbrž potrebno na čimbolj demokratičen način urejati njeno učiteljsko sestavo in s posebnimi telesi zagotavljati njeno strokovnost, dinamičnost in družbeno progresivnost. V tem pogledu so na univerzi v zadnjem času precej storiili in mislim, da bomo redkije pri nas našli institucije z ostrejšimi kadrovskimi načeli in selektivnimi napravami. Toda: Kdor ustvarja, moj dragi, ta govori iz viharja, z nameni, z moralno in srečo se nič ne ukvarja, on trga in loml in leži in gnete snovi – kaj to, če kdaj med prsti mu kaj zajeeči! (Zupancič). Pri vnemi za izboljšanje so na univerzah delali tudi napake: na račun naprednosti so zanemarjali strokovnost in obratno. Vendar vseeno mislim, da v načelu univerze ni mogoče nadomestiti z ničemer, in da ji je celo najboljše dopustiti, če si poveljuje sama.

Če prav razumem Šušarja, se poteguje za to, da bi univerzi vzele njeno avtoriteto, in da univerza ne bi več bila tisto mesto, kjer se vrši selekcija (znanstvenih) kadrov. **Po mojem je univerza edino mesto, kjer se bo pastir preobrnil v doktorja znanosti** – če bo to seveda zmogel in hotel. Vse drugo je demagogija. Univerza mora biti odprta za vse državljane in s posebno skrbjo se mora posvečati vprašanju slojevske strukture svojih študentov: toda če bo doktorate podeljeval nekdo namesto nje, bo nastala velika škoda. Naloga našega izobraževalnega sistema naj bi bila privabljanje talenti-

rane mlade ljudi, naj bodo ministrski ali pastirski otroci, in jih glede na njihove sposobnosti kar najbolj svobodno pripuščati k bolj in bolj zahtevnim stopnjam oz. nalogam.

Menim, da je naš izobraževalni sistem po osvoboditvi dosegel veliksanske rezultate, in da je zares marsikdo prehodil 'življenjsko pot od pastirja do najvišje izobrazbe'. Brez tega socializem (pravzaprav nobena moderna in socialno uravnovesena družba) ni mogoč(a). Moja težava oz. strah velja ugotavljanju oz. določanju mesta, kjer se odloča o preobrazbi iz pastirja v doktorja znanosti. Če bo o tem odločal družinski prijatelj ali lokalni birokrat, ali če se bo to dogajalo v znamenju socialnih, nazorskih, političnih in drugačnih predsojlov, se bo naše življenje popačilo in slika družbenih odnosov ne bo prava. Zna-no maksmo, prave ljudi na prava mesta' bi bilo tedaj mogoče parafrazirati v duhu Orwella: 'bolj prave ljudi pa na še bolj prava mesta'.

Če je bilo pravično in nujno generaciji, ki je zamudila šolska leta zaradi udeležbe v revoluciji, omogočiti izredno šolanje, in v njihovem primeru opustiti 'normalne' kriterije, tega modela najbrž ne kaže posploševati oz. izjemo uveljavljati kot pravilo. Za današnje stopnjo našega razvoja in v zdajšnjih razmerah bi to pomenilo kulturno revolucijo. S tem nočem zanikati velike vloge socialnih korektivov, kot je, denimo, izobraževanje odraslih, izobraževanje ob delu in iz dela. Toda ti modeli so – po mojem – pomožni. Tudi motiviranost odraslih za študij je, kot je znano, višja...

O študentu, ki ne ustvarja sredstev za svoje vzdrževanje', rajši ne bi govoril, ker se mi zdi Šušarjev poziv oz. njegovo sklicanje na (obsojene?) teze iz leta 1968 nizek udarec. Konec koncev tudi Šušar ne prideluje hrane za svoj obstoj in si ne plete jopice, ki jih nosi. Minimalno delitev dela pa smo v Jugoslaviji menda že dosegli. Študij je delo in konec. Čeravno se nerad sklicujem na uradne izjave, naj Šušarja opozorim na intervju, ki sem ga čisto pred kratkim prebral v slovenskem časopisu Mladina, in v katerem član predsedstva mladinske organizacije v naslovu trdi, da 'študent je delavec'. Moram reči, da so pogosto bolj problematični tisti študenti, ki na račun svoje delovne organizacije (ob normalni plači) predstavljajo nekakšno študentsko aristokracijo, in ki potrebujejo od univerze le papirje, da bodo lahko ob prvi reelekciji obdržali položaj, ki ga že imajo.«

Vse to navajanje se zdi D. Ruplu utrudljivo in zoprno, toda kaj, ko mu Šušar ne verjame na besedo. Očita mu, da ni preveč natančen bralec, ko za članek v **Književni reči** »Tradicija in avantgarda«, ki »doslej, žal, ni mogel biti objavljen v Sloveniji«, meni, da je nič drugega kot samohvala v zvezi s »svojem letom 1968«. D. Rupel izjavlja: »Prvič nima nobene zveze z letom 1968 in še manj s kakšnim mojim letom 1968. Drugič, ni samohvala, ampak samootbožna v tem smislu, da smo Slovenci zgodovinsko obremenjeni s prepirljivostjo in pristranskimi avtoritetami.«

★

Po Ruplovem mnenju je težav v Šušarjevem odgovoru mnogo. Naj govori, kar hoče, po njegovem je Šušar res napadel Krležo in Ristića kot salonska komunista. To, da ju ne imenuje, je poseben problem. Napada tudi mladino v celoti in jo obtožuje, da si želi, naj bi jo vzdrževali matere in očetje. Rupel sam bi očitke usmeril rajši na matere in očete in morebiti na družbo, ki mladini ne ponuja drugačnih ciljev od potrošniških, če je govor o takih ciljih. Glede disidentov si Rupel misli, da si jih Šušar vroče želi, ker bi imel potem nekaj možnosti več za svojo sovražno odisejajo zoper intelektualca.

★

Potem D. Rupel pribeje: »Kar zadeva povezanost disidentstva, s široko mednarodno igro za človekove pravice in svobodo v socialističnih državah', bi rekel, da je vrag ušel iz steklenice, ko so – tudi predstavniki socialističnih dežel – podpisali helsinško listino. Podpisniki so podprli širjenje zavesti o človekovih pravicah, če pa so se kasneje premislili ali pa svojega podpisa niso resno mislili, je to že spet vprašanje njihove morale in njihove mednarodne igre.« Po njegovem mnenju smo Jugoslavlani le redko, če sploh kdaj, predmet očitkov v zvezi z disidenti in podobnimi igrami. Predlaga, da bi to veselje ohranili še za naprej in da si ne bi po nepotrebnem ustvarjali disidentov.

Na koncu D. Rupel govori še o Šušarjevi literarni kritiki, češ da mu je dovoljeno, da govori, kar hoče, vendar je že tako, da je treba – vsaj v razvitih okoljih – za resno govorjenje tudi nekaj vedeti. Šušarju pa ni bilo niti do tega, da bi se prepričal o količini dram, ki jih kritizira, in gotovo je, pravi D. Rupel, da ni bral niti tiste, ki bi jo eventualno lahkobral. Dejal bi, zaključuje D. Rupel, da je treba pustiti strokovnjakom, naj sodijo, vse drugo pa spada v javno mnenje ali celo v privatno mnenje. To, da se minister sklicuje na »vsakega občana« oziroma da se postavlja v njegov položaj, je podobno njegovemu geslu: »Vsi smo politologi!« Podoben cinizem! Vsi smo literarni kritiki. Vsi smo umetniki! Kajpada! Šušar se dela, ugotavlja D. Rupel, kot da ni nič in kot da je njegova beseda enakovredna občanovi in pastirjevi. V resnici pa je Šušar kot volk, ki ovci reče: »Dovoli, da imam tudi jaz svoje mnenje.«

★

Prof. dr. Milan Kangrga je bral samo tisti del intervjuja z dr. Stipetom Šušarjem, ki je bil objavljen v NINU-u, vendar bi rad svoje polemične misli o zadevah, ki jih je sprožil intervju, objavil tudi v Delu. Za uvod se sprašuje, ali je sploh vredno zgubljati čas in se ukvarjati s Šušarjevim narcisočno intoniranim intervjujem »z blagim okusom paranoje in močnejšim okusom karizme«. Zdi se mu, da je prestopil meje in se v kopica njegovih pavsalno-ver-

baliziranih in z ničmer podkrepjenih in dokazanih trditve kaže zgolj kot blatenje, diskvalifikacija in navadna brezobzirnost, in to na račun nikogar drugega kot na račun celotne inteligence te države. Sprašuje se, kakšne posledice utegne imeti takšno »komuniciranje z javnostjo«, na značaj in nadaljnji razvoj naše še precej embrionalne, krhke in slabo razvite demokratične javnosti.

V nadaljnjem se dr. Kangrga obregne ob Šušarjevo misel o provincialni in strukturalni inteligenci. Priporoča, naj bi »pristojni« raziskovalci poiskali razloge in vzroke te provincialnosti, ob tem pa bi vsem drugim ostalo, da Šušarju samemu in vsem nam v skladu z osnovno Marxovo zgodovinsko-materialistično tezo postavimo nekaj vprašanj: Če namreč se zmeraj verjamemo, da velja Marxovo osnovno stališče, da »družbena bit določa družbeno zavest«, potem se moramo vprašati, kakšna je ta naša (socialistična samoupravna, jugoslovanska) družbena bit oziroma proces in kakšne bistvene kvalitete v zgodovinskem smislu je ta bit, ki, kot je videti, iz svojega naročja »poraja« vsakodnevno in iz dneva v dan tako nizko, popačeno, nezadostno, izrojeno, provincialno zavest v liku »naše inteligence«. Z drugimi besedami se dr. Kangrga sprašuje, kakšen je družbeni sistem in kakšna (ne samo kulturna, seveda) je politika, ki »formira« ali »omogoča« ali »pogojuje« zgolj in samo takšno inteligenco, kakršno vidi in opisuje Stipe Šušar. Mar Šušar, ki verjetno sam sebe ima za markista, ne vidi te vražje dialektike v celotnem družbeno-ekonomsko-političnem kulturnem gibanju, po kateri naj bi veljalo, da Šušarjeva »ocena« inteligence nujno zadeva tudi določen sistem, politiko, dominanten način življenja v tej družbi in hkrati prav določeno razmerje do intelektualcev, kateremu s pogostim ponavljanjem in v dokaj znanem slogu daje svoj obolos zdaj tudi Šušar sam. Če je torej stanje s to »našo inteligenco«, nadaljuje Kangrga, zares takšno in je tako alarmantno, kot ga ocenjuje Šušar, je sklep na dlani: potemtakem je to vsekakor eden od največjih porazov neke socialistične politike v polnem pomenu te besede (bil bi pa to tudi poraz za katerokoli meščansko politiko).

V nadaljevanju dr. Kangrga obnovi Šušarjevo mnenje o družbeni kritiki kot modernem ravnanju. Daleč smo prišli, ugotavlja pisec, če naj bi se tudi naša inteligenca ravnala po zahodnih ali vzhodnih modnih kritičnih ravnanjih. Kaj, za vraga, delajo, s čim se ukvarjajo in čemu sploh obstajajo te komunistične in socialistične stranke na Zahodu, kot tudi vsi progresivni ljudje v zahodnih državah, zakaj ne vprašajo našega Šušarja, čemu eksistirajo, da bi jih poudčili, da je vse to modna stvar. Šušar je vsekakor popolnoma pozabil, da smo tudi mi v svoji evtoriji leta 1971 celo Marxa razglasili – za modo (»MODA – MARX«).

Potem dr. Kangrga prehaja na filozofijo in filozofe in se obregne ob Šušarjev stavek, češ da je filozofska misel obstala ob nekakšni plitvi kritiki stalnizma, kakršno inspirirajo politični spopadi. Polemik čuti za svojo dolžnost, da Šušarja pouči z nekaterimi trditvami in mu zabrusi, da ni prebral nobene filozofske knjige kateregakoli domačega avtorja (marksista), da tudi ni prebral nobene filozofske knjige kateregakoli tujega avtorja in še posebej avtorja klasične in marksiistične filozofije ter da nima pojma o Marxovi filozofiji, ki tudi njegovih del ni prebral, kaj šele preštrudiral. Potemtakem po njegovem mnenju Stipe Šušar ni kompetenten dajati o filozofiji nobene smiselne filozofske ocene. Edino kar more dati, je politična neargumentirana diskvalifikacija filozofov. Če Šušar želi to demantirati, mu svetuje, naj to stori tako, da se pojavi v javni diskusiji o katerikoli filozofski knjigi, katero (ko jo bo šele prebral) lahko sam izbere. Če pa mu je to pod častjo, ponižujoče in neprijetno, naj napiše in objavi vsaj deset do petnajst strani filozofskega teksta o katerikoli temi. Dokler se to ne zgodi, ima dr. Kangrga Stipeta Šušarja za absolutno nekompetentnega v filozofiji nasploh.

Šušarjeva ocena naše marksistične filozofije glede na kritiko stalnizma je za dr. Kangrgo navadno neznanje ali »neinformiranost«, še več, pretehtano podkanjanje, neodgovorno klevetanje in plitva politična denunciacija vse naše filozofije in filozofov in še zlasti marksistov.

Prof. dr

Anketa Dela: Produktivnost

Vsakomur gledati pod prste: nobenega razmetavanja denarja, nobene reprezentance

Sibkosti organizacije, nagrajevanja, načrtovanja in pretrgana surovinsko-proizvodno-trgovska veriga zmanjšujejo učinke dela

V domala vseh okoljih in na najrazličnejših ravneh venomer ugotavljamo preskromno delovno učinkovitost oziroma storilnost, malo kdaj pa se sprašujemo in analiziramo, zakaj je tako niska in kaj bi morali storiti, da bi stvari premaknili na bolje, čeprav vemo, da največkrat šepa organizacija dela, da se najraje zatika pri načrtovanju, nagrajevanju in delovni disciplini. Prav zaradi tega smo se odločili, da bomo poskušali od delavcev v različnih okoljih zvedeti, kaj mislijo o storilnosti in produktivnosti dela ter kaj predlagajo, da bi lahko delali več, lažje in bolje.

Isti podatki na različnih obrazcih

Milena Zavrtanik, knjigovodkinja na Inštitutu za elektroniko in vakuumsko tehniko v Ljubljani: Na splošno ne moremo govoriti o produktivnosti, če imamo, kot pravi slovenska statistika, le štiri do pet ur dnevnega delovnega izkoristka. Mislim, da je preveč sestankov: pogovarjaš se, dogovarjaš se, stvari pa ostanjejo nedorečene. Produktivnost bi se dala urediti s pravilniki o nagrajevanju po rezultatih dela, ki jih sicer imamo, so pa preveč uravnilovski. Prizadevnost ne pride do izraza, zaradi tega delavnost popuša tudi pri pridnih delavcih. Pravilniki sicer so, vendar brez pravih normativov. Težko je reči, da je kdo priden, če ni osnove za izračunavanje.

Zakaj je v naših režijskih službah toliko zaposlenih? Vsak dan moramo nuditi vse več podatkov tako nazven kakor naznoter – po želji proizvajalcev. Režijskih služb se ne da zmanjšati, ker obseg dela predvideva zakon. Mislim pa, da bi morale biti urejene tako, da bi se vsi podatki dobili na enem mestu, ne pa, da od nas nenehno zahtevajo praktično iste podatke z različnimi obrazci.

Da, če bi poenostavili delo v režijskih službah, bi ostalo precej režijcev brez dela. Vendar ti delavci ne bi bili brezposelni, ker veliko ljudi potrebujemo na drugih delovnih mestih – v proizvodnji.

Na milijardo dvesto milijonov starih dinarjev letne realizacije imamo v računovodstvu zaposlenih 11

● **Milena Zavrtanik:** Pravilniki o nagrajevanju sicer so, vendar brez pravih normativov. Težavno je reči, da je nekdo priden, če ni osnove za izračunavanje.

Ljudi. Smo same ženske, torej je veliko porodniških in bolniških izostankov. Hkrati ne zaposlujeemo novih delavcev. No, režijske službe pri nas so tudi v nabavi, komercialni, skladiščni, v upravi, nadaje indok služba, vratarji, snazilke. Vsega skupaj je režijcev veliko, toda prepričana sem, da bi jih druge lahko našli še več. Pri nas, recimo, delamo popolnede. Nadure niso plačane, lahko vzamemo proste dni. Toda če vzamemo proste dni, potem moramo spet delati popoldne. Pri sedanjih ureditvi služb si ne moremo omisliti manj zaposlenih.

Morali bi se vprašati, kaj je v pisarnah tako lepega, da vsi tišijo vanje. No, zdaj z zakonom o omejenem zaposlovanju je pritisk na pisalne mize le nekoliko popustil.

Da bi lahko delali bolje in naredili več, recimo v enakem času kot zdaj ali celo v krajšem, moramo pravočasno in bolj realno kot doslej načrtovati prenosne elektroenergetske objekte, vse tiste, ki jih naše gospodarstvo dejansko potrebuje, pravi dipl. inž. elektrotehnik **Janez Kern**, zaposlen pri Soških elektrarnah Nova Gorica, in sicer pri gradnji daljnovodov najvišjih napetosti in razdelilnih transformatorskih postaj, mož s 17-letnimi delovnimi izkušnjami na terenu.

Iz pisarn na teren

In kaj počnemo zares? Ponekod zamujamo, drugod celo prehitavamo. Glede na energetsko situacijo zamujamo pri gradnji novih elektrarn, saj se zdaleč nismo izkoristili vseh vodnoenergetskih možnosti, zlasti na Savi, kjer bi lahko zgradili vsaj še šest ali sedem hidroelektrarn, potem na Soči, Idrijci, Muri, Trebuši in številnih potokih ter studenčih, skratka tisoč in eno neizkoriščeno možnost še imamo. Koliko starih mlinov, ki so nekdanji delali, se danes vrte v prazno. Vsakomur, ki bi se hotel lotiti lastne elektrarnice, bi morali pomagati.

Z dograditvijo 380 kilovoltne zanke »Nikola Tesla«, visokonapetostnega omrežja, smo zaobjeli vso Jugoslavijo in tako dohiti Evropo, do konca leta bo dograjen tudi priključek Divača-Redipuglia (Sredipolja) s čemer bomo nadomestili tudi zamudo nuklearne v Krškem.

● **Dipl. inž. Janez Kern:** V bitki za višjo produktivnost pozivam vse mlade elektrotehnike in inženirje, naj se namesto za delo v pisarnah odločajo za delo na terenu, kjer nam dobrih strokovnjakov najbolj primanjkuje.

V bitki za višjo produktivnost pozivam vse mlade elektrotehnike in inženirje, naj se namesto za delo v pisarnah odločajo za delo na terenu, zakaj prav tu nam delavoljnih in ambicioznih elektrostrokovnjakov najbolj primanjkuje. Gre za trdo, pošteno, sicer neprimerno nagrajevano, vendar zelo odgovorno delo na terenu, ki naravnost kliče po svežih močeh.

Upam, da bosta slovensko gospodarstvo in elektrogospodarstvo ponovno postavila na noge lastno ekipo za gradnjo daljnovodov srednje napetosti (110 kV), ki smo jo nekdanje imeli, kar bo pripomoglo h konkurenčnosti pri javnih razpisih del, vrednih veliko milijard dinarjev. Takšna odločitev bi nedvomno pocenila gradnjo izredno dragih prenosnih omrežij, ki vsaj sedaj daleč prescagajo vse realne okvire. To bi bil lep prispevek k bistveno večji produktivnosti ne samo slovenskega elektrogospodarstva, temveč tudi vsega našega gospodarstva.

Naš strojni park je kljub spoznavni in večkratni potrjeni resnici, da smo zasebni obrtniki v proizvodni dejavnosti visokoproduktivni, praktično na tleh, poudarja **Metod Hrovat**, izdelovalec varilnih transformatorjev, eden izmed 730 bežigradskih predstavnikov tako imenovanega malega gospodarstva.

Visoka storilnost na zastarelih strojih

Težko torej govorimo o povečanju produktivnosti in delovni storilnosti, ki smo ju – po sili razmer in na zastarelih strojih – prignali domala do konca. Zakaj? Na poti do nove tehnologije in znanja je preveč ovir, če o strahu ne govorim posebej. Kupo-

● **Metod Hrovat:** Težko govorimo o povečanju produktivnosti in delovni storilnosti, ki smo ju – po sili razmer in na zastarelih strojih – prignali domala do konca.

vanje novih strojev ne pomeni neopravičenega bogatenja, pač pa možnost za napredovanje, višjo stopnjo proizvodnje. Drage stroje lahko kupujemo samo iz lastnega čistega dohodka in dovolj skromne amortizacije, kar pomeni, da imamo praktično zvezane roke.

V težnji po več in boljšem nismo omejeni samo pri možnostih za nakup novih strojev, temveč tudi pri zaposlovanju novih delavcev, kjer veljajo pravila o 3, 5 in 7 zaposlenih, odvisno pač od proizvodne obrti. Navkljub razmeroma slabi in zastareli strojni opremi so rezultati našega dela družbeno zelo visoko ovrednoteni. Še zdaleč pa ni takšen tudi dohodek. Zaradi teh in številnih drugih vzrokov obrt stagnira, čeprav imamo na vseh ravneh polna usta lepih besed in obljub, kako moramo pospeševati delo z zasebnimi sredstvi in na osnovi zasebne pobude.

Posebej problematična je seveda tudi storitvena obrt. Za ljubljanskim Bežigradom vsako leto dobimo kakih 30 novih obrtnikov, nekako prav toliko pa jih spreže ali obupa. Največkrat zato, ker jih prej zadusi davčna akontacija, preden se zares postavijo na noge. Davčne olajšave za začetnike: 70, 50 in 30 odstotkov prvo, drugo in tretje leto so praktično samo darilo brez prave vrednosti, ker ga skoraj nihče ni deležen, kar za začetnik komaj doseže spodnjo mejo neobdavčenega čistega osebnega dohodka. Negativni rezultat za nas pomeni konec delovnega razmerja s samim seboj ali socialne varnosti v lastni režiji.

Letos bo tisoč pitancev manj

Tudi meni gre pravzaprav na smeh: tragikomično je namreč, da vsi pričakujejo, da bo pospeševalec v naravnost nemogočih pogojih skupaj s kmetom delal čudeže. Beseda ni še nikdar kruh in ne meso postala, pravi **Tone Brezovar** s Kmetijske koope-

● **Tone Brezovar:** Tragikomično je, da vsi pričakujejo, kako bo pospeševalec v naravnost nemogočih pogojih skupaj s kmetom delal čudeže.

racije v Domžalah, ki tako ali drugače uspešno sodelujejo z okoli 2.400 kmeti in polkmeti. Pospeševalec naj bi se s kmetom bil za usmerjenost. Najbolj enostavno bi bilo, če bi se kmet lahko odločil samo za vzrejo bikcev, samo za krave mlekarice ali samo za kure nesnice, toda ni pogojev. Poljedelstvo je še kar dobro, vendar s kmetom ne pridemo skupaj zaradi preniknih odkupnih cen. Obet, da bomo za mernik pšenice delali mernik koruze, je padel v vodo, ker smo ostali brez koruze. Zavod SRS za rezerve nas ni »zajel« v program, kakor se je zvedelo v Škofji Loki.

V takšnih razmerah je težko govoriti o večji prireji, pridelku, proizvodnji in produktivnosti, čeprav odkupimo 2.300 do 2.400 glav mladih pitanih goved na leto, kolikor imamo s kmeti pogodb za privez. V trideset letu letos smo sklenili samo 1.200 pogodb za bikce zato, ker je razlika med odkupnimi cenami telet in goveje živine prevelika, v škodo bikcev. Poglejmo, kmet dobi za 6 do 8 tednov starega teleta 10 tisočakov, za bika, ki ga mora rediti poldrugo do dve leti, samo 25 tisočakov. Na črno ali pod roko živi kilogram teleta dosega 100 dinarjev. Mesa bo torej še manj, če ne bomo znali usklajevati odkupnih cen – in s tem produktivnosti – tako, da bo imel kmet račun tudi za vzrejo bikov. O višji produktivnosti v kmetijstvu bomo lahko začeli govoriti tedaj, ko bodo cene kmetijskih pridelkov in živine začele stopati v korak s krmili, z

zaščitnimi sredstvi, gnojili, vsemi vrstami energije in nasploh z življenjskimi stroški, zakaj med vsemi našimi stalnimi in občasnimi kooperanti je komaj kakih 5 odstotkov pravih kmetov, zato velika večina med njimi skrbno pretehta, doklej se jim kaj še izplača in kdaj ne več. Tu je potem vsaj za prave kmete še neurejeno pokojninsko zavarovanje, pa sorazmerno drago zdravstveno zavarovanje in vabljevsja socialna varnost v najbližji tovarni.

Družbeni dinar ni prostitutka

Prepričan sem, da je kvadratni meter stanovanja danes tako pretirano drag tudi zaradi tega, ker tako investitor kot projektant in gradbenik – poleg vrste številnih drugih nedorečenosti – preveč neod-

● **Maks Završnik:** Prepričan sem, da je kvadratni meter stanovanja danes tako pretirano drag tudi zaradi tega, ker preveč neodgovorno razmetavamo družbeni denar, češ saj ne gre za moj dinar.

govorno razmetavata družbeni denar, češ saj ne gre za moj dinar, kaj moremo, vse se pač draži, pravi **Maks Završnik**, podpredsednik gradbenega odbora za zidavo ljubljanskih študentskih domov, ki je v zadnjih treh letih spravil pod streho tri nove visokošolske domove s 700 posteljami in zdaj četrtega. Vsako leto po enega. V BS 2 za Bežigradom v Ljubljani. Gledamo na vsak dinar, zato nas kvadratni meter stanovanja stane 11,6 tisoč dinarjev, vsaka postelja pa 16,5 tisoč din. Gre torej za dovolj skromen denar izobraževalne skupnosti Slovenije, ki smo ga in ga tako obračamo, da smo privarčevali denar za četrti študentski dom – blok.

V čem je skrivnost? Stoodstotno spoštovanje pogodb, oster nadzor, polna odgovornost in nobenih popuščanj na račun raznih »višjih sil«, objektivnih težav in podobnih izgovorov za površnost, malomarnost in zamude, ki se skrivajo v podražitvah. Potrebno je samo malo delovne discipline na vseh ravneh – in gre. Četrti blok gradi Obnova. Vsaka študentska soba je v resnici miniaturno stanovanje s kuhinjo, kopalnico in spalnico. Zraven sodijo zunanja ureditev, športni park – vse brez zamud.

Skrivnost visoke produktivnosti v gradnji študentskih domov ni v izjemno nizki ceni za stanovanjsko gradnjo in skromnosti teh stanovanj, temveč v temeljiti pripravi zidave, kar še zdaleč ni primer pri gradnji šol in vrtcev, samskih domov in stanovanjskih sosesk nasploh. Vsakomur je pač treba pozorno gledati pod prste: nobene reprezentance, nobenih kosil in zakusk, nobenega razmetavanja denarja.

Organizacija, ki je opremljala enega naših domov od postelj do kuhinjskih omar (270 sob), je poskušala »prodati« pohištvo iz iveric za furnir oziroma živ les. Takoj smo prihranili okroglih 300 tisoč dinarjev.

Bodo čez tri dni keramične ploščice?

Projektant ni dal po pogodbi iz rok vseh načrtov, da bi kasneje lahko na novo prodal manjkajoče. Novih 150 tisoč dinarjev. In tako dalje. Pri majhnih nedolžnih pomotah, ki smo jim nekdanji rekli goljufije, se da prihraniti velik dinar, če se zavedaš, da ima denar, ki ti ga je zaupala družba, v resnici vsaj tolikšno težo, če ne večjo, kot tvoj lastni dinar. Gre torej za (ne)odgovornost, ki na novo ovrednoti ali razvrednoti družbena sredstva za takšno ali drugačno gradnjo družbenih stanovanj, ki se spričo raznovrstnih vzrokov draže čez vse razumne mere.

Za tri dni naprej ne veš, ali boš dobil naročene keramične ploščice določenih barvnih odtenkov ali ne, povpraševanje pa še kar narašča, poudarja **Borut Volkar**, predstavnik Gorenja iz Velenja za prodajo gradbenih elementov, sanitarnih kabin in novih kopalnic v Sloveniji.

V zadnjih letih je keramika izredno prodrla na trg. Vso proizvodnjo imamo praktično razprodano doma, hkrati se nam je odprl tudi izvoz. Produktivnost? Štiri leta smo v precepu zmrzjenih cen za končne izdelke, medtem ko se reprodmateliral venomer draži, in ga zelo neredno dobivamo. Podražiti dosegajo sto odstotkov. Gre za praveci nered, za popolno neupoštovanje pogodb med dobavitelji surovin in proizvajalci. Namesto da bi bolje delali v proizvodnji, se za pisalnimi mizami izmišljajo nova imena polizdelkov in surovin ter dvigajo cene. Nikdar ne veš, kdaj boš dobil, če boš sploh, na primer določeno barvo umetnega kamna, za oken-ske police.

Prepričan sem, da bi se marsikatero stanovanje občutno pocenilo, če bi se graditelji stanovanj bolj širokopotezno odločali za vgrajevanje kompletnih kopalnic in sanitarnih kabin, ki z montažo vred stanejo 1,35 do 1,40 milijona din za kvadratni

● **Rado Šter:** Če bi delavca zares nagrajevali po delu, bi bil učink njegovega dela bistveno večji, končna cena stanovanj pa nič višja.

meter. No, zadnje mesece smo tudi tu večkrat praznih rok: danes ni vodovodnih pip in banj, jutri ventilatorjev, včeraj ni bilo žarnic in obešalnikov.

Debelejša kuverta, večja delovna vnema

Kar zadeva večjo storilnost oziroma delovno učinkovitost, imamo največje notranje neizkoriščene

rezerve v delovni disciplini, opremi pravi **Rado Šter**, vodja gradbišča stanovanjske soseske BS 7, ki jo že deveto leto za ljubljanskim Bežigradom gradi SGP Grosuplje.

Vsaj za teden dni naprej bi morali vedeti, kaj bomo delali, če bi v enakem delovnem času hoteli narediti več. Najbolj neučinkoviti smo v izkoriščanju rednega delovnega časa: norme so znane, vendar se delavci vse preveč zavedajo svojih pravic in premalo dolžnosti. Vmes je tudi občutek, da ne delajo zase, temveč za nekoga drugega; ne ženejo se, da bi naredili še kaj več. Gradbeniki bi marsikaj lahko pridobili z razporeditvijo delovnega časa in dopustov. Najvišja gradbena sezona je sredi poletja, ko vsi tišče na počitnice. Kako delavca prepričati, naj gre na morje jeseni ali pozimi, ko je mrtva sezona? In razpored dnevnega delovnega časa: ponekod v gradbeništvu poleti že delajo devet ur na dan, pozimi samo šest, pri nas še nismo tako daleč.

Med še zmeraj največje zavore večje storilnosti sodi bolniški stalež. Gre za namišljene bolnike, ki jih je največ ob košnji, spraviu poljedelskih pridelkov, trgatvi in ob določenih datumih v mesecu. Večira nekvalficiranih delavcev je doma s kmetov, zato jih zemlja redno pokliče. Za vsak neupravičen izostanek z dela izgubi delavec okoli 500 din, vendar jih zlahka nadomesti z nadurnim ali stranskim delom. To vprašanje poskušamo reševati z lastnimi ambulanti in z zdravniki, ki so pooblašteni za bolniške dopuste. Ta ukrep že občutno zmanjšuje sezonske bolezn, vendar so velike notranje rezerve še v privzganjanju delovne discipline in delovne zavesti.

Ob kritičnih datumih (izplačilni dnevi, sezonsko delo na polju) neopravičeno izostane z dela tudi 40 do 50 odstotkov vseh delavcev, kar pomeni občuten zastoj v gradnji in organizaciji, ker se podirajo časovni načrti. Neopravičeni izostanki ali »plavi« so se sicer zmanjšali, hkrati so se povečali bolniški izostanki.

Nagrajevanje po dejanskem delu, ki v praksi še ni zaživel, je naslednja široko odprta možnost. Globoko sem prepričan, da s spodbudnejšim nagrajevanjem ne bi niti za dinar podražili kvadratnega metra stanovanja, pač pa bi dosegli boljše izkoristek delovnega časa – ne samo pet do šest ur – temveč bi dosegli tudi bistveno večjo storilnost. Neposredni vodje imajo premalo vpliva na delavčovo delovno oceno, zakaj prav vsega se ne da izračunati in izmeriti. Med seboj predobro vemo, katerega delavca in kdaj ga bomo poslali na določeno delo, kadar je sila največja.

Bolezen: zastareli hlevi

Zakon nas obvezuje, da se moramo opovedovati kravam – kakih sto jih je – ki so zbolele za levkozo. Zdravil za to bolezen še ni, odškodnin pa zakon tudi ne predpisuje, kar pomeni, da smo prikrajšani, če se prhitro znebimo bolnih krav molznic, poudarja veterinar **Franc Konjar**, vodja organizacijske enote v Smledniku, kjer redijo do 2.200 pitancev.

Bolezen sicer ni nalezljiva, vendar sčasoma začne vplivati na molznost in rodnost. Gre za čredo 900 krav v najboljši molznosti. Bolne bodo izolirane na eni fermi, na Pšati, od kjer jih bodo postopoma pošiljali v klavnico. Napaka je torej tudi v zakonu, ki hkrati ni določil nadomestila za prezgodaj izgubljene krave molznice.

Večja vzreja? Farma v Smledniku, ki je bila kot odprti hlev zgrajena 1952. leta, je zastarela, zato kaj več iz nje ni moč pričakovati. Da, ko bomo zgradili nove hleve – po načrtu prihodnje leto – modernizirali krmljenje in odtok gnojnice (naložba 40 milijonov din), se bo zmogljivost farne dvignila na dva tisoč glav govedi. Imamo traktorje brez rezervnih delov, ni umetnih gnojil. Ker so kombanji stali, nam je propadlo precej silažne koruze.

Delavec mora biti plačan pa delu

Bogo Indof, vodja žage pri ljubljanski Obnovi v Štepanjskem naselju: Po mojem mnenju sta za produktivnost dela pomembna dva pogoja, prvi, da vodstvo delovne organizacije pravočasno načrtuje proizvodnjo, ne pa da delamo tisto, kar pač nanes. Vodstvo mora potemtakem postaviti in tudi izpeljati organizacijo dela in delovne pogoje. Drugi pogoj je, da mora biti delavec discipliniran, da ima delovno zavest, da tudi zares nekaj naredi.

Delo mora biti normirano, delavec mora biti plačan po delu, torej tako kakor nenehno govorimo. Seveda mora imeti tudi doberšen del privzgojene delovne zavesti – od doma in iz šole.

Kako zvišati produktivnost? Najprej moramo zagotoviti dovolj dela, sicer ne moremo govoriti o produktivnosti. Zdaj v gradbeništvu že primanjkuje dela in tudi delovne sile. Kadar je dovolj dela, ni cementa, peska, ni lesa. Prav zdaj ni lesa, celo žebelj ni. Tudi to so stvari, ki zavirajo produktivnost. Na drugi strani pri dolgoročnem načrtovanju produktivnosti spet zavirajo cene. Zavod za cene nam, recimo, ne odobri novih cen, čeprav se je material podražil. Torej smo ob določen dohodek, zato postanejo delavci nezadovoljni, kar se spet kaže v njihovi delovni učinkovitosti.

Trenutno smo v takšnem položaju, da moramo čimprej dobiti novo lokacijo, ker smo se praktično znašli sredi stanovanjskega naselja. Zdaj se nam ne

izplača izboljševati organizacije dela, saj ne vemo, kdaj bomo dobili nov prostor, jezi nas, da ga že nismo dobili. Tudi to se negativno odsvita na naši produktivnosti. Nasploh mislim, da naše občine veliko hitreje odobravajo lakacije za reprezentančne in poslovne stavbe kot za proizvodne obrate. Na naši žagi smo prišli do meje, kjer nimamo kaj izboljšati ali popravljati. Na novi lokaciji se bomo lahko na novo organizirali, naredili točen delovni načrt, da bo delo teklo organizirano, kar je prvi pogoj za višjo delovno učinkovitost.

Določimo, česa naj ne uvažamo

Lovro Godec, vodja skladišča v ljubljanski Avtotehni: Produktivnost je ustvarjanje dohodka na delavca. To pomeni, naj bi na vsakega delavca prišlo čimveč ustvarjenega dohodka. Toda dohodek delavca ni odvisen le od njegovega osebnega prizadevanja, temveč od celotnega sistema, v katerem delavec dela. Recimo, če delavec nima urejenega življenja zunaj delovnega mesta, če ima stanovanjske težave, nima urejenega otroškega varstva itd., na svojem delovnem mestu ne more dosegati najvišjih zmogljivosti.

Hkrati z učinkovitostjo dela se morajo razvijati tudi vse službe zunaj delavčevega delovnega mesta. Pri nas je nesmotno prav to, da enkrat poudarjamo socialne plati življenja in pozabljamo na delovne pogoje, drugič spet silimo v drugo skrajnost.

Da, če se med delovnim časom razve, da so, recimo, v sosednji trgovini dobili pralni prašek, kavo ali olje, delavci pohitijo po prašek, ure tečejo v prazno pa ne bi bilo tega, če bi za te stvari lahko poskrbel tudi sindikat. Prav sindikati v trgovskih delovnih organizacijah in sindikati nasploh bi morali zaostriiti odgovornost zaradi slabe preskrbljenosti trga.

● **Lovro Godec:** Če se med delovnim časom razve, da so v najbližji trgovini dobili pralni prašek, delavci pohite na kavo in delovni čas teče v prazno...

V zunanji trgovini so težave, predvsem v stabilizacijskih časih, ko moramo kar najbolj povečevati izvoz. Mislim, da bi v naši panogi, v kateri zastopamo posamezne tuje tvrdke, morali iz tujine posredovati prenos vrhunske tehnologije, medtem ko največkrat poskrbimo le za plasiranje tujih komercialnih uspehov pri nas. V naši panogi je problematično načrtovanje, ki je neposredno soodvisno od različnih sistemskih ukrepov. Avtotehna je bila z raznim uradnim listom, recimo, oškodovana za okrogli 2 milijardi 700 milijonov starih dinarjev dohodka (samo v zadnjem četrletju), zato ne vemo, kako bomo ta primanjkljaj nadomestili. Gre za uvoz komercialnega blaga, ki je bilo doslej dovoljeno, če si imel uveljavno pravico, zdaj je do konca leta prepovedano.

Kadar ni dela – pri nas je to prodaja blaga za široko potrošnjo – pade produktivnost. Določen del ljudi ostane brez dela in prav ti negativno vplivajo na delavalnost ostalih.

Mislim, da se teh stvari ne da reševati čez noč, temveč da moramo vzroke iskati v dolgoletnem naslanjanju naše proizvodnje na uvoženo tehnologijo. Pri tem so bile zastopniške delovne organizacije življenjskega pomena za razvoj jugoslovanske proizvodnje, tako rekoč čez noč pa so postale nepotrebne, kar se vidi iz vseh zveznih in republiških predpisov. Mislim, da bi se morali končno odločiti, česa nam ni treba oziroma ne smemo in kaj moramo uvažati.

★

O produktivnosti in delovni storilnosti oziroma večji ali manjši učinkovitosti dela smo se pogovarjali s knjigovodkinjo, elektroinženirjem, obrtnikom, kmetijskim pospeševalcem, družbenopolitičnim delavcem, trgovskim potnikom, gradbenikom, veterinarjem, žagarjem in skladiščnikom, skratka z dovolj pestro skupino ljudi, ki opravljajo zelo raznoliko delo. Pred nami so razgnili vrsto stvari, ki ostro bodejo v oči. Tako rekoč s skupnimi močmi smo ugotovili, da vsak delavec ve za vse napake, ki ovirajo večjo delovno učinkovitost, je pa praktično nemočan, da bi jih odpravil, ker ga nihče ničesar ne vpraša, mu ne prisluzne. Vsi anketiranci se ogrevajo za dosledno nagrajevanje v njegovi težnji po večjem delovnem učinku in boljšem zaslužku. Vsi opozarjajo na pomanjkanje načrtnosti, slabega odnosa do dela in pomanjkanje načrtnega spopadanja s temi slabostmi predvsem v okoljih, ki so za to najbolj poklicana.

Vse to povzroča določeno razvrednotenje delovne prizadevnosti, družbene lastnine, družbenih in proizvodnih sredstev. Zdi se, da smo se znašli v času in prostoru, ko postaja delavčeva storilnost v okviru združenega dela kar najtesneje povezana in soodvisna od učinkovitosti delavcev iz njegove najbližje in najvišje družbene režije. Zato moramo čimprej izmeriti tudi vse te razsežnosti, zato da bomo lažje govorili o boljši ali slabši delovni učinkovitosti – produktivnosti – in znali tudi ukrepati.

Niko Lapajne
Bogo Sajovic